

ŞİDDETİN ADINI KOYMAK:

*KADINLARIN DİNİ
AİDİYETLERİ VE ŞİDDETLE
BAŞA ÇIKMA YOLLARI*

✦ Araştırma Raporu ✦

The logo for 'havle' features a stylized white star above the lowercase letters 'havle' in a serif font.

*Şiddetin Adını Koymak:
Kadınların Dini Aidiyetleri ve
Şiddetle Başa Çıkma Yolları*

Araştırma Raporu

Araştırma Koordinatörü ve Yazar:

Burcu Kalpaklıoğlu

Araştırma Ekibi:

Ayşe Kudra Akdeniz

Büşra Kılıç

Edanur Göçmen

Fatma Betül Demir

İrem Gerkuş

Selda Şen

Sena Elbaşı

Yasemin Hekim

Danışmanlar:

Prof. Nükhet Sirman,

Dr. Feyza Akınerdem

Editör:

Büşra Kılıç

Rapor tasarımı:

E S Kibele Yarman

2021

Bu yayın Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği desteğiyle yürütölen bir proje kapsamında hazırlanmıştır. Bu yayının içeriğinden yalnızca Havle Kadın Derneği sorumlu olup herhangi bir şekilde Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

© Tüm hakları saklıdır. Bu yayının herhangi bir bölümü Havle Kadın Derneği'nin izni olmadan hiçbir elektronik veya mekanik formatta ve araçla (kayıt, bilgi depolama vb.) çoğaltılamaz.

The logo for Havle, featuring a stylized green star above the word "havle" in a lowercase, sans-serif font.

■■■ HEINRICH BÖLL STIFTUNG
DERNEĞİ TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ

h

A white lowercase letter 'h' is centered on a dark purple background. Above the right side of the letter, there is a white, four-pointed starburst or spark graphic. A thin white line connects the top of the letter to the bottom of the starburst, suggesting a motion or a highlight.

İçindekiler

Bölüm 1: Giriş 15

1.1 Araştırmanın Yöntemi 15

1.2 Özet 18

Bölüm 2: Kadınların Dini Aidiyetleri 21

Bölüm 3: Kadınların Yaşadıkları Şiddet Biçimleri 22

3.1 Psikolojik Şiddet 23

3.1.1 Suçlamak ve Yetersiz Hissettirmek 24

3.1.2 Aileden ve Sosyal Çevreden Koparmak/Yalnızlaştırmak 28

3.1.3 Ev içi Emek Beklentisi ve Emeği Değersizleştirmek 32

3.1.4 Kadınların Bedenlerine Sınırlar Koymak 36

3.1.5 Aldatmak 43

3.2 Ekonomik Şiddet 45

3.2.1 Para Vermemek 48

3.2.2 Düğün Altınlarına El Koymak 52

3.3 Fiziksel Ve Cinsel Şiddet 54

Bölüm 4: Şiddeti Değerlendirme Yolları 56

4.1 Şiddeti Psikolojikleştirmek 57

4.2 Toplumsal Değerler ve Yapılarla İlişkilendirmek 62

Bölüm 5: Kadınların Şiddetle Başa Çıkma Yolları 64

5.1 Dine Sarılmak 65

5.1.1 Kader ve İmtihan İnancı 67

5.2 Şiddetle Başa Çıkma ve Kendi Üzerine Düşünme Yolu Olarak Terapi 72

5.3 Evliliği Sürdürme Kararları 76

Bölüm 6: Kadınların Destek ve Köstek Mekanizmaları 83

6.1 Ailenin Desteği ve Kösteği 84

6.2 Arkadaşların Desteği ve Kösteği 92

Bölüm 7: Müslüman Olarak Şiddet Görmek 98

Bölüm 8: Toplumsal Değerler ve Olaylara Yönelik Değerlendirmeler 101

8.1 Fitrat 101

8.2 Feminizm 107

8.3 İstanbul Sözleşmesi 111

Sonuç 116

Teşekkür

Öncelikle bu araştırmanın gerçekleştirilmesini mümkün kılan Heinrich Böll Stiftung derneğine teşekkürlerimizi iletiyoruz.

Bu araştırma bir grup kadının emeğine, özverisine ve düşüncesine borçlu. Bu araştırmayı Ayşe Kudra Akdeniz, Büşra Kılıç, Edanur Göçmen, Fatma Betül Demir, İrem Gerkuş, Selda Şen, Sena Elbaşı ve Yasemin Hekim'den oluşan bir ekibin kolektif emeğiyle gerçekleştirdik. Araştırmamızın danışmanları Prof. Nükhet Sirman ve Dr. Feyza Akınerdem araştırmanın her aşamasında yol gösterip fikir verdiler. Rumeysa Çamdereli araştırma fikrini ortaya atarak araştırmayı gerçekleştirmemize zemin hazırladı. Büşra Kılıç ise raporun yazımında büyük bir katkı sağladı. Hepsine ayrı ayrı ve içtenlikle teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Son olarak, araştırmamıza katılarak bize tecrübelerini, fikirlerini ve duygularını paylaşan kadınlara müteşekkirimiz.

1. GİRİŞ

Bu rapor, dini farklı şekillerde yaşayan kadınların kadına yönelik şiddeti değerlendirme yollarını, bu değerlendirmeyi yaparken dini ve toplumsal değerlere nasıl referans verdiklerini veya vermediklerini, toplumsal cinsiyet temelli şiddet ile toplumsal değerler arasındaki karmaşık ilişkileri anlamaya çalışan bir araştırmanın analizini içermektedir. Aynı zamanda bu araştırma ile kadınların şiddetle başa çıkma yolları ve şiddeti yaşarken kimlerin, hangi kurumların ya da düşüncelerin onlarla dayanıştığı veya yollarına taş koydukları da ortaya konmak istenmektedir. Havle Kadın Derneği, bir grup kadın tarafından kolektif bir şekilde yürütülen bu araştırmanın raporu ile Türkiye’de kadına yönelik şiddete dair üretilen bilgiyi genişletmeyi ve yaygınlaştırmayı, kendi bünyesinde yürüttüğü savunuculuk faaliyetlerini şekillendirmeyi ve böylelikle feminist mücadeleye katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1.1 Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamında farklı eğitim seviyelerine, yaşa, medeni ve sosyoekonomik duruma, dini aidiyete ve entelektüel arka plana sahip ve tamamı İstanbul’da yaşayan 32 kadınla yarı yapılandırılmış görüşmeler yaptık. Mülakatlarda görüşmecileri tanıyabilmek için öncelikle ailelerine, aileleriyle olan ilişkilerine ve dini inançlarına yönelik sorular sorduktan sonra, yaşadıkları şiddet bağlamında ne hissettiklerini, kimlerden destek veya köstek aldıklarını ve yaşadıklarını nasıl değerlendiklerini anlamaya çalıştık. Son olarak da, şiddetle ilişkili olarak düşünebilecek toplumsal değerlere, kurumlara ve olaylara dair değerlendirmeler yapmalarını istedik.

Mülakatları yaparken mümkün olduğunca birbirinden farklı kadına ulaşmaya çalıştık, fakat kartopu yöntemi kullanarak oluşturduğumuz örnekleme üniversite mezunu kadınların ağırlığı biraz daha fazla oldu.

Tablo 1: Kadınların Profili

NUMARA	YAŞ	EĞİTİM	MESLEK	MEDENİ DURUM
B1	65	Lise	Ev kadını / Çalışmıyor	Evli
B2	51	Ortaokul	Ev kadını / Çalışmıyor	Boşanmış
B3	31	Üniversite	Belediyenin bir biriminde çalışıyor	Evli/Boşanma sürecinde
B4	42	Okuryazar	STK'da çalışıyor	Evli
B5	71	Üniversite	Ev kadını / Çalışmıyor	Eşi vefat etmiş
B6	30	Üniversite	Tercüman	Boşanma sürecinde
B7	52	Üniversite	Öğretmen	Evli
B8	44	Üniversite	Avukat	Evli
B9	33	Üniversite	Biyomühendis	Boşanmış
B10	32	Üniversite	Çocuk Gelişimi / Çalışmıyor	Evli
B11	35	Üniversite	Anaokulunda çalışıyor	Evli
B12	44	Üniversite	Film yapımcısı	Boşanmış/ Partneri var
B13	30	Üniversite	Öğretmen	Boşanmış
B14	28	Üniversite	Doktor	Boşanmış
B15	40	Yüksekokul	Hemşire	Boşanma sürecinde
B16	30	Lise	İş arıyor	Boşanmış
B17	32	Üniversite	Gazeteci	Boşanmış
B18	23	Üniversite	Öğrenci	Bekar (İlişkisi var)
B19	37	Yüksek Lisans	Aile danışmanı	Evli
B20	44	Lise	Ev kadını / Çalışmıyor	Evli

Tablo 1: Kadınların Profili - devam

NUMARA	YAŞ	EĞİTİM	MESLEK	MEDENİ DURUM
B21	25	Üniversite (İlahiyat)	Belediyede çalışıyor	Bekar (İlişkisi var)
B22	43	Yüksek Lisans	Çiftçilik yapıyor	Boşanmış
B23	26	Üniversite (Yüksek lisans öğrencisi)	Öğrenci	Bekar (İlişkisi var)
B24	47	İlkokul	Ev kadını / Çalışmıyor	Boşanmış
B25	29	İlkokul	Ev kadını / Çalışmıyor	Evli
B26	25	Yüksek lisans öğrencisi	Kurumsal İletişim Uzman Yardımcısı	Bekar (İlişkisi var)
B27	43	İlkokul	Ev kadını / Çalışmıyor	Evli
B28	50	Lise	Terzi	Boşanmış (Partneri var)
B29	37	Okula gitmemiş	Tekstil işçisi	Bekar
B30	43	İlkokul	Ev kadını / Çalışmıyor	Eşi vefat etmiş
B31	37	İlkokul (Lise)	Ev kadını / Çalışmıyor	Evli
B32	44	Doktora öğrencisi	Sosyolog	Boşanmış

1.2 Özet

Araştırmamıza katılan kadınların anlatılarında, feminist mücadele tarafından tanımlanan çok çeşitli şiddet biçimlerini birbirinin içine geçmiş bir şekilde görmek mümkündür. Eğitim, yaş, ve maddi durumla farklılaştığını gözlemediğimiz bu şiddet biçimlerini birbirinin devamı ve perçinleyicisi olarak bir arada yaşayan kadınların bir çoğunun anlatılarında yalnızlık, çaresizlik ve yetersizlik ortak duygular olarak ortaya çıktı. Kadınların tamamına yakını yaşadıklarını tarif ederken “şiddet”, “psikolojik şiddet” ve şiddetle irtibatlı düşünülebilecek baskı, kontrol gibi kavramlara başvurdular.

Toplumsal değerler ile şiddet arasındaki ilişkiyi anlamak ve bilhassa kadınların şiddet anlatılarında dini değerlere nasıl referanslar verdiklerini görmek istediğimiz bu araştırmada görüşmecilerimizin din ve şiddet ilişkisiyle ilgili çok farklı anlatılar kurduklarını gördük. Kadınların bir çoğu Müslüman olmak ile yaşadıkları şiddeti ilişkilendirmediler. Söz konusu kadınların gündelik hayatına yayılmış olan dini nesnelleştirmek ve onun üzerine konuşmak olduğunda, kadınların çok rahat olmadıklarını gördük. Kadınlar kendi tecrübelerini anlatırken nadiren dini referanslar verirken daha çok Allah’la kurdukları bireysel ilişkiye ve bu ilişkinin değişimine değen anlatılar kurdular. Aile, boşanma, fitrat, feminizm gibi toplumsal norm, değer ve kurumlara dair değerlendirmelerini sorduğumuz sorulara verdikleri cevapları ise bir çoğu toplumsal olarak kabul gören normatif dine dayandırdı. Toplumsal olarak yaşanan dini eleştiren kadınlar da mevcut iken, kadınların bir çoğu dini sorgulamaya açacak yorumlar yapmadılar.

Kadınların bir çoğu toplumsal cinsiyet kavramını ve feminizmi eleştirirken, şiddet anlatılarında kelime dağarcıklarını en çok şekillendiren söylemin ise psikoloji olduğunu gördük. Kadınların dini değerleri kabul etmeyen “uç” bir ideoloji olarak gördükleri feminizmin aksine psikolojinin onlar için meşru bir zemin yarattığını söylemek mümkün. Kadınların bir çoğu yaşadıkları şiddeti değerlendirirken çoğunlukla şid-

deti bireyselleştiren psikolojik kavramlar ve söylemlerden yararlanırken, bazılarının, bilhassa eğitilmiş kadınların, yaşadıkları şiddeti kendi çocuklukları ya da anne babalarının geçmişi ile ilişkilendirerek teröpatik bir formda anlatmaları dikkat çekiciydi. Yani psikolojik şiddet kavramını sahiplenen kadınlar için, burada şiddetin başındaki “psikolojik” sıfatı kadınlara şiddetin kendisini yorumlama ve anlam vermelerini de şekillendiren bir bakış vermiş. Araştırmamızı tasarlarken şiddetin dini ve toplumsal değerlerle olan bağını odak noktamıza almışken, mülakatlar ilerledikçe kadınların şiddeti değerlendirme biçimlerini dinledikçe, şiddetin psikolojikleştirilmesi de araştırmamızın odak noktasındaki konulardan biri haline geldi. Şiddetin psikolojize edilerek kişiselleştirilmesi eğitilmiş kadınlarda daha fazla iken, yine de bu konuda eğitim seviyesiyle birlikte ortaya çıkan büyük bir farklılaşma olduğunu söyleyemeyiz. Psikoloji dizileri, televizyon programları gibi çok sayıda formlarda insanların gündelik hayatına girmiş olan psikoloji söylemi farklı yaşlardan, eğitim seviyelerinden ve sosyal sınıflardan gelen insanların kendilerine bakışını şekillendiriyor ve yaşadıklarına anlam vermelerini sağlıyor. Kadınlara özdüşünümsel bir alan açan psikoloji söylemi bir yandan da şiddetin toplumsal yapılarla olan bağını koparıp kişiselleştirerek kadınların yaşadıklarını ataerkiyle ve toplumsal normlarla ilişkilendirmesinin önüne taş koyuyor. Bu bağlamda, araştırmamızda psikoloji kadınlar için hem imkan sağlayan hem de sınırlar koyan bir söylem olarak karşımıza çıktı. Bununla birlikte, araştırmada şiddeti toplumsal yapılar ve kurumlarla ilişkilendiren kadınlar da mevcuttu. Feminist kadınlar ataerkiye işaret ederken, kadınların bazıları ise insanların dini yaşamadıkları için şiddete başvurduğunu ifade etti.

Kadınlar çok farklı şekillerde şiddetle başa çıkarken, din ve psikoloji en çok öne çıkan ve birbiriyle karşıt ya da birbirine alternatif olarak görülmeyen iki başa çıkma biçimiydi. Psikoloji ve din ile kadınların yaşadıklarına anlam verme suretiyle şiddetle başa çıktıklarını gördük. Biz bu konuda bir soru yöneltmememize rağmen kadınların büyük bir

çoğunluğu psikolog ve psikiyatrist desteği aldığını ifade etti. Eğitimli ve genç kadınlarda terapi desteği daha fazla iken, ücretsiz terapiye gittiğini söyleyen kadınlar da vardı. Şiddetle başa çıkma bağlamında dine bakacak olursak, özellikle kadınların bir çoğunun kader inancına ve yaşadıklarının Allah'ın bir imtihanı olduğu düşüncesine değinmeleri dikkat çekiciydi. Burada vurgulanması gereken şey, kadınların aldıkları kararlarla kader/ imtihan inançları arasında bir nedensellik kurmadıkları idi. Yani, kader ve imtihan düşüncesi kadınları güçsüzleştiren ve kadınları fail konumundan alıkoyarak kararlar almasının önüne geçen bir düşünme biçiminden ziyade, yaşananlar olup bittikten sonra, ilişki içinde kalsalar da, içinden çıkmış olsalar da, kadınların yaşadıklarına anlam vermelerini sağlayan ve kadınları rahatlatan bir inanç olarak anlatıldı.

Araştırmada ayrıca kadınların şiddetle baş ederken onlara destek olan veya önlerine taş koyan çeşitli kişiler, kurumlar veya düşüncelerden oluşan destek ve köstek mekanizmalarına da odaklandık. En çok zikredilen destek/köstek mekanizmaları kadınların aileleri ve arkadaşları olduğunu söylemek mümkün. En başta şunu söylemek gerekir ki, araştırmaya katılan kadınlar şiddetle mücadele ederken çoğunlukla yalnız olduklarını ifade ettiler. Evli kadınlar boşanmaya karar verene kadar yaşadıklarını çeşitli sebeplerden ötürü anlatamadıklarını söylediler. Boşanma sürecinde ailelerine anlatıp destek alan kadınlar da mevcuttu; fakat kadınların hayatında şiddet olarak ortaya çıkan toplumsal normlar ve değerler birçoğunun aileleri için normal veya "idare edilebilir" olarak kabul görüyordu; dolayısıyla aile çoğunlukla köstek olarak anlatıldı. Ailelerinin köstek oluşu, özellikle evli ve para kazanmayan kadınları çıkışsız ve çaresiz bırakan bir durum olmuş kadınların hayatında. Bununla birlikte, bir çok kadın arkadaşlarının kendilerine destek olduğundan söz ettiler. Çoğunlukla manevi destekle sınırlı kalsa da, kadınların anlaşılma ihtiyaçlarını karşıladığı, kendi üzerlerine düşünme ve kendilerini görme imkanı sağladığı için arkadaş desteğinin önemi büyüktü.

2. Kadınların Dini Aidiyetleri

Araştırmaya katılan kadınların tamamı Müslüman olan ya da hayatının bir döneminde Müslüman olduklarını ifade eden kadınlar idi. Dini farklı şekillerde yaşayan bu kadınların anlatılarındaki ortaklıklardan biri kadınların dinle bireysel bir noktadan ilişki kurduklarını tarif etmeleriydi. İnançlı olup olmadıklarına ya da dinle nasıl bir ilişki kurduklarına dair sordüğümüz soruya karşılık verilen cevaplarda ya da diğer anlatılarında kadınların bir çoğu Allah ile kurdukları bireysel ilişkiye değinerek Allah'tan korktuklarından, onunla arkadaşlık kurduklarından, ona şükrettiklerinden, yaşadıklarının Allah'ın bir imtihanı olduğundan bahsettiler. Allah'la kurulan bireysel ilişki eğitim, yaş, meslek vs. farketmeksizin dile getirilirken bu ilişkinin anlatılma şekline dair bazı farklılıkları gözlemlemek mümkündür. Örneğin kadınların bazıları, bilhassa genç kadınlar ve ilahiyat fakültesi mezunu kadınlar, bu soruya cevaben dini meseleleri çok okuduklarını, araştırdıklarını, bir çok konuyu verili kabul etmediklerini ifade etti.

Kendi tecrübelerini anlatırken dine verdikleri referansta dini aidiyetlerini daha bireysel bir yerden dile getiren kadınlara fitrat, feminizm ve İstanbul Sözleşmesi hakkında sorular sordüğümüzda aldığımız cevapların bir çoğunda gördük ki kadınlar toplumsal olarak kabul edilen dini normlara ve bir takım kurallardan ve değerlerden oluşan normatif bir din anlayışına da sıkı sarılıyorlardı. Bir başka deyişle, kadınlar dinin söz konusu olduğu kurumsal tartışmalarda kendi deneyimlerindeki sorgulamaları rafa kaldırebiliyorlardı.

Kadınlardan üçü ise geçmişte dinle politik bir yerden ilişkilenerken kendi kimliklerini ve pratiklerini dini bir yerden kuran fakat şu anda belli kurallar ve varsayımlar içerdiğini ifade ettikleri toplumsal dine mesafe aldıklarını söyleyen kadınlar idi. Bu kadınların tamamı başörtüsünü çıkarmış ve eğitilmiş kadınlar idi. Üç kadının hikayelerindeki öne çıkan

ortaklıklardan biri, geçmişte hayatlarındaki her detayı dini normlara göre şekillendirmeye çalıştıkları bir dini yaşayışa sahip olmalarıydı. Dini holistik bir sistem olarak gören bu yaklaşımı benimsedikten sonra bu kadınların tamamı Allah'a inandıklarını, farklı bir formda spiritüellik yaşadıklarını ama dinin hukuki ve normatif tarafını artık sahiplenmediklerini ifade ettiler. Bu kopuşu dini bağlamda savunuculuk yapmanın ve dini kimlik olarak üzerine almanın getirdiği yorgunlukla, “katı ve kurallar üzerine kurulu” bir dini yaşamaktan boğulmayla, kısıtlamayla ve bunun getirdiği özgürlük arzusuyla, farklı insanlar tanıyarak perspektifin genişlemesiyle açıkladılar. Üçünün de anlatısında ortak olan şey, toplumsal cinsiyete dair konularda yapılan ataerkil dini yorumların onların dinle mesafelenmesinde oynadığı önemli rol idi.

3. Kadınların Yaşadıkları Şiddet Biçimleri

Kadınlar feminist mücadelede tanımlanmış farklı şiddet biçimlerini çoğunlukla birbirinin devamı olarak ve iç içe geçmiş şekilde yaşamışlardı. Araştırmamıza katılan kadınların anlatılarında fiziksel, psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddet biçimleri kadınlar tarafından bazen şiddet, baskı, kontrol vs. gibi kavramlarla isimlendirilerek, bazen de isimlendirilmeyerek dile döküldü.

Araştırmaya katılan kadınlara mülakat yapma talebimizi dile getirirken, onlara kadınların hayatlarında yaşadıkları zorlukları ve bu zorluklarla baş etme yollarına dair bir araştırma yaptığımızı ilettik. Şiddet kelimesini araştırmamızı tarif ederken dile getirmedığımız için kadınların yaşadıklarını şiddet olarak tarif edip etmedikleri bizim için hazır bir bilgi değildi. Dolayısıyla mülakatlarda “hayatınızda hiç şiddet seviyesine gelen zorluklar yaşadınız mı?” sorusunu sorduk. 71 yaşında ve okur yazarlığı

olmayan bir kadın ve daha genç yaşlarda ve ailesinden şiddet görmediğini ifade eden bir kadın hariç, kadınların tamamı yaşadıklarının şiddet olduğunu ifade edip, bu şiddeti farklı kelimeler kullanarak anlattılar. Bu bölümde kadınların neler yaşadıklarını ve yaşadıklarını nasıl dile getirdiklerini feminist literatürde halihazırda var olan şiddet kategorilerinden faydalanarak analiz etmeye çalışacağız.

3.1 Psikolojik Şiddet

Araştırmamızda bizim için en dikkat çekici noktalardan birisi farklı eğitim, yaş ve sosyoekonomik arka plana sahip kadınların büyük bir çoğunluğunun yaşadıklarını psikolojik şiddet olarak tanımlamaları ve psikolojik şiddet kavramının birçok kadının anlatılarında defalarca tekrar etmesiydi. Psikolojik şiddet kadınlarda yıllar süren, uzun süre fark edilmeyen, fark edildikten sonra kabullenmenin ve başa çıkmanın çok zor olduğu ve yaralarını sarmanın yıllar aldığı bir şiddet biçimi ve her şeyden çok ataerkil normlardan ve kadınlığa dair varsayım ve değerlerden besleniyor. Kadınların bir çoğu yaşadıklarını anlatırken ve geçmişe dönük değerlendirmelerinde, geçmişte hayatlarını yaşanmaz kılan, fakat adı konamayan ve görünmez olan bu şiddet biçimini nasıl fark etmeye başladıklarını ve bunun kendilerinde değersizlik, suçluluk, güvensizlik ve çaresizlik gibi duygular yarattığını anlattılar. B13 psikolojik şiddetle bütün varlığının tanınmadığını ve yaşadığı bu şiddetin kadınlığa dair varsayımlarla olan ilişkisini şöyle anlatıyor:

O psikolojik boyutunu gördüm daha çok. Tavırsal olarak da haklarım elimden alınmaya çalışılıyordu, bana göre. Bence varlığım tanımlanmıyordu. Varlığım göz ardı ediliyordu. Ondan sonra fikirlerimin ve düşüncelerimin onda bir önemi olmadığını, hat-

ta varlığının bir önemi olmadığını, çünkü daha temelde sorunlar olduğu için onda, bir değersizleştirme politikası olduğunu, önemsizleştirme politikası olduğunu, yeteneklerimin ya da becerilerimin hafife indirildiği, hep bir kadın tanımlaması altında ezilmeye çalışıldığım, hani sanki kadın böyle günahkâr, kadın bir şeyi derse bir şeyi yaparsa, hani eşinin bilgisinin dışında, çok yanlış şeyler yapar, yanlış kararlar alır, işte bir insana selam sabah verirse sanki kadın yanlış yola gidermiş gibi, anlatabiliyor muyum, tavizkarmış gibi, yani onun o zihninden geçen şeyler tavrına dökülüyordu ve bunlar benim hayatımı çok kısıtlıyordu (B13).

Kadınların yaşadıkları psikolojik şiddetin biçimleri çok çeşitli ve birbiriyle iç içe geçmiş bir durumda. Burada anlatılarda en çok karşımıza çıkanları suçlamak ve yetersiz hissettirmek, yalnızlaştırmak, kadın emeğini değersizleştirmek, sınırlar koymak ve aldatmak olarak kategorize ederek aktarmaya çalışacağız.

3.1.1 Suçlamak ve Yetersiz Hissettirmek

Kadınların hikayelerinde en çok öne çıkan psikolojik şiddet biçimi yetersiz hissettirmek ve suçlamak. Kadınlar aileleri ve bilhassa eşleri tarafından sürekli bir şeylerden dolayı eksik bulduklarını, eleştirildiklerini, suçlandıklarını ve bütün bunlar sonucunda kendi hayatlarına sinen bir yetersizlik veya suçluluk duygusuyla yaşadıklarını ifade ediyorlar. Bu suçlama veya eleştiriler çoğunlukla kadınların etrafına örülen ve idealize edilen kadınlık normlarına uymadıkları iddiasıyla temelleniyor. Bütün hayatını ev işlerine vakfeden kadınlara ev işlerini yeteri kadar iyi yapamadıkları, güzel yemek pişiremedikleri, annelere yeterince iyi anne olmadıkları söyleniyor, cinsel ilişkide yaşanan problemlerden kadınlar

mesul tutuluyor, eşleri tarafından aldatılan kadınlara kendi hatalarından dolayı bunların yaşandığı söyleniyor. Bu bağlamda, bir çok hikayeyi, feminist terminolojide “gaslighting” olarak ifade edilen kavramla da okumak mümkün. Kadınların birçoğunun içinde oldukları durumun farkına varmaları uzun zaman alıyor; bu yüzden yetersiz hissettirilmeye ve gaslighting’e dair olan anlatıların birçoğu bu ilişkiden çıkmış kadınların geçmişe dair anlatılarında yer alıyor. Bu anlatılarda kadınlar bunu nasıl görmeye başladıklarını ve nasıl hissettiklerini dile getiriyorlar:

E, giderek akıl sağlığımı etkilediğini fark ettim, gerçekten evde yalnızken kendi kendime konuşuyordum, hiçbir şekilde kendimi değerli görmüyordum, aptal, gerizekalı..... Çünkü bana öyle diyordu, “kaç dil biliyorsun ki sen? Zaten bir şey bilmiyorsun” mesela en basit şeyi buydu, beni aşağılama şekli. E, çirkin, hiçbir şeyi beceremeyen, zaten orada iş bulamıyor... 2 sene boyunca hakikaten kendimi çok yetersiz görüyordum, tam olarak on sene sonra yetersiz görme hallerim bitti diyeyim, ama bende şiddetle açtığı yara yetersizlik oldu, 10-15 sene sürdü toparlamam onu (B12).

Görüşme yaptığımız evli kadınlar hem evin organizasyonuna dair hem de ilişkiyi iyileştirmeye dair emek veren ve problem çözen taraf olduklarını ama bu türden emeklerinin sürekli eleştiriye maruz kaldığını dile getiriyor. Kadınlar çoğunlukla geçmişe dair değerlendirmelerinde bunun ismini şiddet veya baskı olarak koyuyorlar:

Çünkü yetersiz olduğumu hissettirdi ama dışarıya karşı, o çocukların babalarından bahsediyorum, dışarıya karşı beni mükemmel diye söylüyordu herkese. Ama evde her zaman bir problem vardı ve problemi ben çözüyordum. Çözümü ile memnun değildi. Hat-

ta çözüm ürettiğim şeylere de eleştiriyordu. Bu sefer bu şiddet çok vardı. Yani 'salak mısın', 'öğrenmemişsin'... küfürler de oldu. Beğenmediği şeyler çoktu. Diyordum ki tamam eksik yapabiliyorum ama yine de sen de katılman gerekiyor. Hani eleştirdiğin, benim yapmadığım şeyler varsa daha iyi biliyorsan yap ki o zaman daha iyi olur. Ama hem yapmıyordu hem de beni eleştiriyordu. Yani bu tarz şiddeti çok vardı, psikolojik şiddeti çok büyük bir olaydı (B15).

E karşımdaki insanı memnun etmeye çalışıyorum ama o insan yaptığım hiçbir şeyi değerli görmüyor, yetmiyor ve bende yetersizlik hissi oluşturmaya başladı (B6).

Fiziksel güzellik de kadınların eksik hissettirildiği başlıca konulardan biri idi. Kadınlara eşleri tarafından yöneltilen eleştirilerin önemli bir bölümü yeterince güzel olmadıkları, güzel ya da uygun giyinmedikleri, kilo aldıkları gibi hususlardı:

Benim eşim hiçbir zaman bu konuda kendisini ispatlayamadığı için ya da yeterli bir şekilde kendisini yeterli görmediği için, kendisini benden daha eksik gördüğü için, beni o konularda da çok aşağıladı bu arada, çok fazla psikolojik baskı uyguladı bana. Sen şunu da yapmadın, bunu da yapmadın gibi beni zor duruma düşüren şeyler, ya da fiziksel olarak yetersiz olmamı sebep olacak cümleler falan kurdu. Çok kurdu. Yani çok mücadele ettim ben. Ve artık aynaya baktığımda kendimi beğenmiyordum (B6).

Geçmişte evliliklerinde cinsel sorunlar yaşamış olan ve bu cinsel sorunun kaynağının eşleriyle ilgili olduğunu ifade eden iki kadınla görüştük. Bu

kadınların ikisi de sorunları yaşarken eşleri tarafından cinsel birliktelik yaşayamıyor olmalarından ötürü sorumlu tutulduklarını ifade ettiler. Kadınlardan birisi ancak boşandıktan sonra bunun böyle olmadığını anladığını, eşi tarafından manipüle edildiğini dile getiriyor ve kendi evlilikindeki sorunları anlatırken, eşinin yaşattığı psikolojik şiddeti onun cinsel sorunları üzerine temellendiriyor:

İlk gece yaptı ama biz gene birlikte olamadık. Hap falan aldı, hap alıyor ama yok, gene olmuyor. Bana durdu işte, senin yüzünden olmuyor dedi. 'Sen kendini o kadar kasıyorsun ki ben de psikolojik olarak yapamıyorum' dedi. Ben ne anlayacağım, bildiğim bir alan değil ki benim orası. Ben de üzülüyorum, onu o hale düşürdüm diye üzülüyorum. E bizim bir arkadaşımız var, iki buçuk sene o dönemde şahit oldum, vajinusmus. Ben korkuyorum, onun yaşadığı stres sıkıntı, kız da o sırada tedavi görüyor, ben de onunla gidiyorum, iyice korkuyorum hani ben de öyle olursam falan diye. Neyse aslında ben hiç öyle değilmişim. Bunları tabi çok çok sonra anlıyorum, anlatınca, konuşunca, psikolojik tedavi falan biraz destek şeyler aldım. Evliliğin dinamiği nedir anlayınca hiç de öyle bir şey yok yani. Ben isteyeceğim, o noktaya kadar gideceğim, aslında ondan ötürü olamıyoruz. Orada beni bir manipüle durumu var (B13).

Sosyal, kültürel, fiziksel ya da cinsel hemen her konuda kendilerine yetersiz oldukları söylenen kadınlar, böylesi düşünceler ve sorgulamalarla meşgul oldukça hem yetersiz oldukları söylenen konularda hem de başka konularda, hayatlarına sinmiş bir yetersizlik hissine sahip oluyorlar. Bunun sonucunda şiddetle karşılaştıkları ilişkilerde ilk "suç"u kendilerinde arıyorlar ya da sorumluluğu üstleniyorlar:

Çünkü alttan alta hani “Ben sana çok aşığım, ama sen benim seninle birlikte olmamı engelliyorsun. Ben sana çok aşığım, ama sen beni kendinden nefret ettiriyorsun. Ben sana çok aşığım, ama sen beni kendinden uzaklaştırıyorsun.” gibi cümleler sarf ettiği için, tabii o zaman saçma gelmiyordu, o zaman “Aman Allah’ım, bana bu kadar aşık bir adamı bezdirdim. Ben ne kadar korkunç bir insanım. Ben sevilmecek bir insanım.” gibi şeylere giriyordum (B14).

Aldatıldığın zaman kendine suçluyorsun. Yani aldatılmakla kalmıyorsun, bir de kendini suçluyorsun. Mesela ben kendimi suçladım. “Acaba nerede yanlış yaptım? Ben aldatılmayı hak ettim mi? Benim kadınlığım mı kötü?” Yani ne yanlış yaptım da aldatıldım diye kendimi de suçladım. Yani bu aldatılmak çok çok, bir kadını incitecek en büyük kötülük (B1).

3.1.2 Aileden ve Sosyal Çevreden Koparma/Yalnızlaştırma

Araştırmaya katılan kadınların anlatılarına hakim olan en baskın duygulardan birisi yalnızlık duygusuydu. Yalnızlık hem bekar kadınlarda, hem boşanmış, ailesinden destek almadan kendisine bir hayat kurmaya çalışan kadınlarda, hem de evli kadınlarda farklı şekillerde ifade edilen fakat ortak olan bir duyguydu. Kadınların önemli bir kısmı için, evliliklerinde yaşadıkları şiddete gelmeden önce, evlenmenin kendisi başlı başına yalnızlaştırıcı bir değişim yaratıyordu hayatlarında. Evli kadınlardan dokuzu evlenerek başka bir şehre ya da ülkeye, işini, ailesini, arkadaşlarını, sosyal çevresini bırakarak, düzenini bozarak gitmişti ve gittikleri yerde sadece eşlerinden ve eşlerinin ailelerinden oluşan bir sosyallik

içerisinde kendilerine bir hayat kurmaya çalışmıştı. Gittikleri yerlerdeki yalnızlık ve meşguliyetsizlik, genellikle kadınlar tarafından destek mekanizmalarından yoksun bırakan ve güçsüzleştirici bir şey olarak tarif edilmekteydi.. Özellikle, kadınların kendilerine ait bir sosyal çevrelerinin olmadığı ve sadece eşlerinin ailelerine yakın oldukları hikâyelerde kayınvalide ve kayınpederin aileye müdahaleleri daha görünür hale geliyordu:

Evliliğimde yaşadığım zorluklar, dediğim gibi, yani kayınvalide-min sürekli her şeyimize müdahil olması. Her seferinde benim işimi yokuşa sürüyordu. Şimdi şöyle, ben zaten Türkiye'den yurtdışına bir evlilik yapmışım, bir ailenin bir kızı olarak gitmişim. E burada, ailemi, sevdiklerimi, arkadaşlarımı, her şeyi geride bırakıp. Yani tüm sadakatimle evliliğimi yapmışım, Almanya'ya gitmişim. Dil bilmiyorum, sadece bir aile birleşimi sınavına gitmek için bir aylık bir eğitimden geçmişim. Bunun üzerine sınavı geçip Almanya'ya gitmişim. Bildiğim dil sadece bu kadar. Dört duvar arasındayım. Yol bilmem, iz bilmem. Eşim işe gidiyor. Ben evde yalnızım. Evde internet yok. Televizyon var ama bağlanacak bir uydu yok (B3).

Bununla birlikte, evli kadınların bir çoğu eşlerinin onları arkadaşlarından ve bilhassa ailelerinden uzaklaştırmak, onlarla görüşmemelerini sağlamak için açıkça çaba gösterdiğini de anlattılar. Konuştuğumuz kadınların büyük çoğunluğu, yaşadıkları şey geçmişte kaldıysa geçmişi değerlendirenken, şimdiyse şimdiyi konuşurken, aileden, arkadaşlardan ya da sosyal çevreden koparılmanın kontrol edilmelerinin bir parçası olduğunu ifade ettiler.

Yani hiçbir sebep söylemiyordu, “Citmeni istemiyorum.” Bu kadar. Ama şeydi yani arkadaşlarımın varlığı onu çok rahatsız ediyordu ve böyle sürekli beni İstanbul’dan ve arkadaşlarımdan koparmaya çalışan planlar yapmaya çalışıyordu. Ya şeye karar veriyordu... Ay çok saçma şeyler yaşadım. Bak şimdi, mesela bir ara şeye takmıştı elektrik elektronik mühendisliğini dördüncü sınıfta bitirmiş ya bu, ayrılmış ya, oraya geriye okumaya dönecekti ve biz de oraya taşınacaktık. Elazığ’da mı, neredeydi, öyle bir yerde okumuş. Bir ara ona takmıştı. Beni oraya götürecekti, çünkü böylece İstanbul’daki arkadaşlarımdan ayrılmış olacaktım. Bir ara İngiltere’ye taşınmaya kafayı takmıştı. İngiltere’ye taşınacaktık ve böylece yine beni herkesten koparmış olacaktı. Ondan sonra Hatay’a taşınmaya karar vermişti, takmıştı. Hatay’a taşınmadım filan. Ondan sonra böyle böyle şeyler yani. Sürekli böyle arkadaş çevremden uzak tutacak şeyler yapıyordu ve bu üç yıl içerisinde de sürekli bana bu tür organizasyonlarda ya da arkadaş görüşmelerinde ya da başka şeylerde ya da işte evdeki herhangi bir tartışmada ayda bir böyle bir şantajla geliyordu. (B22)

Arkadaşlarım benim, çevremde arkadaşlarım dediğim, elim kadar, 5 kişi var yok. Çünkü evlendikten sonra, beni o çevreden ne yaptılar ne ettiler soğuta, soğuta artık arkadaş çevrem olmadı. Hani konuştuğum arkadaşlarımla bile konuşamaz hale geldim. Baskılar, dışarı çıkamamalar. Ondan sonra da ben artık utandım, şey yapmaya arkadaşlarımla bir şeyler yapmaya. Ben ne zaman ayarlasam iptal oluyordu. E onlarla aram bozuluyordu. Yani öyle, öyle şey olmadı arkadaşlarımla, görüşmelerim, şeylerim fazla şey olmadı, görüşemedim. Ne zaman bir program yapsam, ya kaynamam, ya Zeki [eşi], her zaman bozardı. Nereye gitsem, bir hafta

önce ayarlardık, o günü gidemezdim (B25).

Benim arkadaşlarımla her görüşmemi sorun yapmaya başladı adam. Yani Selma benim en yakın arkadaşım, Selma'yla görüşmem niye sorun oluyor ya da Sena'yla? (B13).

Kadınların evlendikten sonra kendi ailelerinden çıkmış olduğu ve artık eşlerinin ailelerinin bir parçası olduğu düşünülüyor. Kendi aileleri, kadınların yeni kurallara ve yeni aileye ayak uydurmalarında problem yaratabilecek, kadınlara akıl verecek, onlara sahip çıkıp onları güçlendirecek bir tehdit olarak görülüyor. Birçok görüşmede kadınların kendi aileleriyle görüşmelerine izin verilmediği, izin verilse bile buna sınırlar konduğu örnekler mevcuttu. Bu anlatılarda eşler ve kayınvalideler bu görüşmelere sınırlar koyan ve bunu düzenleyen failler olarak ortaya çıkıyordu.

Evliliğimizin ikinci haftasında annem ve babam, dediğim gibi bana o kadar düşkünler ki, tabii evliliğin ne olduğunu ben de bilmiyorum ve evliliğimin ilk bir ayı ben çalışmadım. Yani evlenirken de çalışmıyordum. Ailemle de aramızda yarım saat gibi bir mesafe vardı arabayla. İki günde üç günde bir bize geliyorlardı. Ve eşim, daha iki haftalık evliyiz, bu durumdan çok mutsuzdu. Çünkü ben, artık diyorum ya, ben o ailenin kızıyım. Yani çünkü arkadan öyle deniyor, hayır gelmeyecekler, mümkün değil vs. eşim anneme şu cümleyi kurdu, ben artık sizi evimde görmek istemiyorum, dedi. Bu benim ailem için çok büyük bir olay. Ben bunu duyduğumda yıkıldım ki babam eğer buna şahit olsaydı babam Selim'i [eşi] öldürürdü. Öldürürdü. Annem ağlayarak çıktı, B9'la kavga ettim dedi gitti. Yaklaşık bir yıl sonra bir muhabbet geçerken, yine annem, ben Selim'iz, babam şehir dışında. Bu

konu açıldığında, Ali gevşek gevşek, ben hala savunuyorum, siz bizim evimize bu kadar sıklıkla gelemezsiniz, gelmemeliydiniz ama geliyordunuz, dedi ve ben o anda dedim ki, yani benim hani, gezmem tozmam, para harcamam falan hiçbir şey yoktu sadece ailem vardı orada. O kadar bir yıl boyunca bunu anlattım söyledim ettim ama hala gevşek gevşek savunduğu bir gerçek vardı. Senin ailen artık çöp, sen benim kurallarına uyacaksın, diyen bir birey vardı karşımda (B9).

Eşim ilk evlendiğimizde, üç yıl boyunca ailesinin sözünü dinledi. Onlar, B25 gelecek, B25 gideceksin. B25 ne zaman geleceksen, ben gidiyordum onlara, ne zaman geleceksen eve o saatte geliyordum. Ne bileyim onlar neyi kısıtlıyorsa, onu oluyordu. Aileme gitmemi kısıtlıyorlardı. Ailem beni dolduruşa getiriyormuş. Ailemin beni dolduruşa getirdiklerini kast ediyorlardı ama hâlbuki böyle bir şey yoktu (B25).

En acısı da bunların içinde, benim eşim her gün annemin semtine dükkanına giderdi. Ben otuz günde ya da kırk günde annemi görebilirdim. İzin verilmezdi. Gidersek de hep beraber gidip hep beraber dönecektik. Annem bana geldiğinde onlar da bende olacaktı. Hep birlikte oturacaktık. Böyleydi (B27).

3.1.3 Ev içi Emek Beklentisi ve Emeği Değersizleştirmek

Araştırmamıza katılan kadınların ailelerinde ve evliliklerinde suçlandıkları ve yetersiz hissettirildikleri başlıca alanlarından birisinin ev içi emeğe dair olan meseleler olduğunu gördük. Ev içi emek konusu yetersiz hissettirilmek bağlamı haricinde de kadınların anlatılarında en çok

öne çıkan konulardan biri olduğu için ayrı bir başlıklandırmaya ihtiyaç duyduk. Görüştüğümüz kadınlar çalışma durumu, sınıf, eğitim ve yaş fark etmeksizin bütün evin yükünü fiziksel ve zihinsel olarak çekiyorlardı. Ev işleri, aileyi yönetmek ve organizasyonları yapmak konusunda bütün sorumluluğu üstlenmesi beklenen kadınların büyük çoğunluğunun bunu yaparken ev içinde verdikleri emek aileleri ve çoğunlukla eşleri tarafından sürekli eksik bulunuyor ve değersizleştiriliyordu. Kadınlar bazen emekteki dengesizliğe değindiler ve geçmişte verdikleri emekten bahsederken buna mecbur olmadıklarını, bunun ekstra bir fedakarlık olduğuna işaret eden ifadeler kullandılar. Bazen ise dengesizliği bir problem olarak anlatmayıp, daha ziyade verdikleri emeğin değer görmemesinden, tanınmamasından dert yandılar:

Ben o şeyde karar verdim, o tatilde. Sonra döndükten sonra da böyle çok çok rahatsız edici birkaç tane daha davranışı olduktan sonra, böyle çıldırttığı bir gün oldu. Çok hasta olduğum bir gün verdim o kararı, 40 derece ateşle yattığım bir gün kalkıp benden kahvaltı hazırlamamı istedi, ben de 40 derece ateşte yatan birine kahvaltı getirilir dedim. Sen mi benden istiyorsun dediğinde koptu, yani o zaten sadece çalışıyormuş, e, ben hiçbir şey yapmıyormuşum zaten evde, ben ona nasıl böyle şeyler söyleyebilirdim, bilmem ne falan filan deyip. E, çok, çok güçlüydüm o gün, inanılmaz hasta olduğum halde, koptu bende bi şey, tamam dedim ya hazırlayacağım sana çünkü şimdi şeyi düşündüm mesela; kahvaltısız giderse okula, yolda da şekeri düştüğünde bayılma falan gibi şeyleri vardı, şekeri düşüp bayılırsa dedim onu düşündüğüm için değil yani, beni suçlayacak akşam gelince dedim. Tamam tamam hazırlayacağım dedim, hazırlama dedi bana, ben ona hazırladım o da onu yemedi, bana bir şey oldu o gün, o

gün ne olduğunu bilmiyorum, yiyeceksin dedim o da yemeyeceğim dedi, “sen bunu bugün, ben bu halde kalkıp hazırladıysam bunu yiyeceksin!” dedim, yemeyeceğim dedi, yiyeceksin dedim, yemiyorum dedi, ya dedi yerim akşam eve gelmem dedi, ya da yemem akşam eve gelirim dedi, yani hani gene ayrılmakla beni tehdit etti, bana da bir şey oldu ve dedim ki; ne ye ne de akşam eve gel, ilk küfürümdü sanırım ona, siktir git bu evden dedim ve döverek, ya vurarak, vurdum yani gerçekten gözüm döndü, vura vura vura kapıyı açıp onu dışarı attım, kapıyı da suratına kapattım, o gün kesinlikle ayrılmaya karar verdim (B12).

Ben sana 7/24 yemeğini yapıyorum, ütünü yapıyorum, yani affedersin, pis bir adamdı kokusu değişti adamın yani, anlatabiliyor muyum? Öz bakım yetersizliği olan bir adamdı yani, bir tırnak kesmek, diş fırçalamak anlatabiliyor muyum? Bunlarda yeteri olan bir insan değilken, benimle evliliği süresi boyunca, ben onu tertemiz, pirüpak işine her gün, şantiyede çalışan bir adam, her gün öyle yolladım, her zaman ona dikkat ettim. Sabah kahvaltılarını kalkıyorum, kahvaltı kuruyorum, iş yerine erken gidiyordu farklı bir yerde çalışırken, ya ben bu saatte yiyemiyordum dedi, iki ay falan kahvaltı benden istemedi. Sonra başka bir iş yerine geçti, kalktı, beni ailesinin yanında mesela rencide etmeye çalışıyor. Ben diyordum B13'e, bir kuruyorsam bir kurmuyordum tamam mı öyle düşün, ondan sonra, bu da bir şiddet, sanki bu benim doğaüstü görevim, tabi ki yapmam gerekir. Neden? Şuna inanıyorum, O çalışıyor, ben çalışmıyorum, hani ben evdeyim, sabah ona ikramda bulunsam ne zararı çıkar. Bunu düşünen de bir insanım. Bunu kalktı annesinin yanında, kaç kere böyle, bir iki kere, bir iki kere dile getirdi. Bana sofrayı kurmuyor, bana kahvaltı kurmuyor, bizim aramızda bu

mevzu olmamış; ama onların yanında beni şikâyet ediyor ki herhalde yapacağım zannediyor. Ondan sonra, ben sabırla sustum. Tabi kayıinvalidem başladı; ‘aa kızım öyle şey mi olur’, bilmem ne falan filan. Sustum, çok büyük bir şey demedim falan filan, biz eve geldik, dedim ki, sen dedim, utanmıyor musun, ailene beni şikâyet ediyorsun, hem de bu sebeple alakalı dedim. Ondan sonra, sen dedim kaç senedir tek başına yaşıyorsun? On sene. Bir on sene daha kahvaltısız yaşarsın dedim. Sana kahvaltı filan kurmayorum bundan sonra (B13).

Kayıinvalidemin yaptığı şeyler hiçbir zaman taltif edilmiyor, yani köle gibi kullanılıyor kadın, öyle söyleyeyim. Aynı şekilde bana da aynısı yapılmaya çalışıldı ama ben yani çalışan bir insanım. Sabah kalkıyorum, akşam eve geliyorum. Akşam eve geldiğim zaman dolmalar, sarmalar, mantılar bekleniyor benden. Yani böyle bir şey imkânsız. Madem öyle ev kızı olurdu, ev kadını olurdu, bunları yapardım. Kaldı ki bunları da yaptım yani o süreçte. Hani karşımdaki insanı memnun etmeye çalışmak için. Bu da benim için zordu. E karşımdaki insanı memnun etmeye çalışıyorum ama o insan yaptığım hiçbir şeyi değerli görmüyor, yetmiyor ve bende yetersizlik hissi oluşturmaya başladı (B6).

Ev işleri konusunda verilen tek taraflı emek ve bunun görülmeşi kadınların geçmişe dönüp baktıklarında yaşadıkları psikolojik şiddetin temelini oluşturan konulardan birisi. Bununla birlikte sadece ev içi emek konusunda değil, daha genel bir şekilde, kadınlar evliliklerinde veya geçmişteki evliliklerinde verdikleri çeşitli emek ve fedakarlık biçimlerini dile getiriyorlar. Örneğin kendini düşünmeyip eşinin kariyerini ya da eğitimini düşünmek ve ona göre hayatlarını şekillendirmek de bazı

kadınların geriye dönüp baktıklarında pişmanlık duyduğu noktalardan biri:

Yani bir kere bütün çocukların, ailenin yönetimi ben yaptım yıllar boyunca. Bu ayrıca bir yükü. Adam için de kendini geliştirmesini, hani üniversite bitirmesini, sürücü kursunu Almanya'da yapmasını, iş bulmasını, başvuru işlerini yapmasını, kendini geliştirme imkânlarını hep sundum, ama onun için yaptım, en büyük hatam oradaydı. Kendim için yapsaydım şimdi başka bir yerde olacaktım. Ama yardımcı olacağım diye, sorumluluk taşıyorum diye, Almanya'ya geldi diye çözümler aradım. Ta ki Türkiye'ye gelinceye kadar. Orada anladım, olmayacak. Orada gözlerim açıldı (B15).

3.1.4 Kadınların Bedenlerine Sınırlar Koymak

Kadınların hayatları ve bedenleri partnerleri, eşleri, eşlerinin aileleri ve kendi aileleri tarafından çok farklı şekillerde sınırlandırma ve müdahaleye maruz kalıyor. Otonomi ve özgürlük üzerinden kurulan bir faillik varsayımından yola çıkarak her türlü sınırı bir şiddet olarak isimlendirmeye itirazımız var; fakat konulan sınırların kadınların hayatında hangi sonuçlara ve hangi duygulara yol açtığından yola çıkarak çok çeşitli sınırlandırmaların şiddet yarattığını söylemek mümkün. Araştırmamızda en çok öne çıkan sınırlar, kadınların bedenleriyle ne yapacaklarına, ne giyeceklerine, nereye gidip gitmeyeceklerine ve yakınlıkları nasıl kuracaklarına dair konulan ve toplumsal normlardan meşruiyet kazanan sınırlar idi. Araştırmamızda bir dönem başörtüsü takmış, fakat farklı sebeplerden dolayı, bilhassa dine ya da başörtüsüne yükledikleri anlamlardaki değişikliklerden ötürü başörtüsünü çıkarmayı tercih etmiş beş kadınla konuştuk.

Bu kadınlardan birinin başörtüsünü çıkardığını ve bu sebeple ailesinden ve çevresinden tepki aldığını biliyorduk, fakat diğer başörtüsü çıkarma hikayeleri önceden hakkında bilgi sahibi olmadığımız ve görüşmelerin akışı içerisinde öğrendiğimiz hikayeler idi. Bu kadınların ikisi boşanıp ardından başörtülerini çıkardıktan sonra ailelerinin onlarla görüşmeye son verdiğinden söz etti. Bekar bir kadın da babasının, başörtüsünü çıkardığı için onunla bir senedir görüşmediğini dile getirdi. Kadınların başörtülerini çıkarmalarına yapılan müdahaleyi salt dinle ve dini gerekçelerle ilişkilendirerek değil de, kadınların ne giyip giymeyeceklerine sınırlar koyan ataerki ve toplumsal normlar bağlamında okumak gerektiğini düşünüyoruz. Nitekim, araştırmada ortaya çıkan bedene yapılan müdahale formları sadece başörtüyü çıkarma konusuyla sınırlı değildi. Eşi şort giymesini isteyen fakat kendisi giymek istemeyen bir kadın da, eşi evde uzun basma etekler giymesini isteyen kadın da, eşi evde açık giyinmesini istemeyen ama aynı zamanda dışarıda da çarşaf giymesini istemeyen kadın da aynı müdahalenin farklı yansımalarını yaşıyorlar. Fakat bir yandan da Türkiye’de başörtüsüne ve başörtülü olmaya çok çeşitli dini, siyasi ya da ideolojik anlamlar yükleniyor. Başörtüsü takmak kimileri tarafından çeşitli değerleri temsil eden bir kimliğin parçası olarak görülüyor, bazen de dindar olmakla eşdeğer tutuluyor. Dolayısıyla başörtüsü takmaya ya da çıkarmaya yapılan müdahalelerin kadınların ne giydiklerine yapılan müdahalelerden hiçbir farkı olmadığını da söyleyemeyiz. Araştırmamızdaki başörtüsünü çıkaran kadınlar da başörtüsüne yüklenen anlamları sorguladılar ve ailelerinden aldıkları tepkiyi başörtüsü ile dindarlık arasında kurulan sıkı ilişkiyle açıkladılar.

Tamamen benim hayatım, tamamen beni ilgilendiren bir karar ve başka-sırf yani akla yatkın olmayan, kesinlikle makul olmayan tepkiler veriyor ve kendisi için çok farklı anlamlar ifade ediyor diye

bu durum, ben niye bu kadar bireysel bir kararı başkası merkezli alayım yani? Bunun çok üzerinde düşündükten sonra ve o çatışmayı göze aldıktan sonra zaten bunu açıkladım ve açıkladıktan sonra da ablamla abim, onlarla çok şükür iyi bir iletişimimiz var ve benim kararına saygı duydular ve gayet yanımda oldular, çok desteklediler beni babama karşı da aynı şekilde, onlar da evdeydi. Ama kendisi beni dinlemedi bile. Saçma sapan tepkiler verdi. İşte atıyorum, onun dramatik hareketleri vardır, işte kapıya vurmak falan ya da bir anda sinirli bir şekilde kalkmak, sesini yükseltmek işte bir şeyler falan, öyle bir şeyler yaptı. Neyse ben baktım hani, kesinlikle benimle iletişim kurabilecek bir durumda değil. Ablamla abim, işte iki yaş var aramızda onlarla, ikizler, onlar işte oturup babama, neden böyle tepkiler veriyorsun, oturup bir konuşalım falan deyip uzun uzun konuştular babamla. Hani böyle böyle, istemiyordu, zaten mutlu değil bu şekilde kız, falan hani, bu şey değil, hani atıyorum, bazı şeyler vardır ya hani dinde, kırmızı çizgi, yapması falan, Müslümanlığın, hani sorgulanır falan gibi. Başörtüsü öyle bir şey değil. Farz olarak algılanıyor ama bunu yapmayınca dinden çıkmıyorsun falan, hani böyle bir şey değil. O açıdan onu algılamıyor yani. Kendisi yok ben bunu kabul edemem ben böyle katlanamam gibi şeyler söyledi kendisi. Sesi işte yükseldi, yüksek bir tonda, tamamen reddedip işte karşı taraf ne anlatsa da kesinlikle çok set çekmiş bir haldeydi ve hep kendi söylediğini tekrarlardı ve hani işte ben göremem, ben buna katlanamam, benim psikolojim bunu kaldırmaz, gitsin bir sene görmek istemiyorum gibi şeyler söyledi işte, o tarz. Dört beş ay oldu her halde zaten görüşmeyeli (B23).

Aşağıda anlatisini bulacağınız B22 de boşanmanın ardından başörtüsünü

çıkarmış ve sonrasında başörtüsü, boşanma ve daha birçok sebepten ötürü ailesiyle bağıni koparmış bir kadın. B22, evli olduğu dönemin başlarında çarşaf giyiyor, evde de “dekolte” kıyafetler giymeyi tercih ediyorken eşi için ne çarşaf giymesi ne de “açık” kıyafetler giymesi makbul. Eşi açık kıyafetleri dini referanslarla eleştirirken, çarşaf giymesi ise eşinin kamusal hayatta sahip olduğu mesleği ve edindiği geliri tehdit eden bir aşırılık olarak görölüyor:

On yaşında kapanmış bir kızım ben. Hiçbir flörtüm olmadı, hiçbir sevgilim olmadı. 25 yaşımıdayken evlendim ve tabi ki kocamla vakit geçirmek istiyorum. Evde açık saçık giyinmek istiyorum. Sokakta çarşaf giyiyorum. Eve geldiğim zaman rahat etmek istiyorum veya işte yeni evliyim. Güzel şeyler paylaşmak istiyorum. Sofrayı kuruyorum, evi hazırlıyorum, gidiyorum işte kendime dekolte kıyafet giyip makyaj yapıyorum, eve girer girmez ilk söylediği şey “Niye böyle çıplaksın? Melekler kaçır.” filan yani. Böyle bir hikaye hani. Dini açıdan baskıcı bir adamdı. İki yüzlü bir adamdı. Yalancı bir adamdı, ama hani yine de kötü diyemiyorum. Çünkü öyle bir eğitimin içerisinde geçmişti. Ben evlenirken onunla çarşafli olduğumu söylemiştim. Biliyordu zaten. Çarşaf problem olacaksa hiç bu işe girişmeyelim demiştim ben. O da “Yok efendim, çarşafınız benim için şöyle iyidir, böyle üstündür, filandır fıstıktır.” Sonra sokağa çıkıyoruz mesela benden çok ötelelerde, uzaklarda yürüyor. Hiçbir velinin onu benimle görmesini istemiyor, çünkü velilere karşı seküler bir profil çiziyor. Velileri onun namaz kıldığını bile bilmiyordu. Özel ders veriyordu. Özel ders verdiği velileri elit bir çevrenin insanıydı ve o çevreye karşı seküler bir görüntü vermesi gerekiyordu derslerini devam ettirebilmek için, para kazanabilmek için. Öyle inanıyordu daha doğrusu ve benimle

görünmek istemiyordu ve benden uzakta yürüyordu ve o yüzden çarşafımı çıkardım mesela en son, çünkü Zeki ile bir yere giderken çarşaf giyemiyordum. Sadece markete giderken çarşaf giyordum. Çok saçma bir şeye dönüşmüştü bu (B22).

Bir seneden az süren evliliğinde eşinin başka kadınlarla ilişkisi olduğunu fark eden B13 anlatısında eşinin giydiği kıyafetleri sürekli eleştirdiğinden, görüştüğü kadına ise tam tersi bir muamelede bulunduğundan bahsetti.

Ve mesela bu iki aylık süreç içerisinde ev ortamında daha ilk hafta Ağustos ayında, evliyiz, ben bir pijama takımı giydim, kısa kollu, şort ve 'giyme böyle' niye, 'çıplaklık sevmiyorum'. Bir gün tayt giydim, tayt, tişört, fiziğim çok bozuk değil, öyle aman aman bir kilom yok, hani onu görsel olarak rahatsız edecek bir şey yok ki ben bence ona cazip gelmeliyim. Neyse 'giyme böyle', niye, 'dışarıdaki kadınlara benziyorsun'. Kot pantolon giyiyorum, 'giyme böyle', niye, 'yakışmıyor' bilmem ne. Sonra bir ara kilo aldım, 'göbeğin var' bilmem ne. Kendisinin göbeği önden gidiyor, ayağının ucunu görmez ama benim göbeğim sorun misal. Böyle böyle ithamlar ama o yazışmada kıza, fileli çorap, tayt, kıyafet deniyor, kız atıyor ya, böyle konuşmalar geçiyor, çorapsız. Ben benzemeyeceğim kimseye (B13).

Kadınların ev dışına ne noktaya kadar çıktıklarına, orada kiminle ve ne yaptıklarına da eşleri, aileleri ve eşlerinin aileleri tarafından sınırlar konuyor ve bu sınırlar kadınlar tarafından şiddet, baskı, kontrol gibi kelimelerle anlatılıyor. Daha önce bahsettiğimiz evli kadınların arkadaşlarıyla ve aileleriyle görüşmelerini sınırlandırmanın yanı sıra, kadınların çalışmasına izin vermeme, çalıştıkları işi değiştirme konusun-

da zorlama, babalar tarafından eve giriş saatlerine müdahale etme, erkek arkadaşı olduğu için fiziksel şiddete maruz bırakma da kadınların yaşadıkları şiddet biçimlerine örnek olarak gösterilebilir.

Kadınlara konulan sınırlar “güvenlik” endişesi gibi bir dayanağı olmaksızın ya da toplumsal normlara atıf yapmaksızın açıkça kadınları iyi hissettiren herhangi bir bağı zayıflatmaya yönelik kurgulanabilmekte:

Reçel Blog’un bir iftarına gittim. Yanımda çocuklar, büyük kızım vardı filan, yanlış hatırlamıyorsam. Kesinlikle gitmemi istemedi, kabul etmedi, ama ben yine de gittim. Önemsiyordum. Oraya arada bir yazı yolluyordum ve oradaki arkadaşları da önemsiyordum, bana iyi geliyordu ve işte hemen akabinde şöyle bir mesaj geliyordu bana, “B22, eğer beni sevmiyorsan, ki benim sözlerimi dinlemediğine göre beni sevmiyorsun, başkasını seviyorsan bana açıkça söylemelisin.” filan gibi böyle. “Eğer başkasıyla ilişkin var, ki hani benim sözlerimi dinlemediğine göre.” filan gibi böyle. Ondan sonra ben ısrarla başkasını ismediğimi, tamamen ona ve evliliğime ait olduğumu, ama böyle bir yere de gelmekte benim için bir sıkıntı olmadığını filan anlatmaya çalışıyordum (B22).

Kadınların bedenlerine sınırlar koyan ve neler yapıp neler yapamayacaklarına karar veren failler yalnızca eşleri ya da babaları değil. Araştırmamıza katılan kadınlardan 13’ü eşlerinin ailelerinin müdahaleleri ve kısıtlamalarından sıkça bahsetti. Bazıları ise bunu doğrudan boşanma sebebi olarak anlattı. Bazı genç kadınlar evlendikten sonra kayıncı ve kayınpederin ilişkiye müdahil olmasıyla ilişkilerinin tamamen değiştiğini ifade ettiler. Kadınlar geçmişi değerlendirirken eşlerinin ailelerinin yaptıklarını anlatıp eşlerinin bu tabloda ailelerinin söylediklerinden çık-

madıklarını ve kendilerini dinleyip korumadıklarını söylediler. Bazıları ise bu durumu resmederken bütün sorumluluğu kayınvalideye yükleyip eşlerini bu noktada daha etkisiz bir figür olarak anlattılar:

Şöyle, evlendik. Çok zor bir ailenin gelini oldum. Çok rahat bir aileden çok zor bir ailenin içine el bombası gibi düştüm. Patladı gitti. Asla hayır diyemeyen bir adamla evliydim. Annesinin söylediği her şey katı kural niteliğindeydi. Annesi ne derse oydu. Doğruyu hep annesi bilirdi, çünkü anne böyleydi. Eşim de onunla uğraşamayacağını bildiği için asla aksini iddia etmez, annesinin haklı olduğunu söylerdi. (B27)

Çok büyük bir dezavantajımız vardı- ne zaman evlilik boyutuna geldi, nişan ya da söz belirlenmeden, daha o zamanlar kayınpederim, bütün şeyi ellerine almak istedi, bütün planlamayı, süreci, her şeyi ve ondan sonra ok yaydan çıktı. Yani şöyle bir şey oluştu, oğlumuz evden gitmeyecek, ayrıca sen B9'a kendini teslim etmeyeceksin, yerinde duracaksın, bizi dinleyeceksin, öyle yapılmayacak, böyle yapılmayacak, o kızın evi artık burası, babasının evini unutacak, işte kendi kültürel seviyesini, tecrübesini, neyse unutacak, vesaire vesaire gibi bir algı oluştu. Ama benim güzel kocam asla, göremedi yapılan şeyin ne olduğunu. İki buçuk yıl, evlilik devam etti ve iki buçuk yılın sonunda kocam benden boşandı. Evliliğimizin devam edemeyeceğini, ailelerimiz uyuşmıyor, sürekli kavga ediyoruz, ortak nokta bulamıyoruz. Olmuyor yani. Birbirimizi çok seviyoruz ama şey, baba sürekli içimizde yani, onu yapmayacaksınız, bunu yapmayacaksınız, çocuk yapmayacaksınız, tatile gitmeyeceksiniz. Ama oğluna bunu bu şekilde söylemiyor. Yani o kadar klasik bir Türk aile- şey yani, erkek yönetimi aslın-

da tam böyle o onu büyütmüş zaten, damarını biliyor, nereden gideceğini biliyor. Yıllarca o adamın otoritesinde büyümüş bir çocuk ama gerizekalı demek zorundayım. Ben de benim babamın otoritesinde büyüdüm. Ama hiçbir zaman babamın yaptıklarını yapmadım. Hiçbir zaman babam gibi davranmadım, hayata öyle yaklaşmadım (B9).

Konuştuğumuz kadınlardan birinin hayatında ise aile içi faillerden farklı olarak geçmişte içinde bulunduğu cemaatin giydiği kıyafet, evleneceği insan, eğitim hayatı gibi hayatını belirleyecek bütün önemli olayların ve pratiklerin kararını verdiğini söyledi.

Birinci sınıfın sonunda üniversiteyi bırakmış oldum. İkinci sınıfa devam edemedim. Zaten başörtüsü yasakları da başlamıştı, ama muhtemelen yasaklar başlamasaydı da devam etmeyecektim, çünkü cemaat üniversite okumayı ya da okumayı, çünkü bazı okumayı kızlar için uygun görmüyordu ve cemaatin ileri gelen insanların kızları ilkokula bile gitmemişlerdi ve bununla övünüyorlardı..... Sonra kızların üniversite okuması da bir noktada meşrulaştı. Birkaç üniversiteye izin verdiler, birkaç bölüme izin verdiler. Benden sonra oldu ama yani. Bütün o kavgalardan, beni aşığılamalardan sonra oldu onlar (B22).

3.1.5 Aldatmak

Araştırmamızda aldatmak, diğer fiziksel, psikolojik ve ekonomik şiddet biçimleriyle birlikte tecrübe edilen bir psikolojik şiddet biçimi olarak anlatıldı. Evliliklerinde eşleri tarafından aldatıldığını ifade eden altı kadın,

aldatmanın kendilerine ne kadar ağır geldiğinden ve kaldırılması çok zor bir yük olduğundan söz ettiler. Aldatılmak kadınlarda kendilerine dair değersizlik, özgüvensizlik, suçluluk duygusu ve eşlerine karşı büyük bir öfke ve hınç duygusu yaratmıştı. Kadınların ikisi için aldatılmak şiddet dolu bir ilişkide bardağı taşıran son damla olup boşanma kararı vermelerine sebep olurken, diğer kadınlar ise çocukları sebebiyle, ekonomik sebeplerle ya da boşandıklarında kendilerini daha iyi bir hayatın beklediğini düşünmedikleri için ayrılmayı tercih etmemişti. Biri ise, B31, eşinin başka bir kadınla imam nikahıyla evlendikten sonra boşanmak istemediğini, bu yüzden 12 sene boyunca nikahını vermediğini, fakat sonrasında boşanmaya mecbur kaldığını söyledi. B31, aldatılmanın ne hissettirdiğini şöyle anlattı:

Bunları kaldırılabilmem... bilmiyorum. Rabbim yine bir güç veriyor bir şekilde çocuklarla beraber ama tabii beynimde, aklımda. Beynimi susturamıyorum hiçbir şekilde, konuşuyor. Çok zor, Allah kimseye yaşatmasın yani. Gerçekten aldatılmak kadar zor bir şey yokmuş. Yani her şey bir şekilde... kavga gürültü geçiyor ama aldatılmak çok zor bir şey (B31).

25 sene boyunca eşinin kendisini aldattığını birkaç sene önce öğrenen 67 yaşındaki B1 bundan dolayı kendini suçluyor. Çocukları istemediği ve ekonomik olarak içinde bulunduğu iyi durumu kaybetmemek istediği ve eşinin diğer kadınla evlenmesini istemediği için boşanmamayı tercih ediyor.

İki oğlum o zaman evliydi, bekar olan oğlumla konuştum. Dedim ki "Ben babandan boşansam." Dedi ki "Valla anne ben babamı seviyorum. Yani bütün bunlara rağmen seviyorum. Babamla da görüştüm. Seninle de görüşürüm." Herhalde kıskançlık da yaptım.

Yani ben boşansaydım, dedim ki “Şimdi bu gidecek o hemşiresiyle evlenecek. Yani ben bunu kaldırabilecek miyim? Maaş gidecek, ev gidecek, annemin yanına gideceğim oturacağım. Hasta bir kardeşim var.” Evlendikten sonra da ailenin evine gitmek kolay değil. Mesela annem şu anda 83 yaşında. Annem bir saatten sonra böyle bir sıkılıyor benden, hissediyorum onu yani.... Bütün bunları düşündüm. Düşündüm, göze alamadım. Bu adamın da benden boşanmak gibi bir talebi olmadı. Diyorum ya yani bu benden boşanmayı düşünmedi, ama bir taraftan da ilişkisini devam ettirecek. Boşanma talebi gelseydi hayır demezdim. Demezdim (B1).

3.2 Ekonomik Şiddet

Araştırmamıza katılan boşanmış kadınların tamamının geçmişteki evliliğinde, evli kadınların ise yarısından fazlasının evlilikleri içerisinde ekonomik şiddetin olduğunu gördük. Ekonomik şiddet, psikolojik şiddetin bir uzantısı olarak eşlerin, annelerin, babaların, eşlerin ailelerinin kadınların hayatına koyduğu sınırların, kontrolün ve baskının bir parçasıydı. Para vermemek, maaş kartına el koymak, eşin çalışmasına izin vermemek, eşten habersiz mal satmak, harcanan paranın her daim hesabını sormak, ev eşyası almamak, düğün altınlarına el koymak, nafaka vermemekle tehdit etmek, boşanmadan önce sahip olunan malları başkasının üstüne geçirmek vb. durumlar yaşanan ekonomik şiddet biçimlerine örnek olarak gösterilebilir. Ekonomik şiddet kavramı iki görüşmeci tarafından kullanıldı, fakat kadınlar ekonomik şiddet kavramını kullanmasalar da büyük çoğunluğu yaşadıkları zorlukların bir parçası olarak ekonomik şiddet biçimlerinden söz ettiler.

Evlenip Almanya'ya yerleşmiş B3'ün hikayesinin tam merkezinde yer alıyor ekonomik şiddet. B13 Almanya'ya gittiğinde kendisine ayrılan evde

tek bir eşya dahi olmadığını görüyor. Yatağın ve ocağın dahi olmadığı bu eşyasızlık aylar sürüyor. B3 bu süre zarfında eşi ve kayınvalidesi tarafından gördüğü psikolojik şiddetle kendisine eşya alınmamış olması aslında bu aile tarafından hiçbir zaman istenmemiş olmasının bir sonucu olduğunu anladığını ifade ediyor. Düğünde takılan altınlarına da düğünün hemen ardından kayınvalidesi tarafından el konulan B3, 4 ayın sonunda İstanbul'a geri dönüyor ve birkaç senedir devam eden çekişmeli boşanma sürecinin sonlarında şu anda.

Sen yeni evlisin, evleneceksin. Yani ev dizilmez mi yani? Hiçbir şey yapılmaz mı? Yani bir gelin evi değil, yani, çok affedersin, ahıra girer gibi bir eve girdim ben. Gittiğimde daha benim yatak odam dahi yoktu, yer yatağında yatıyordum.... Hayır, hayır, asla maddi zorluk yok. Tamamen keyfe keder yapılmayan işler var. Ben bunun maddi zorluk olduğunu düşünmüyorum çünkü eşimin kazancı çok iyi. Ailesinin de keza, babası devlet demiryollarında çalışıyor. Ama en düşük alsa, o zamanın parasıyla, 4000 Euro maaş alıyor. Yani bunun bir zorluğu yok (B3).

Çalışmalarına izin verilmemesi, araştırmamıza katılan kadınların bazılarını yalnızlaştırma yollarından biri olarak da iş gören bir ekonomik şiddet biçimi. Bununla beraber konuştuğumuz kadınların birçoğunun meslek sahibi olmalarıyla da irtibatlı olarak, bu konudaki ekonomik şiddet sadece çalışmaya izin vermemekle sınırlı kalmayıp çeşitlenmiştir. Kadınlara toplumsal olarak atfedilen evi çekip çevirme sorumluluğu araştırmamıza katılan kadınların tamamının sırtına yüklenmişti. Bununla beraber kadınlar evde harcadıkları karşılıksız emeği ve onun değer görmeyişini bir şiddet biçimi olarak yaşıyor olsalar da, toplumsal olarak erkeklere verilen evi geçindirme rollerinin birçok erkek tarafından aynı

şekilde sahiplenilmediğini gördük kadınların anlatılarında. Bazı kadınlar eşlerinin imkanları olmasına rağmen daha iyi bir işte çalışmadıklarını ya da kendilerinin kazandıkları paraya el koyduklarını ve aynı zamanda ev içinde de bir sorumluluk almadıklarını anlattılar.

Örneğin, mesleği sigortacılık olan, fakat kurucularından biri olduğu bir çocuk yuvasının organizasyon işlerinde çalışan B11, bu küçük işletmede yaptığı işin karşılığında çok az bir para aldığını ifade etti. Eşinin kazancının çok iyi olduğunu, fakat hep daha fazlasını istediğini söyleyen B11, eşinin uzunca bir süre B11'in yaptığı işi eleştirdiğini, ya kendi mesleğini yapıp daha çok para kazanacağı bir işte çalışması ya da hiç çalışmaması gerektiğini çok fazla dile getirdiğini anlattıktan sonra, bu yaşadığının şiddet olduğunu ifade etti.

Bir başka anlatıda ise, kendi ifadeleriyle evde sarmalar ve mantılar yapması beklenen B6'nın eşi daha evliliğinin hemen başında B6'nın maaş kartına el koyar. Ancak eşi evi terk ettiğinde kartını geri alabilen B6, kartında hiç para olmadığını anlar. Eşi evi terk ederken düğün altınlarını da almıştır. B6 evlilik sonrasında parasız bir şekilde yeni hayatını kurar. Boşanma sürecinde düğün altınlarını ve tazminat isteyen B6, 3 senedir devam eden çekişmeli boşanma sürecinin sonlarında.

Ben evlendikten sonra bir kira ödemesi vardı onun için maaş kartımı ona verdim, bir defa verdim bir daha da maaş kartımı alamadım, bu. Bunu maaş kartımı, kendi maaş kartımı eşimden alamadım.

[İstemene rağmen alamadın?]

Evet, evet ve almaya çalıştığım zaman kavga çıktı. Mesela pantolon- çamaşır yıkıyorsun, çamaşır yıkadığım zaman cüzdanını çıkarttım, cüzdanını çıkarttım kenarda, en üstte kartımı gördüm,

kartımı ayırdım masanın üstüne, onun cüzdanını ayırdım, benim kartımı ayırmışım, ben onun cebini neden karıştırıyormuşum, gibi bir muameleyle karşılaştım. Terbiyesizmişim ben onun cüzdanını karıştırdığım için (B6).

Kadınlar çok farklı şekillerde ekonomik şiddeti yaşasalar da, bizim görüşmelerimizde en çok öne çıkanlar, yukarıda saydığımız diğer bazı ekonomik şiddet biçimlerini de kapsayan, kadınlara para verilmemesi ve düğün altınlarına el konmasıydı. Görüşmelerde bu iki konuda büyük ortaklıklar olduğu için, bu ikisini burada ayrıca başlıklandıracağız.

3.2. 1. Para Vermemek

Farklı eğitim seviyelerinden ve sınıflardan gelen kadınların birçoğu farklı bağlamlarda eşlerinin, eski eşlerinin ve ailelerinin onlara para vermediğini ifade ettiler. Kadınlara para vermemek ve onları maddi haklarından yoksun bırakmak, onların hayatlarını kontrol etmenin, sınırlamanın ve onları cezalandırmanın bir parçası olarak ve doğrudan veya dolaylı olarak şiddete işaret edilerek anlatılıyor hikayelerde.

B22 hayatının farklı safhalarında ekonomik şiddet biçimlerini yaşamış bir kadın. B22'nin anlatıları ve yaşadıklarını yorumlama biçimleri, para vermemenin nasıl da farklı şekillerde şiddetin bir parçası olduğunu, bir kadının hayatının farklı dönemlerinde, zor zamanlarında, ekonomik destekten mahrum bırakılarak nasıl hizada tutulmaya, normun içine tekrar dâhil edilmeye çalışıldığını göstermesi açısından önemli; bu yüzden bu bölümü B22'nin anlatıları üzerinden detaylandıracağız.

B22 kendi ailesinde yaşadığı ekonomik şiddeti şöyle anlattı:

Ev içi ihtiyaçlarını karşılar. Eve ne alınacaksa alınır, yiyecek içecek alınacaksa alınır, kıyafet alınacaksa alınır, ama senin eline harçlık vermez. Kendince ihtiyaç olmayan hiçbir şeyi karşılamaz. Ama hayır hasenat çok yapar. Her yere para dağıtır, ama sana vermez yani ve beni hiç neredeyse, mesela üniversite okurken ben sanki fakir bir ailenin çocuğuymuşum gibi. Gerçekten gittim fakirlik belgesi aldım ve başbakanlık bursuyla İstanbul Büyükşehir bursunu, o zaman için Tayyip Erdoğan vardı İstanbul Büyük Şehir Belediyesi'nde ve güzel bir burs veriyordu. Başbakanlık bursuyla eşit derecede burs veriyordu. O iki bursla geçiniyordum. Babam da az bir miktar para veriyordu ve her seferinde onun verdiği para olay oluyordu yani. Annem de babam da bu konuda böyle şeydiler ve ayın sonunda kilometrecelerce yürümek zorunda kalıyordum, çünkü otobüse verecek param olmuyordu filan. Ya ben o parayla hem kaldığım evin kirasını, hem yiyeceğini, hem bilmem nesini, hem bütün eğitim masraflarımı filan karşılamak durumundaydım. Sanki hep böyle fakir bir ailenin çocuğuymuşum gibi yaklaştılar yani. Paraları olmasına rağmen her ikisi de çok cimri davrandı. Bana karşı öyleydiler yani en azından. (B22)

Annesinin ve babasının onu parasız bırakışını "cimrilik" olarak ifade etse de, B22 anlatısının ilerleyen kısımlarında erkek kardeşine ait büyük borçların ailesi tarafından kapatılması ve onun ihtiyaçlarının karşılanmasıyla kendi durumunu karşılaştırarak anlattı. Böylece cimriliğin ailesinin yaratılışında olduğu varsayımını taşımadığını ve erkek kardeşinden farklı olarak kadın oluşunun bu ekonomik şiddete zemin sağladığını ima etti. Boşandıktan sonra da ailesinden hiçbir destek alamayan B22 boşandığı için ailesi tarafından bu şekilde cezalandırıldığını ifade etti.

B22'ye göre ailesinin arzu ettiği şey, parasız kalması, kendine yeni bir hayat kuramaması ve böylece onlara bağımlı olmasıydı. Bu örnekte olduğu gibi, para vermemek, kadınların anlatılarında onları kontrol etme ve cezalandırma biçimi olarak iş gören başlıca şiddet yollarından biri:

Bir de boşandım yani. O da büyük bir cezalandırılma hikayesi. Ya bak o zaman fotoğraf makinesi alacağım, bilgisayar alacağım. Fotoğrafçılık yapmak istiyorum. Benim alacağım makinenin kendisi beş bin liraysa zaten istediğim objektifler onun iki üç katı filan. Bir bilgisayar zaten o zaman için on bin lira filan. Ben babamdan beş bin lira borç rica edemedim yani. Hani bana gelip şunu yapmadılar. “Kızım bak bizim çevremizde böyle böyle insanlar var. İstersen git onlarla bir iş görüşmesi yap. Hani boşandın, para kazanmak istersen böyle bir seçenek var.” ya da “Evladım biz sana bir para verelim. Bununla bir kendine iş kur.” demediler ya da başka hiçbir seçenek söylemediler. Yani beni direkt yok saydılar ve sonra da çocuklar için verilen nafakayı alıyorum ve o nafakayla çocuklarıma bakıyorum diye o da olay oldu yani. Hani istedikleri şey tamamen çaresiz kalmam, tamamen perişan olmam ve onların kapılarına gidip “Ya ben çok büyük bir kusur işledim. Affedin beni.” dememdi (B22).

B17 de, B22 gibi, eşinden boşandıktan sonra ekonomik zorluklar yaşayan ve bu süreçte ailesinden destek alamayan bir kadın. B17'nin anlatısında, babasının B17'nin telefon faturasını ödeme teklifi, o dönem başörtüsünü çıkarmaması için yapılan bir “rüşvet” olarak değerlendirdi. Nitekim babası, B17'nin başörtüsünü çıkardığını öğrendikten sonra verdiği tek destek olan telefon faturası borcunu ödemesi de sonlandırmış:

Sonra, ben geldikten sonra arayıp dedi ki biz senin telefon faturanı ödemek istiyoruz, en azından dedi, hayatına bir katkımız olmuş olur falan dedi. Ben de tamam dedim. Sonra arkadaşım var yanımda, ona dedim ki babam bana rüşvet veriyor şu an, başörtüyü çıkarmayayım diye falan, diye bir cümle kurdum. O da niye öyle diyorsun ya dedi, çok ayıp, öyle bir şey olur mu falan. Ben başörtümü çıkardım, yani babamların görmeyeceği bir şekilde facebook'a atmıştım ama onlara birisi atmış herhalde ki görmüşler bir şekilde. Onu atarak işte, bana böyle evlatlıktan reddetme mesajı atarken ilk yazdığı şey, artık telefon faturanı ödemiyorum oldu. (gülüyor). Bunu ilk başa yazmıştı yani. Ben de dedim bak gördün mü dedim, ne yazdığını. Bunun rüşvet olup olmadığından hala şüpheli misin falan. Böyle bir de bunun parasal-çünkü babamlarda dini anlamda şey- çünkü kadınlar çalışmasın, erkekler ona bakar bu hepimizin parası, herkesin parası falan derler ama yalan dolan yani tamamen, çünkü kullanım onların elinde. Onun için dini birazcık da böyle yani istismar ettiklerini düşünüyorum yani, bu durumlarda (B17).

Tekrar B22'ye geri dönecek olursak, B22 evliliğinde de hep yoksul bir hayat sürdüğünü, ancak boşanma aşamasında nafaka miktarına karar verirken eşinin özel derslerden aldığı parayı hesaplayınca aslında ekonomik durumlarının oldukça yerinde olduğunu fark ettiğini ifade ediyor. Boşandıktan sonra çocukları için iştirak nafakası alıyor ve boşandıktan sonra alınan nafaka eski eşle şiddet ilişkisinin sürmesini mümkün kılan bir araç olarak iş görüyor. Zira görüştüğümüz kadınlardan yalnızca ikisi boşandıktan sonra eski eşlerinden nafaka alıyordu ve her ikisine karşı aldıkları nafaka eski eşleri tarafından tehdit olarak sık sık kullanılıyordu. B22'nin eski eşi, kazandığı paranın birçoğunu sigortasız bir şekilde kazan-

dığı için, mahkemeye başvursa çok az para kazandığını söyleyip nafaka vermeme hakkına sahip olacağını B22'ye hatırlatarak farklı şekillerde onu tehdit ediyor. Sonunda eski eşyle pazarlığa giren B22, iştirak nafakasındaki bir miktarlık azalmaya razı olmak zorunda kalıyor.

Ali'nin en çok para kazandığı yer de özel dersler ve bunları da hep nakit olarak alıyor ve dolayısıyla Ali'nin kazancı ödediği nafaka kadar filan gözüktüyor. Nafakadan biraz daha fazla gözüktüyordur. Ve bu da benim üzerimde bir baskı unsuru. Bu gerçeği biliyor olmak bir baskı unsuru, çünkü Ali şey yapabilir, nafaka düşürüm davası açabilir ve bunu düşürebilir. Çünkü ispatlayamam yani. Çok uğraşmam lazım ispatlayabilmek için. O da çok zayıf bir ihtimal. Çünkü kredi kartı da doğru düzgün kullanmıyor filan. Hani kredi kartını şey yapabilirim, bankalara harcamasını sorabilirim filan, ama çok iyi biliyorum, A zaten parasını nakit biriktiren bir adam. Evliliğim boyunca da biliyorum. O yüzden nafaka düşürüm davasına gidebileceğini bildiğim için çok zıtlaşmamaya çalıştım Ali'yle ve o da böyle bunu çok iyi kullandı. Yani benim zıtlaşmama halimi çok iyi kullandı. Sürekli çocukları almakla beni tehdit etti. Nafakayı ödememekle beni tehdit etti. Velayeti almak tehdit etti. Ya her Ramazan, bu Ramazan olmamakla birlikte, çok şükür, şimdiki kadar yaşadığım Ramazan'ın ilk gecesi öyle bir mesaj atıyordu ki yani mahvediyordu beni. Ölüyordum böyle korkudan, endişeden. Hani "Ya çocuklarımı alırsa." filan diye (B22).

3.2.2 Düşün Altınlarına El Koymak

Araştırmamızda öne çıkan ekonomik şiddet biçimlerinden birisi de boşanmış kadınların tamamının, evli kadınların da önemli bir kısmının

düğünde takılan altınların tasarrufunun tamamen kendisi dışında gerçekleştiğinden bahsetmesiydi. Kiminin altınları düğünden hemen sonra eşin ailesi tarafından alınıyor, kiminin eşi evi terk ederken altınları alıp gidiyor, kiminin eşi ne olduğu hiçbir zamana bilinmeyen borçları için altınların tamamını alıyor. Bu konuyla ilgili hiçbir soru sormamamıza rağmen konunun hikayelerde çoğunlukla karşımıza çıkması bizim için dikkate değer:

Benim eşim evi terk etti ve ailesinin yanına taşındı. Evde özel eşyalarının hepsini aldı çıktı gitti. Altınlarımız vardı, altınlarımızı bile çalmış gitmiş yani. Bunu yazabilirsin, bu çok önemli bir detay. (gülüyor) gerçekten.. ilk etapta beri gülüyorum, size, sadece komik geliyor, eğer dünyada bir örneği var mı bilmiyorum ama (B6)...

Daha on gün sonrasında benim bileziklerimi aldı, bir sürü borçtan bahsediyor. Annesigilin, babasıgilin hep yardım ettiğini söylüyorlardı ama hepsi yalanmış. Bütün o borç harç bizimmiş. Harici, düğünden başka borç var, bana onun tanımını izahını hiç yapmıyor. Altınları aldı bozdurdu, borç kapanmıyor, borç bitmiyor (B13).

Valla ilk evlendiğimde kaynanamlar beni istememişti çünkü takılan takıları, altın olan çeyrekleri kaynanamın tarafı bana vermemişti. Paralarımızı, altınlarımızı, altınlarımızı, her şeyimizi almıştı. Bir tek takılan bilezikle kolye bana kaldı. Diğer her şeyi aldılar. Bizim durumumuz zaten yoktu, babamda bunları alınca, işte dedi ki, biz o kadar taktık, dedi, siz bunu nasıl alırsınız, dedi. Tartışma çıktı. Ondan ötürü bir kopukluk oluştu (B25).

Kadınlar hukuken kendilerine ait olan düğün altınlarını boşanma sürecinde istemeye hakları olsa da, bir kadın hariç, hiç birisi bunu istemediğini belirtti. Çünkü böylesi bir talep boşanma davalarını çekişmeli boşanmaya çevirecek, böylece kadınların boşanmaları uzayacak ve zorlaşacaktı. Aynı sebepten ötürü, düğün altınlarının yanı sıra, kadınların tazminat ve nafaka da istemediklerine, anlaşmalı boşanmayla kısa sürede boşanabilmek için boşanma sürecinde sahip oldukları tüm haklarından feragat etmek zorunda kaldıklarına şahit olduk.

3.3 Fiziksel ve Cinsel Şiddet

Araştırmamıza katılan kadınlardan 14'ü hayatlarının bir döneminde fiziksel şiddet yaşadıklarını ifade ettiler. Kiminin hikayesinde fiziksel şiddet hikayenin merkezinde yer aldı, kimi ise “hayatınızda şiddet seviyesine gelen zorluklar yaşadınız mı?” sorusuna cevaben doğrudan yaşamış olduğu bir fiziksel şiddeti anlattı. Bu anlatılarda açık bir şekilde fiziksel şiddetin diğer şiddet biçimlerinden ayrıldığı ve birincil “şiddet” biçimi olarak tasavvur edildiği açıktı. Bununla birlikte hikayelerin büyük çoğunluğunda fiziksel şiddetin diğer şiddet biçimlerinin bir uzantısı olarak meydana gelmesi ve diğer şiddet biçimleriyle iç içe geçmiş bir şekilde anlatılması dikkat çekici noktalardan birisiydi:

Kaburga kemiğim kırıldı. Öyle bir itti ki beni kaburga kemiğim kırıldı. Dokuzuncu kaburga kemiğim kırıldı, dünyam başıma düştü.

[Sen [aldatıldığını] öğrendikten sonra mı?]

Evet, olaylar sırasında. Yani böyle üzerine biraz fazla gidince gözlüğünü çıkarıp, gözlüklü, gözlüğünü çıkarıp bilerek isteyerek,

taammüden cinayet var ya, taammüden dayak gibi gözlüklerini çıkarıp beni böyle bir sardı sarmaladı filan, bunu sarstı. Sonra elinden kurtuldum. Yere şak diye düştüm, kaburga kemiğim kırıldı. Hatta ben onu yani mahkemeye verirsem mahkemede kullanırım filan diye raporum filan da var, ama kullanmadım. Çocuklarıma bile söylemedim. O da bundan hiç rahatsızlık duymadı. Yani böyle bir vicdan azabı filan çekmedi (B1).

Cinsel şiddet görüşmeciler arasında çok az dile getirilen bir konuydu. Bunun haricinde kadınlar cinsel hayatlarında yaşadıkları sorunlardan bahsettiler. Bir tanesi hariç, cinsel hayatlarındaki sorunlara değinen kadınların tamamı eşlerinden cinsel anlamda ilgi görmediklerinden ve penetrasyon odaklı cinsellikten şikayet ettiler. Her ne kadar kadınlar daha sonra fitratla ilgili sorduğumuz soruya verdikleri cevaplarda erkeklerin cinsel arzusunun fitraten kadınlardan fazla olduğuna dair bir varsayım dile getseler de araştırmaya katılan genç kadınların kendi evlilik hikayelerinde cinsel bağlamda ilgi görmediklerinden şikayet etmeleri dikkat çekici ve bu varsayımı sarsan bir nitelikte idi.

İki görüşmeci eşinin yaşadığı cinsel sorunlardan yaşadıkları psikolojik şiddetin kurucu etkeni olarak bahsetti. Bunlardan biri, şiddet olarak isimlendirmese de, yaşadığı cinsel sorunları anlatırken bir keresinde işki esnasında zorlamaya maruz kaldığını dile getirdi. B28 ise eski eşiyile yaşadığı sorunları ve boşanma hikayesini anlattıktan sonra, evlenmeden önce eski eşinin kendisine tecavüz ettiğini ve böylece onunla evlenmek zorunda kaldığını ve evliliği bitene kadar bunu kimseye anlatmadığını söyledi.

Evlilik olmasının sebebi, kendi aile yapımında işte hani, birisiyle bir-

likte olunursa, onunla mutlaka evlenilmesi gerektiği gibi hikâyelerle büyüdüğüm için belki aile içinde konuşulduğunda o kişi beni kendi ailesiyle tanıştırmaya götürdüğünde tecavüz etmişti. O tecavüzden dolayı ben onunla evli- yani orada onunla kalma durumunda hissettim kendimi. Böyle başladı çünkü evlilik. Kendimce böyle olması gerekiyordu ben böyle duydum ya büyüklerimden deyip, böyle başlattığım için ama o benim içimde ki bana yapılan bu o da çok büyük bir şiddetti benim için mesela.

[Tabii ki.]

Bunun o farkında bile değildi. Onun amacı benimle evlenmek. Ama o yolla evlenebileceğini düşünmüş yani benim ailelerin arasındaki farkı kendince sildiği için, çok büyük fark var aramızda bu kızı bana vermezler diye düşünmüş. Bana bu muameleyi yaptığından dolayı o kendi sonucuna ulaştı. Ama ben de işte dediğim gibi büyürken duyduğum hikâyeler, dini belki de onun için mi sordunuz bilmiyorum (B28).

B28'in anlattısını kadınların bedenleri üzerine kurulan ahlaki normlar ve bu normlarla kadınların hayatlarına ve özgürlüklerine konulan sınırlar bağlamında okumak mümkün. Eski eşi bu normlardan güç alarak ve meşruiyet kazanarak ona tecavüz ediyor ve B28 de bu normları öğrenerek büyüdüğü ve bu normlar bir şekilde ona yapışmış olduğu için kendini evlenmeye mecbur hissediyor. B28 kimseden destek alamıyor, hatta yaşadıklarını tek bir kimseye dahi anlatamıyor.

4. Şiddeti Değerlendirme Yolları

Kadınlar “sence bu yaşadıklarınız neydi? Kadınlar hep böyle şeyler yaşar mı? Kimler yaşar?” sorusuna cevaben, bazen de anlatılarının başka nok-

talarında yaşadıkları şiddeti değerlendirdiler ve bir takım nedensellikler kurdular. Bu değerlendirmeler, uçlarında bireysel ve toplumsal kategorilerinin olduğu bir çizgi üzerinde farklı noktalarda bulunuyordu. Bu iki kategoriye temel alarak, aşağıda kadınların şiddeti psikolojikleştirmeleri ve toplumsal yapılarla ilişkilendirmelerini analiz edeceğiz.

4.1 Şiddeti Psikolojikleştirmek

Daha önce de belirttiğimiz gibi, biz bu araştırmaya başlarken araştırmamızın odağı psikolojik şiddet ve kadınların yaşadıkları şiddeti değerlendirme biçimi değildi. Hatta mülakatlarda psikolojiye dair herhangi bir soru sormadık. Fakat mülakatların büyük bir çoğunluğunda, farklı eğitim seviyeleri ve yaşlara sahip kadınların yaşadıkları şiddeti psikolojik kavramlarla değerlendirilmesi bizim için dikkat çekici oldu ve araştırmanın odağı da şiddetin psikolojikleştirilmesi meselesine doğru kaydı. Televizyon dizilerinden ilişki analizlerine kadar her yerde olan, “normale” sıklıkla atıfta bulunan ve genellikle şiddeti bireyselleştiren psikolojik söylem, kadınların toplumsal cinsiyet temelli şiddeti anlamlandırmalarında hem bir imkan hem bir handicap teşkil ediyordu. Kadınlar yaşadıkları şiddeti anlatırken narsistik kişilik bozukluğu, psikolojik arka plan, ego, hastalık gibi kavramlarla yaşadıklarını nedenselleştirerek şiddetin toplumsal yapılarla bağını koparan değerlendirmeler yaptılar. Daha önce belirttiğimiz gibi, araştırmamıza katılan kadınlar fiziksel olmayan şiddet biçimlerini de şiddet terminolojisini kullanarak anlatma ve sıklıkla psikolojik şiddet kavramını kullanma eğilimindeydiler. Bununla birlikte, kadınlar yaşadıklarının adını şiddet olarak koyarlarken, şiddetin önündeki psikolojik sıfatının kadınların şiddete yaklaşımlarını da şekillendirdiğini belirtmek gerekli.

Kadınlar yalnızca psikolojik kavramlar kullanmadılar, ayrıca anlatılarının formunu da teröpatik bir formda kurdular. Bilhassa eğitimli kadınlarda daha sık karşılaştığımız teröpatik anlatılarda, şiddet deneyimleri ile çocukluklarındaki aile yaşantıları veya annelerinin ve babalarının geçmişleri arasında nedensellikler kuruldu ve aile geçmişten gelen travmaların kaynağı olarak anlatıldı.

Şiddetin psikolojikleştirilmesi bazen tamamen şiddeti bireyselleştirerek gerçekleştirmekte idi. Bu bağlamda, tamamı eğitimli olan birkaç görüşmecinin yaşadıkları şiddeti anlatırken eşlerinin “narsistik kişilik bozukluğu”na sahip olduğunu söylemeleri dikkat çekici. Aşağıda, 30 yaşında ve ilahiyat fakültesi mezunu B6'nın eski eşinin ev içinde verdiği emeği ve ona gösterdiği ilgiyi yetersiz bulmasını anlatırken bunları narsistik kişilik bozukluğuyla nedenselleştirdiği anlatısı buna örnek gösterilebilir:

Çamaşır asarken bana bak, beni izle, bana gülümse.” Evi temizlerken iş yaparken “Benimle hiç ilgilenmiyorsun. Neden benimle ilgilenmiyorsun?” Evi temizlemediğimde, “evi neden temizlemiyorsun? Ev temizlenmiyor görmüyor musun? Ev kokmuş.” Yani bence narsistik kişilik bozukluğu olan bir insan olduğundan böyle saçma sapan şeyler yapıyordu. Ama hayatımın şokunu yaşattığı şey; “bulaşığı her zaman bulaşık makinasında yıkıyorsun. Neden az da elinde yıkamıyorsun?” Bu çok garipti benim için (B6).

Yani bir alışveriş yaparsın değil mi? Eve bir şey götürürsün. Yok! Yani şöyle diyebilirim, çok aciz birisi. Çok problemlisi. Galiba derin bir kişilik problemi var. Çünkü bazı düşünceleri de tartamıyor. Herkes ya düşman, ya süper birisi. Yani böyle bir kişilik problemi olan birisiyle, ayrıca da cahil bir aileden gelmiş birisiyle yaşamak

çok zor (B15).

Bazı kadınlar yaşadıkları şiddeti değerlendirirken, şiddetin failinin ailesi ve yetiştirilme biçimine de referanslar verdiler; şiddetin “sebebi” olarak anne ve babayı gösterdiler. Burada kurulan şiddet ve aile, hatta şiddet ve anne/baba ilişkisi belki biraz daha toplumsal ilişkilere işaret ediyor gibi görünse de yine de çoklukla psikolojik düşünme biçimiyle şekillenmiş bir değerlendirme olarak karşımıza çıktı. Yani kadınların büyük çoğunluğu ailelerinden ve yetiştirilme tarzlarından bahsederken bunlarla ataerki arasında bir bağ kurmadı, şiddetin toplumla olan bağını aileyle sınırlandırarak ailenin de kadınlığa ve erkeklığe dair normlar üreten toplumsallığın bir parçası olduğuna değinmedi.

Birçok kadın ise eşlerinden ya da eski eşlerinden eğitim seviyesi konusunda, kültürel veya ekonomik açıdan üstün olduklarını söyledi ve bunu söyleyen kadınlardan bazıları yaşadıkları şiddeti aralarındaki bu farklardan dolayı eşlerinde doğan “aşağılık kompleksi”nden bahsederek nedenselleştirdi. Örneğin, lise mezunu, 50 yaşında ve terzilik yapan B28, eski eşiyle olan farklılıklarının onda bir kompleks yarattığını söyledi ve bu “kompleksi kapatmaya çalışmak” için psikolojik şiddete başvurduğu yönünde bir analizde bulundu.

O daha köy kökenliydi. Şey olarak da hani, farklıydı bizden. Farklıydı onun ailesi. Onun eğitim durumu da bizim gibi ilkokul mezunuydu. Ondan sonra onun yani neden olduğunu bilmiyorum tabii ama kendi ailesinin büyüme şeklinden de olabilir. Bir kompleksleri olan bir insandı diye düşünüyorum tabii. O komplekslerinden dolayı da onu kapatmak içinde belki de kendince beni aşağı çekmeye çalışırdı. Öyle bir durum vardı yani. Şiddet

dediğim psikolojik şiddet oydu yani (B28).

B15 ise eşinin işsiz olmasıyla yaşadığı şiddet arasında bir nedensellik kurdu ve bunu eşinin “komplekse girmesiyle” açıkladı:

Döndüğünde işsizliğe kapıldı. Hani hiçbir zaman doğru düzgün çalışmadığı için komplekse girmiş. İşsizlik kompleksi (B15).

B6'nın çok farklı şekillerde tecrübe ettiği psikolojik şiddeti eşinin cinsel problemleri üzerine temellendirmesi de teröpatik söylemin şekillendirdiği bir değerlendirme olarak düşünülebilir.

Aslında benim problemim tamamen cinsel hayata yönelik bir problemdi. Benim eşim hiçbir zaman bu konuda kendisini ispatlayamadığı için ya da yeterli bir şekilde kendisini yeterli görmediği için, kendisini benden daha eksik gördüğü için, beni o konularda da çok aşağıladı bu arada, çok fazla psikolojik baskı uyguladı bana (B6).

Şiddetin psikolojik kavramlarla veya teröpatik formun içindeki bazı nedenselliklerle değerlendirilmesi sadece eğitilmiş kadınlara mahsus değil. Araştırmamıza katılan kadınlardan genç ve eğitim seviyesi yüksek olanlarda teröpatik anlatım ve psikolojik analizlere daha çok rastlamış olsak da, daha eğitimsiz veya daha alt sınıflardan ya da orta yaşlı diyebileceğimiz kadınlarda da psikolojik kavramların kullanımına ve psikolojik bir benliğin sunumuna sık rastladık. Farklı arka planlara sahip kadınlar psikoloji konulu televizyon programları ve diziler izlediklerini ifade ettiler. Kadınlara hangi dizileri izlediklerini sordüğümüzde en çok psikolojik drama formundaki Kırmızı Oda ve Masumlar Apartmanı dizilerinin izlendiğini gördük. Örneğin, yukarıdaki anlatının sahibi B6, Kırmızı

Oda'yı izlediğini, çünkü ona bir şeyler kattığını düşündüğünü söyledi. 29 yaşında, ilkokul mezunu ve kendi üzerine analizler içeren güçlü bir anlatısı olan B25 ise “psikolojik şeyleri düşünerek” bu dizileri izlediğini, onların “ailelerin içinde olan şeyleri çok iyi yansıttıklarını” dile getirdi.

Kadınların terapiye gidiyor olmaları da anlatılarını teröpatik bir forma, kadınları psikolojik analizlere yaklaştıran bir etken. Raporun ilerleyen kısımlarında değineceğimiz gibi, araştırmaya katılan kadınların tamamına yakını hayatlarının bir döneminde terapiye gitmiş ya da psikiyatrik ilaç kullanmış. Terapiye giden kadınların büyük çoğunluğu orta-üst sınıf kadınlar olsa da, ücretsiz terapiye gittiğini ifade eden kadınlar da var. B28, 43 yaşında ve ilkokul mezunu, kayınvalidesinden yıllarca ağır psikolojik şiddet görmüş, sonrasında onunla arasını biraz düzeltmeye başladığı bir dönemde kayınvalidesi vefat etmiş bir kadın. Kayınvalidesinin ölümünün ardından yıllarca onun hakkında konuşmadığını, ondan ne zaman bahsedilse hüngür hüngür ağladığını söyledi ve bu durumu kayınvalidesiyle yaşayamadığı duyguların tamamlanamamış olmasıyla açıkladı:

Yani o yaşayamadığım duyguları tamamlayamamanın ve ona yakıştıramamanın bir sersemliği vardı. Ben bunun için psikoterapi gördüm. EMDR gördüm. Kayınvalidemin öldüğünü kabullenmek çok zor geldi bana ve kayınpederimi bırakamadım mesela (B28).

Yine B28, gittiği psikologların yardımıyla, eşinin eski eşinden olan üvey kızıyla yaşadığı sorunları onun “anne figürü” ile olan sorunu üzerinden açıkladı.

Mesela benim kızım bana çok saldırır, yani zorlar beni, şartlarımı.

Yıllar içerisinde gittiğim psikologlar sayesinde şunu gördüm, bana hiç müdanası yoktur, minneti de yoktur, özür de dilemez. Anladın mı?. Yıllar içinde şunu anladım. Aslında onun sorunu B28 ile değil. Onun sorunu anne figürüyle. Annesi, sorunlu olduğu figür onun yanında olmadığı için muhatap, anne figürü muhatabı ben olduğum için kinini bana kusuyor (B28).

4.2 Toplumsal Değerler ve Yapılarla İlişkilendirmek

Kadınların bir kısmı ise yaşadıkları şiddeti toplumsal değerler ve kurumlarla açıkladılar. Aralarından üçünün kendisinin feminist olduğunu ifade ettiği dört kadın, ataerki kavramıyla şiddeti nedenselleştirdi:

Ben zaten feminist olduğum için o konularda tabi ki ataerki toplumu falan diyorum yani. Çoğu kadının yaşadığı şeylerden çok farklı değil ki benimkiler ağır şeyler değil yani (B17).

Şiddetin değerlendirilmesinde farklı şekillerde dine de referans verildi. Dini bilmemek birkaç kadın tarafından şiddetin sebebi olarak gösterildi. 2 kadın “acaba daha dindar bir erkekle evlenseydim daha mı farklı olurdu?” sorusunu zaman zaman kendilerine sorduklarını ifade ettiler. Örneğin, bunlardan biri 67 yaşında, sonradan dindarlaştığını söyleyen, eşinin yıllarca kendisini aldattığını öğrendikten sonra dine sarılan ve dini konularda çokça kitap okuyup televizyon programı takip eden B1. B1’e göre şiddetin sebebi erkeklerin dinini bilmemesi:

Yani bizim erkeklerimiz dinini bilmiyor. Dinini bilmediği için bence bu kadar kötüler, aldatıyorlar filan. İşlerine geldiği gibi. Yani yanlış hocalardan dinliyorlar dini, öğreniyorlar, yanlış kita-

plardan öğreniyorlar. Allah'ın gerçek kitabından öğrenmiyorlar. Yani mukayeseli okumuyorlar belki de (B1).

Bununla birlikte daha genç yaşlarda ve eğitimli üç kadın din veya dinle birlikte iç içe geçmiş yapıların olduğu toplumlarda kadınların daha çok şiddet gördüğünü ifade etti:

Bence özellikle Türkiye'de ya da dinin ön planda olarak, dinle zapt altına alınmaya, eğitime çalışılan toplumlarda bence çok fazla var bu. Çünkü maalesef dinlerde hep bir erkek hegemonyası var. Kadın hep böyle ikinci planda. Yani mesela İslam'dan örnek vereyim; kadın fakih bile çok çok az. Kadın sohbet yapan insanlar bile çok çok az. Evet, hani böyle gruplar halinde var ama yine şey olarak, öncüsü başka bir erkek. Diyelim yorumlayanlar... neden bir kadın yorumlamıyor? Bence böyle toplumlarda hep kadınlar daha çok eziliyorlar (B19).

Türk toplumunda kadınlar gerek din, gerek adetler, görenekler vesaire, kültür, ne dersin de hepsinin adı altında, kısıtlama işte baskı, psikolojik şiddet, fiziksel şiddet hepsine maruz kalıyor yani. Çok fazla çevremde de var bunlara maruz kalan. Yani sadece ailesinden değil, dediğim gibi ilişkilerde de olabiliyor (B23).

Dini bilmemek konusu haricinde şiddeti toplumsal konularla irtibatlandırarak kadınların tamamının entelektüel bir arka planı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu kadınlardan biri olan, 44 yaşındaki avukat B8, kadınların yaşadığı sıkıntılara eğitimin ve ahlak ayaklanmasının çözüm olabileceğini ifade etti.

Eğitim gerçekten 3nemli. 3zellikle değerler eğitimi. Bu toplumun tekrar değerlerine kavuşması, bu yozlaşmadan... 3zellikle ahlaki y3nden... tekrar bir ahlak ayaklanması gerekiyor belki. Bilmiyorum... insanların bir şeyler yapabilmesi için. Ama bu ters mi d3ner, d3zelir mi, yoksa daha da bir, değişik bir noktada birden bir kırılmaya uğrar mıyız bilmiyorum (B8).

5. Kadınların şiddetle Başa ıkma Yolları

Kadınların yaşadıkları şiddetin farkına varmaları zaman gerektiriyor. Farkına vardıktan sonra kadınlar için çok çeşitli şekillerde şiddetle m3cadele ediyorlar. Evli kadınlar için boşanmak bu başa çıkma yollarının en 3nde geleni. Ama bir çok kadının boşanma imkanı olmayabiliyor ya da belirli akıl y3r3tmelerle boşanmayı tercih etmeyebiliyor. Ve kadınlar nihai olarak boşansalar da boşanma aşamasına gelene kadar farklı yollarla dertlerine 3z3m arıyorlar.

Kimi kendini işine verdiğini ya da kurslara gidip kafa dağıttığını s3yl3yor, kimi çeşitli stratejiler geliştirmek zorunda kaldığını, kimi kendini değiştirdiğini, kimi birilerinden yardım istediğini, kimi bir hayvan sahiplenerek onunla yaralarını sardığını, kimi g3l3 durmayı ve karşılık vermeyi 3đrendiđini, kimi ise konuşarak 3zmeye çalıştığını dile getiriyor. Burada kadınların çok b3y3k bir çoğunluğunun şiddetle başa çıkarken yalnız olduğunu ve başa çıkma yollarını kendilerinin geliştirdiğini s3ylemek gerek. Kadınların çoğunun hikayesinde verdikleri m3cadelelerin, yaptıkları stratejilerin sonuç verdiği anlatılıyor. Boşanan çoğunlukla şiddet ilişkisinin dışına çıkıyor, ilişkide kalan kadınlar ise ilişkinin içerisinde geliştirdikleri y3ntemlerle ya ilişki biçimini değiştirdiklerini ya da acısını hafiflettiklerini dile getiriyorlar.

Kurumlara başvuran yalnızca bir kadın var. Eşi tarafından aldatıldığını öğrendikten sonra sığınma evini arayan ve onlara aldatıldığını ve psikolojik şiddete maruz kaldığını söyleyen B20, fiziksel şiddet görmediği için sığınma evi tarafından geri çevrildiğini söylüyor.

Bu çeşitli yollar arasında kadınların şiddetle başa çıkarken en çok başvurduğu yol psikoloğa veya psikiyatriste gitmek ve dine sarılmak. Din ve psikoloji birçok kadının anlatısında birbirine karşıt veya alternatif olarak görülmeden birbirini destekleyen ve kadınların yaşadıklarına nedensellikler veren başlıca düşünme biçimleri olarak iş görüyorlar. Bu bölümde dinin ve psikolojinin kadınların yaşadıklarını anlamlandırmada ve onlara başa çıkmada nasıl rol oynadıklarını inceleyeceğiz.

5.1 Dine Sarılmak

Araştırmamıza katılan kadınların İslam diniyle bireysel bir yerden ilişki kurduklarını, hikayelerini anlatırken kurumsal bir dine referans vermeden çok Allah'la kurdukları ilişkiye değindiklerini daha önce belirtmiştik. Kadınlara göre, Allah'la kurdukları bağ, yaptıkları ibadetler ve yaşadıklarına anlam vermelerini sağlayan dini inançlar şiddetle başa çıkmalarını mümkün kılan başlıca etkenler arasında. Burada din kadınların içinde buldukları şiddet ilişkisini değiştiren bir rolden ziyade, kadınların onunla başa çıkmalarını sağlayan veya ilişkiyi sonlandırdıktan sonra yalnızlıkla başa çıkmalarını sağlayan manevi gücü veren bir role sahip demek mümkün.

Tabii ki de. Diyorum ya Allah'a yalvardım yani, Allah yanımdaydı gerçekten yani. Şu anda bile, biraz da o kadına mesela, evet kinim var ama hani sadece Allah'a dua ederek ben sakinleşiyorum o

kadına. Dediğim gibi. Öyle sakinleşiyorum (B31).

Çok üzüntüler çektim. Yani baktığımı görmüyordum. O derece. Ben kendimi bu aralar tekrar çok aşırı bir şekilde dine verdim. Çok namaz kıldım, çok okudum, sabahları kalktım işte, Yasin oku, tespih çek. Ne görürsem. Hani dua kitaplarında işte bu aile mutsuzluğuna karşı yapılacak şeyler listesinde ne varsa her şeyi yaptım. Yaptım, Allah'ın izniyle şimdi çok iyiyim. En azından onu artık önemsemiyorum. Hatta hocaların etkisiyle "Allah affetmenizi emrediyor. Siz affedin ki Allah da sizi affetsin." sözünden sonra Allah'ın emriyle ben artık bunu affediyorum, birlikte olduğu insanı affediyorum, takmıyorum, umursamıyorum, görmüyorum (B3).

Konuştuğumuz kadınlar arasında sadece B3, psikolojik tedaviyle dini bir bakıma birbirinin alternatifi olarak ifade ederek psikojik tedavi almak istemediğini, bunun yerine Allah'a yöneldiğini ifade etti.

Psikolog arkadaşım bana seni yönlendirebileceğim bir arkadaşım var, istersen psikolojik tedavi görmeni isterim, dedi. Ben bunu kesinlikle kabul etmedim. Ne psikologla görüşmek ne psikiyatriye gidip ilaç almak kesinlikle istemiyorum, dedim. Ben biliyorum ki benim ilacım namaz. Yani zor anlarımda Kuran, ben bunlara sarılacağım, dedim, ben Allah'ın ipine sarılacağım, dedim. Gerçekten bunlarla ayağa kalktığımı düşünüyorum. Yani şu anda şükrediyorum. Yani o zamanlarda oldu, isyanım da oldu. Çok isyan ettim, etmedim değil yani. İnsanın gaflet anı. Bu şeytan her şeyi yaptırır. İster istemez isyana girdim, hani, neden ben, niye benim başıma geldi, niye böyle oldu, ben de mutlu olabilirdim, benim de evliliğim devam edebilirdi gibi birçok şeyler söyledim

kendi kendime. Ama bu önce dini boyutunu düşündüğüm zaman da yani Allah'a yöneldiğim zaman da diyorsun ki, Rabbimin bir bildiği var, seni kurtardı, seni belki de benim oradaki yaşantım imtihanımdı, ben buraya geldim ve belki de kurtuldum (B3).

5.1.1 Kader ve İmtihan İnancı

B3'ün anlatısında olduğu gibi, konuştuğumuz kadınların yarısı yaşadıklarının Allah'ın bir imtihanı olduğunu ya da bir kader olduğunu dile getirdiler. Kadınlar kader ve imtihan inançlarıyla, yaş ve eğitim seviyesi farketmeksizin, yaşadıklarına anlam veriyorlar. Hayatın imtihanlarla dolu olduğu ve bu yaşananların hayatta kaçınılmaz olan imtihanların ve kaderin bir parçası olduğu düşüncesi kadınları rahatlatan ve yaşadıklarının tüm sorumluluğunu üzerlerine almalarını, suçluluk duygusu duymalarını ya da büyük acılar çekmelerini engelleyen bir iş görmüş kadınların hayatlarında. Kadınlar kader veya imtihan kavramlarına değinerek, yaşadıklarının sadece kendi iradelerinin bir sonucu olarak değil, kendilerinin dışında başka bir iradenin, yani Allah'ın iradesinin, varlığıyla da şekillenerek yaşandığını ima ettiler. Bu noktada, Allah'ın iradesiyle kadınların iradeleri arasında bir tür diyalektik bir ilişki anlatıldığını söylemek mümkün. Bundan dolayı, bu anlatılardan kader inancının kadınları "pasifleştirdiğini", kaderlerine "boyun eğmelerini" sağladığını söyleyemeyiz; zira kadınların hiçbiri aldığı kararlarla kader inancı arasında bir ilişki kurmadı. Bir başka deyişle, kadınlar bir şiddet ilişkisinden çıkamamaları ya da çıkmayı tercih etmemeleriyle kader inançları arasında bir nedensellik kurmadılar. Daha çok, daha öncesinde değindiğimiz gibi ilişkiyi sürdürmeye veya sonlandırmaya yönelik akıl yürütmeler, stratejiler ya da mecburiyetlerden söz ettiler. Kadınların bir çoğu şiddet ilişkisi içinde kaldıkları durumda da, bundan dışarıya çıktıkları durumda da

Allah'a yaslanıyorlar. Kader ve imtihana dair düşünceler, kararlar alınıp yaşanan yaşandıktan sonra kadınların yaşadıklarını değerlendirmelerini, onlara anlam vermelerini veya halihazırda yaşıyorsa onunla başa çıkma-larını sağlayan inançlar olarak dile getirildi.

Ama tabii şimdi anlıyorum, kaderimmiş diyorum. Çünkü yaşanacak bunlar. Bir insan ya ailesiyle mutlu olur ya da evle-neceği insanla çok mutlu olur ama ben ikisinde de olamadım. Benim de yaşayacağım varmış böyle bir şeyi (B25).

Yeni ben bir kere kocama böyle açık açık yüzüne söyledim. Ded-im; bütün insanların bir imtihanı var. Benim imtihanım sen ol-san bana yeter. Başka bir şey olmasın. İlla bir imtihan olacak. Saçmasın diyebilirsin ama bizi rahatlatıyor bu kelimeler. [Yok, hayır ben niye saçma diyeyim.] Gerçekten bizi rahatlatıyor. Ben yaşlıyım ya o yüzden size söylüyö-rum ama gerçekten bütün insanların bir imtihanı var. (B4)

Aile çocuklar çok güzel bir kavram, onlarla beraber, sağlık ve sıhhatle, en önemlisi sağlık sıhhat zaten. Allah onunla imtihan etmesin kimseyi. Eşini insan seviyorsa, çocuklarıyla beraberse, gerisi faso fiso diyorsun; ama tabi o zorluklar seni bazen bunal-tıyor. Ama Allah'a tevekkül edince düşününce, Allah'ım diyorsun, sen bana bu imtihanı verdin, ben bunu yaşıyorum ama şükürler olsun, daha kötü olabilirdi. Tevekkül ediyorsun yine de. Ama daha güzel bir hayat yaşayabilirdim diye de üzülüyorsun. (ağlıyor). Hani diyorum ya o zamanlar tekrar geri dönse belki bu zorlukları bu kadar yaşamazdım, şu anki aklımla (B7).

Kadınların bazıları yaşadıklarını anlatırken kendiliğinden kadere veya imtihana referans verirken, bazıları ise bu kavramları “sence bu yaşadıkların neydi?” sorusuna cevaben kullandılar. Örneğin, eşinden ve ailesinden psikolojik şiddet gören, boşanan ve İstanbul’da mühendislik yapan B9, hem yaşadıklarını anlatırken hem de bu soruya cevaben yaşadıklarını bir “sınav” olarak nitelendirdi. B9’a göre, herkesin hayatında eksik olan şeyler var ve herkesin bir sınavı var. Boşanıp İstanbul’a yerleştikten sonra sahip olduklarıyla, evli iken sahip olduklarını karşılaştırarak şu anki iyi şartlara sahip hayatının “kendi tercihi” olmadığını, bir başka deyişle, kaderinin onu buraya getirdiğini söyledi.

[Peki, sence bu yaşadıkların neydi?]

Yani başta da söyledim ya, sınav olarak nitelendirdim ben hep bunları. Yani kimisi sağlığından oluyor, bir sürü süreçler atlatıyor. Benim, lisede en yakın arkadaşımın ailesi trafik kazasında öldü. Anne, baba ve 3 kardeşini kaybetti. Sonra istediği okulda okudu, işte istediği gibi bir eşle evlendi, çocuğu oldu, istediği hayatı yaşıyor ama biliyorum, hep bir yeri buruk. Yani hep bir eksiği var. Bir başka arkadaşıma bakıyorum, evet, ‘a b c’ parametreleri var ama ‘d e’ yok. Ben şu anda evde olsaydım, şu anda bu pozisyonda, bu şartlarda yaşıyor olmayacaktım, çünkü eşimin standartlarını kabul edip, Samsun’da yaşayacaktım. İşimde yükselmeyecektim, işte, farklı opsiyonları değerlendirmeyecektim vs. vs. Ben bunu tercih etmedim aslında (B9).

Yaşanılanların bir imtihan olduğu düşüncesi bu imtihanı geçmekle ilgili bir motivasyonu da beraberinde getiriyor. Bu imtihanın nasıl kazanılacağından hiçbir kadın bahsetmedi; fakat imtihanı kazanmak daha iyi bir kul olmakla ve zor zamanlarda ahlaki/etik olan kararı verebilmekle ilişkili

düşünülebilir ve buradaki kazanmanın bir tür mücadeleye işaret ettiğini söylemek mümkün:

Ben bu noktaya imtihan noktasından bakıyorum. Yani inancımın. 18 yaşımdan sonra bu şekilde bakmaya başladım. Normalde “Neden ben? Neden?” falan tarzı düşünürdüm. Yani bu noktadan böyle bakınca herkesin bu hayatta imtihanları çok farklı. Benim imtihanım bu şekilde. Belki sağlığım noktasında imtihan edilseydim daha üzücü olurdu. Çok şükür yani, halime şükrediyorum. Ya da işte ailemden birilerini kaybetmek gibi. Bu noktada da dediğim gibi Allah'ın da beni bu şekilde imtihan ettiğini ve bir şekilde bunu kazanmam gerektiğini düşünüyorum artık (B18).

Kadınlar geçmişe yönelik değerlendirmelerde kadere değinirken kendilerini tamamen pasif özneler olarak ifade etmiyorlar. 47 yaşındaki, ilkokul mezunu ve eşinden boşanmış olan B24, kendi kaderini kendi yazarak daha önce boşanmadığı için pişmanlık duyduğunu ifade ediyor.

İnancın çok şeyi var yani artık bazen diyorum bu benim imtihanım. Ya bu bir imtihan, ya ne bileyim kader, imtihan. Bazen de işte insanlar kendi, kendi kaderini yazar ya bazen düşünüyorum, keşke diyorum, o ilk zamanda çocukları buna bırakıp gitseydim. Ben aradan çekilince bunlar, belki daha mı rahat yaşardılar, varlık içinde yaşardılar. Şu an yani bazen de öyle pişman oluyorum (B24).

İlahiyat fakültesi mezunu ve eşinden boşanan 30 yaşındaki B13 ise İslam dininde evliliğin kader değil irade olduğunu dile getirdi. İnsanların iradesinin olmadığı düşünülen bir tür kader inancına karşı çıkan B13, evliliğin “kendi tercihi” olduğunu vurguladı. B13'ün boşanma hikayesini

anlatırken de uzunca bir süre boşandığı için başarısız hissettiğini ifade etmesi de yine kendi iradesine yaptığı vurguyla ilişkili olarak düşünülebilir.

Evet, şöyle söyleyeyim, ben bu süreçte çok fazla neden Allah'ım diyen bir kuldum. Beni manen aslında çok kötü etkiledi. Çünkü hep şöyle bir cümlem vardı; 'Allah'ım hayırlıysa kalbimi ısındır' falan filan. Hâlbuki kendi irademle öyle ya da böyle. Böyle kaderin getirisiyle alakalı bir bağ kurmaya çalışıyoruz. Hâlbuki iradem orada işliyordu. Ve de İslam'da hep şu konu hep tartışmalıdır, evlilik kader midir değil midir? Tamamen iradedir evlilik. Asla kaderle alakası yoktur bu işin. Yani kader önüne insanlar çıkartabilir, bu Allah'ın takdiridir elbette ama tercihi biz yaparız. Allah bize o konuda bir zorunlulukta bulundurmuyor. Ve kendi tercihimizi yaşadığımızın farkına varamadım (B13).

Konuştığımız kadınlardan üçü ise yaşadıkları şiddetin inançlarını veya toplumsal olarak yaşanan dini sorgulamalarına sebep olduğunu anlattı. Örneğin, B8, yaşadıklarının onda toplumsal olarak kabul edilen toplumsal cinsiyete dayalı varsayımlara karşı bir öfke doğurduğunu ve bununla irtibatlı olarak inancını sorguladığını dile getirdi:

Şöyle de bir şey var; inancımı da sorgulamama vesile oldu. Yani bu itaat mevzusu, gerçekten ne boyutta olmalı, kadının erkeğe itaat etmesi mevzusunu tekrar tekrar irdelememiz gerektiğini düşündüm. Hani öfke bile doğurdu bende. Bu algılar, bu ön kabuller yüzünden bunu yaşadığımı düşünüp, yani bu toplumda bu şekilde kodlanmak beni öfkeliendirdi (B8).

5.2 Şiddetle Başa Çıkma ve Kendi Üzerine Düşünme Yolu Olarak Psikoloji

Araştırma çerçevesinde, görüşme yaptığımız kadınlara psikoloğa gidip gitmediklerine dair bir soru sormadık, fakat buna rağmen 20 kadın şiddetle baş etme sürecinde veya sonrasında psikoloğa veya psikiyatriste gittiğini, ikisi ise gitmeyi düşündüğünü söyledi. Terapiye veya psikiyatriste gittiğini belirtmeyen birkaç kadın ise televizyonlardaki kişisel gelişim ve psikoloji programlarını takip ettiklerini, kitaplar okuduklarını, Kırmızı Oda ve Masumlar Apartmanı gibi psikolojik drama dizilerini takip ettiklerini söylediler. Dolayısıyla, psikolojinin kadınların içinde buldukları şiddet ilişkisinden çıkabilmek, daha iyi hissetmek ve yaşadıklarına anlam vermek için karşılaştıkları ve başvurdukları başlıca yollardan biri olduğunu söylemek mümkün. Terapiye erişimi olan kadınlar arasında orta sınıfa mensup kadınların oranı daha fazla, bu sebeple psikolojik desteğe erişim konusunda sınıfsal farklılıkların olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, sosyo ekonomik statüsü yüksek olmayan kadınlardan bazıları da ücretsiz psikolojik destek aldıklarını ya da terapi değilse de devlet hastanelerinin psikiyatri bölümlerine gittiklerini söylediler.

Araştırmaya katılan kadınlar, bilhassa evli kadınlar, içlerinde oldukları şiddet ilişkisinden çıkmak ya da ilişkiyi değiştirmek için mücadeleler verdiklerini, kendilerini değiştirmeye ve anlamaya çalıştıklarını ifade ettiler. Bu noktalarda psikoloji, kadınların özdeşleşimselliğini destekleyen baskın bir alan olarak belirlemekte:

Biraz psikoloji okumaya başlayınca, o konulara eğilmeye başlayınca o zaman anlıyorsunuz, davranışlarının bir arka planını gördükçe, bildikçe daha çok anlam veriyorsunuz. Anladıkça da ta-

bii ki kabul ediyorsunuz. Belki o sorun ortadan kalkmıyor ancak anladığınız zaman rahata kavuşuyorsunuz, sorgulamıyorsunuz (B19).

Bu onların güçlenmesini ve hayatlarına dair keşifler yapmalarını da sağlayabilen, ama aynı zamanda da, kadınların kendi üzerlerine aldıkları sorumluluk duygusunu katmerleyebilen de bir alan. Örneğin, araştırmamıza katılan kadınlardan B11, çocukların bakımı ve ev içi emek gibi konularda eşinin hiçbir sorumluluk almadığını dile getirdi. Sonrasında gittiği psikoloğun kendisine çocukluğunda gördüğü ilginin azlığından dolayı hep insanlardan beklentisinin fazla olacağını söylediğini ifade etti ve psikoloğun bu yorumunu sahiplenerek, mülakat boyunca bir kaç kere eşinden beklentisinin yüksek olduğunu söyledi. Bu örnek de psikologların kadınlara yaşadıkları şiddet ilişkisinden çıkmalarını ya da güçlenmelerini sağlayacak bir imkan sağladıkları gibi, bazen de, bilhassa zaten kendilerini suçlu hisseden ve sorumluluğu üzerlerine alan kadınlara yaşanan şiddeti tamamen kişiselleştiren ve onlara daha da fazla sorumluluk yükleyen telkinlerde bulunabildiğini göstermekte.

Geçmişe ve ailede yetiştirilme biçimine yönelik psikolojik açıklamalar kadınların kendi sorumluluk ve suçluluk duygularını perçinlerken, erkekleri de sorumluluktan azad edebiliyor:

Erkek çocuk gibidir her zaman. Anneden gördüğü ilgiyi, anneden gördüğü sevgiyi eşinden, ailesinde o sıcaklığı görürse eğer daha sağlıklı vakit geçirir. Eğer ki kendi evinde yeterince bağlanma sorunu yaşıyorsa, kendi psikolojik sorunları yoksa, kendi çocukluğundan o kökleri tam oturtmadıysa o ayrı, ama genel olarak bir ev erkeği tipiye de, alt yapısı bu yönde de sen eve bağlayamadıysan bu senin suçundur diye düşünüyorum. Hani ekstra bir şey yoksa (B27).

Kadınlar psikolojik şiddet gördükleri ilişkilerin değişimi için terapiyi bir imkan olarak görüyorlar. Fakat çoğunlukla eşlerini terapiye gitmeye ikna edemiyorlar ve kendileri giderek bu durumla mücadele etmeye çalışıyorlar.

Mesela ben şu an, tamam ben konuşuyorum diyorum, ama belki o anda daha farklı bir şey yapmam daha mı sağlıklı olur ilişkimiz açısından. O yüzden önce ben kendim bir destek alayım. Kendimi böyle anlatayım böyle böyle diye. Ondan sonrasında belki benimle ilgilidir bazı olay. En azından ben kendi kısmımı çözersem işimiz bir tık daha rahatlar diye düşünüyorum. Yani kendim önce gitmeyi düşünüyorum açıkçası (B10). Kadınların bazıları için psikolog desteği yaşadıklarını fark etmelerine ve kararlar almalarına yardımcı olurken, bazılarının ise yaşananlar geride kaldıktan sonra ve şiddet ilişkisinden çıktıktan sonra kendilerini iyileştirmelerine yaradı. B13, psikolojik ve ekonomik şiddetle dolu ve kısa süren evliliğini sonlandırdıktan sonra ücretsiz psikolojik destek aldığını şöyle anlatıyor:

Ben şanslıydım, benim arkadaşım bana, ücretsiz destek alabileceğim, Kızılay'dan ben faydalandım. Oradaki psikolog arkadaştan ben faydalandım. Ve bana çok iyi geldi. Ben çok daha rahat bir şekilde, hani sınava hazırlanıyordum, odaklanamıyordum, ciddi anlamda dikkat eksikliğim vardı falan. Yani hayatımı benim öyle ya da böyle etkiledi o süreçler. Boşanan başka arkadaşlarım da oldu. Onlar benim gibi şanslı değildi. Hatta ben, maddi olarak yani, parayla bir psikoloğa gidecektim. O zamanın parası bile 250 lira 300 lira bir seans. Yani ayda iki kere gitsen bu çok ciddi bir rakam. Ben şanslıydım, buradan ücretsiz faydalandım. İyi de bir psikoloğa denk geldim, hani uyuştuk biz. Ama herkes şanslı değil,

herkes bu desteği alamıyor (B13).

Psikolojik kavramlar ve söylemler kadınların anlatılarında öne çıksa da, kadınların gittikleri psikologların tavsiyelerini tamamen sahiplendiklerini ya da hayatlarına geçirdiklerini söyleyemeyiz. Örneğin, mülakatını teröpatik bir formda kuran, annesi ve babasının sorunlarıyla kendi yaşadıkları arasında nedensellikler kurarak anlatan ve psikolojik kavramlara da anlatısında sıkça rastladığımız B9, gittiği psikologları şöyle eleştirdi:

Yani ben çok büyük paralar verdim İstanbul'da, danışmanlara gittim; 'bırak arkamı dön, ailene resti çek.' Ya Türkiye'de yaşıyoruz. Belli örf, adet, kural, ananelerimiz var. Ben de biliyorum annem babama arkamı dönüp gitmeyi. Ama bunu uygulayamıyorum. Uygulayamam. Ben diyorum ki, bana daha yumuşak şeyler söyle, bana arkamı döndürmeyi zaten teşvik etme. Sadece onları biraz daha durdurabilmemin, dizginleyebilmemin yollarını göstermeye çalış. Beni böyle aydınlat ama bu çok zor. Bu konuda ben destek, bilmiyorum, alamadım (B9).

B9'un eleştirileri, psikologlar hakkında yapılan, onların kadınların içinde yaşadıkları toplumsallığı göz ardı ederek, aile ve evlilik gibi ilişki ağlarından kopuk ve yekpare bir şekilde yaşadıklarını varsayarak tavsiyeler verdikleri yönündeki eleştirilerle paralellik içinde. Bazı kadınlar da doğrudan eleştirmeseler de, psikologların tavsiyelerine göre hayatlarını şekillendirmediklerini söylediler. 65 yaşında, eşinin kendisini 25 sene boyunca aldattığını öğrenen ve sonrasında kaburga kemiğinin kırılmasına sebep olan bir şiddet gören B1, psikiyatristinin boşanması yönünde verdiği tavsiyelere rağmen, boşanmış olduğu ve evli olduğu hayatı karşılaştırarak boşanmamayı tercih eder.

Ben o zaman delirdim yavrum. Delirdim. Zaten şu anda da antidepresan kullanıyorum. O zaman ben doktora gittim, psikiyatriste. Kadın bana boşan dedi, yani boşan. “Çünkü bu senin içinde bir ur. Sen ameliyat olup bu uru almadığın müddetçe iyi olamazsın.” dedi. Bir kadın psikiyatristti. “Başka türkü sen iyileşemezsin.” dedi. Ona da böyle ağlayarak anlattım tabi başımdan geçenleri. “Sen boşanmadığın müddetçe iyileşemezsin.” dedi. Ben boşanmadım (B1).

5.3 Evliliği Sürdürme Kararları

Araştırmamıza katılan kadınlardan 15’i boşanmış ya da boşanma aşamasında olan kadınlar idi. Boşanmak evli kadınların şiddeti geride bırakabilmeleri için başvurdukları bir çözüm biçimiyken araştırmamıza katılan çok sayıda kadın da evlilik ilişkisi içerisinde kalarak mücadele etmek zorunda kalmışlar. Bu kadınlar geçmişte boşanmayı düşündüklerini fakat neden boşanma kararını almadıklarını ya da neden hiç boşanmayı düşünmediklerini anlattılar. Boşanma veya boşanmama kararları kadınların hep olası ihtimalleri düşünerek bir seçim yaptığı ya da yapmaya mecbur kaldığı akıl yürütmeler içeriyordu. Bunu seçim veya karar olarak isimlendirmek de bazı durumlarda doğru olmayabilir, zira kadınlar, bilhassa ailelerinin desteklemediği durumlarda, son derece çikışsız ve çaresizlik içerisinde bir kararı almaya mecbur kalıyorlardı.

Evliliklerini sürdürme kararı alan kadınların büyük bir çoğunluğu çocuk sahibi ve çalışmayan kadınlar idi. Bazıları aileleri tarafından destek görmezken ailelerinin yanında kalma imkanı olan kadınlar da ekonomik özgürlüklerinin olmadığı ve ailelerinin evinde yaşadıkları bir hayata geri dönmek istemiyorlar.

Suriye'den göç etmiş B4, eşinin ailesinin onu istemediğini ve boşanmaları için uğraştıklarını belirterek, boşanmak istemediğini belirtiyor. Zira boşanırsa çocuklarını Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan eşine vereceklerini düşündüğü için bu çocuklarını bırakmak anlamına gelecek onun için. Eğer çocuklar kendisine verilirse de babası çocuklarını kabul etmeyeceği için B4'e göre fiziksel ve psikolojik şiddet gördüğü bu evliliğin dışına çıkma imkanı yok:

Ben başka biriyim, onlar başka biridir. Yani beğenmediler. Boşanma için çok çalıştılar. Ama ben bırakmadım. Çünkü çocuklarımı yalnız bırakmıcam. Çocuklar beni vermeyecekler. Verirlerse babam kabul etmeyecek. Başka bir yerde benim hayatıma devam etmek imkânım yok (B4).

B25 de eşinden çok ciddi psikolojik şiddet gören ve bir keresinde ağır fiziksel şiddet görmüş çocuklu ve çalışmayan bir kadın. B25 defalarca ayrılmak istediğini ama ailesi destek vermediği için geri dönmek zorunda kaldığını ve eşinin ailesi için boşanmanın kadının "namusunun gitmesi" anlamına geldiğini söyledi. Ayrıca, B4 de olduğu gibi, B25'in de boşanmama kararını şekillendiren etkenlerden biri çocuğu:

Ben hani ayrılmayı düşünüyorum onlarda ayrılmak da yok hani.
[Nasıl yok? Ne diyorlar? Söyledin mi ayrılmayı düşündüğünü?]
Söyledim tabii. O kaynanamla herkes biliyordu yani. Söylüyordum. İşte bizde ayrılık yoktur. Bizde eğer gidersen ölürsün. Tabutun çıkar. Kız gerçek böyle. Hani nasıl söyleyeyim, yok gidecekmiş dostu varmış, dostuna gidecekmiş, kaçacakmış falan diyorlardı bana.
[Kimin dostu varmış?]

Ben de dedim ne alakası var. Yani hani birisi birisinden ayrılıyorsa, karı-koca, onun dostu varmış, kadının. O mantık. Bir başkası olduğu için ayrılmış bir insan bir insandan. Öbür türlü ayrılmazmış. Ben katlanmak zorundaymışım, neymiş gelinlikle gelen kefenle gidermiş. Mantık bu, kaynanam da aynısı. Ablası da diyor, ne olacak diyor. Bak senin çocuğun torban olacak diyor. Sen onlara bakacaksın. Diyor ki, ayrılırsam, namusum gidermiş. Onların tabiriyle. Evlendiğimden beri üç kere, dört kere bu kararı aldım, bittim. Bende mi hata var, o mu çok ısrarcı bırakmıyor, ben anlamadım. Ama her defasında öyle oluyor, böyle oluyor, geri geliyorum, şaka gibi.

[Peki nasıl geri geliyorsun? Ailen istemediği için mi geri geliyorsun bir şekilde? Ya hani annen de istemiyor diyorsun ya.]

Aynen öyle oluyor. Yani istemediklerini anlıyorsun. Bakıyorsun bak bu düzelecek, bu böyle oluyor, şöyle oluyor dedikçe, dedikçe, dedikçe ne oluyor, ya artık git de kurtul bunların dilinden diyor bir insan. Bir raddeye geliyor artık. Sürekli aynı konu, bütün gün aynı konu konuşuluyor evde. Sabah, akşam sürekli. Bir de hiç susmadan konuşulduğu için. Ne bileyim insan herhalde zaten diyorum, istenmiyorsun, diyorum en azından diyorum ki, o diyorum çalışsın da tekim. İstedığın kadar müzik dinle, istediğini yap, hani evin içerisinde ya da dışarı çık oğlunla parka git. Hani git kendine bir dondurma al, bir şey yap. Ama öbür türlü, kaos ortamında bir de çocuğumu götürmek de artık şey yapmak istemiyorum, o ortamda. Çocuk olunca işler çok değişiyor (B25).

Ailesinin evine gitme imkanı olan kadınlar için de bu seçenek bütün düzenini bozup ailesinin evinde bir misafir gibi yaşamak, aynı zamanda da eşlerinin özgürleşmesine imkan vermek ve maddi zorluklar çekmek

anlamına geliyor. B1, 65 yaşında, eşinin başka bir kadın ile 25 senedir ilişkisi olduğunu birkaç sene önce öğrenmiş, yıllarca psikolojik şiddete ve bir kere de ağır fiziksel şiddete maruz kalmış bir kadın. Eşinin ilişkisini öğrendikten sonra boşanmayı düşündüğünü fakat neden boşanmamaya karar verdiğini şöyle ifade etti:

[Psikiyatrist] kadın bana boşan dedi. “Çünkü bu senin içinde bir ur. Sen ameliyat olup bu uru almadığın müddetçe iyi olamazsın.” dedi. “Başka türkü sen iyileşemezsin.” dedi. Ona da böyle ağlayarak anlattım tabi başımdan geçenleri. “Sen boşanmadığın müddetçe iyileşemezsin.” dedi. Ben boşanmadım. Dediğim gibi yani çocuklara, iki oğlum o zaman evliydi, bekar olan oğlumla konuştum. Dedim ki “Ben babandan boşansam.” Dedi ki “Valla anne ben babamı seviyorum. Yani bütün bunlara rağmen seviyorum. Babamla da görüştüm. Seninle de görüşürüm.” Herhalde kıskançlık da yaptım. Yani ben boşansaydım, dedim ki “Şimdi bu gidecek o hemşiresiyle evlenecek. Yani ben bunu kaldıracak mıyım? Maaş gidecek, ev gidecek, annemin yanına gideceğim oturacağım. Hasta bir kardeşim var.” Evlendikten sonra da ailenin evine gitmek kolay değil. Mesela annem şu anda 83 yaşında. Annemin evine halde annem bir saatten sonra böyle bir sıkılıyor benden, hissediyorum onu yani. “Ne zaman gideceksin evine?” gibi böyle bir tutum içinde görüyorum onu. Belki bilmiyorum, belki bu benim fikrim, ama öyle bir huzursuzluk hissediyorum ya da kardeşime sataşıyor, kavga ediyor. Her zamanki gibi sigara döktün, onu yaptın, bunu yaptın diye bir maraz çıkarıyor. Ben de kalkıp evime geliyorum. Bütün bunları düşündüm. Düşündüm, göze alamadım. Bu adamın da benden boşanmak gibi bir talebi olmadı. Diyorum ya yani bu benden boşanmayı düşünmedi, ama

Tablo 2: Kadınların Şiddetle Başa Çıkma Yolları Tablosu

NUMARA	YAŞ	EĞİTİM	ŞİDDETLE BAŞA ÇIKMA YOLLARI
B1	65	Lise	Dine sarılmak
B2	51	Ortaokul	Boşanmak
B3	31	Üniversite	Dine sarılmak, boşanmaya karar vermek
B4	42	Okur yazar	Ses çıkarmak, arkadaşlara danışmak
B5	71	Üniversite	Kendini işe vermek, sabırlı olmak, ibadet etmek
B6	30	Üniversite	Konuşarak çözmeye çalışmak, Umre'ye gitmek, boşanmak
B7	52	Üniversite	Kurslara gitmek, çocuklarla kafayı dağıtmak, psikoloğa gitmek
B8	44	Üniversite	Çift terapisine gitmek
B9	33	Üniversite	Psikiyatriste gitmek, kendini işine vermek
B10	32	Üniversite	Psikoloğa gitmek, arkadaşlarla dertleşmek,
B11	35	Üniversite	Psikoloğa gitmek, arkadaşlarla dertleşmek,
B12	44	Üniversite	Temizlik yapmak, kitap okumak, dizi/film izlemek, boşanmak
B13	30	Üniversite	Ücretsiz psikoloğa gitmek
B14	28	Üniversite	Çift terapisine gitmek, ibadet etmek
B15	40	Yüksekokul	Boşanmak, dine tutumak
B16	30	Lise	Boşanmak
B17	32	Üniversite	Çift terapisine gitmek, boşanmak, aileyle görüşmemek
B18	23	Üniversite	Takmyorumuş gibi yaparak savunma mekanizması geliştirmek
B19	37	Yüksek Lisans	Arkadaşlarla dayanışmak
B20	44	Lise	Psikoloğa gitmek, psikiyatrik ilaç kullanmak, sığınma evini aramak

Tablo 2: Kadınların Şiddetle Başa Çıkma Yolları Tablosu - devam

NUMARA	YAŞ	EĞİTİM	ŞİDDETLE BAŞA ÇIKMA YOLLARI
B21	25	Üniversite (İlahiyat)	-
B22	43	Yüksek Lisans	Boşanmak, iş kurmak
B23	26	Üniversite (Yüksek lisans öğrencisi)	Psikoloğa gitmek, kendini ifade etmek
B24	47	İlkokul	Evden çıkıp kayınvalideye gitmek
B25	29	İlkokul	Kurslara gitmek, kendini motive edecek uğraşlara vermek, ücretsiz psikoloğa gitmek
B26	25	Yüksek lisans öğrencisi	Flört şiddeti sonrası mekan değiştirmek
B27	43	İlkokul	Susmak, sabretmek, sürekli strateji geliştirmek psikolog ve yatırlardan yardım almak
B28	50	Lise	Önce ilişkide kalarak gündelik pratikleriyle ilgili stratejiler geliştirmek, sonra boşanmak
B29	37	Okula gitmemiş	-
B30	43	İlkokul	Bir şey yapmamak
B31	37	İlkokul (Lise)	Psikiyatriste gitmek
B32	44	Doktora öğrencisi	Kendini okumaya vermek, psikoloğa gitmek, boşanmak

bir taraftan da ilişkisini devam ettirecek. Boşanma talebi gelseydi hayır demezdim. Demezdim (B1).

Kadınların maddi desteksizliği, arkalarında ailelerinin olmayışı ve çocuk sahibi olmaları kararlarını şekillendirse de, aynı zamanda birçoğu eşlerini sevdiklerini vurguladılar. Söz konusu sevgi, kadınlar için hep başka sebeplerle bir arada dile getiriliyordu. Örneğin, B20, eşinin başka bir kadınla olan ilişkisini öğrendikten sonra ondan boşanmadığı için kızının ona saygısını yitirdiğini ifade ettikten sonra neden boşanmadığına dair kızıyla yaptığı konuşmayı şöyle aktardı:

Kızım işte, aldım karşıma, kızım dedim bak ben babanı seviyorum, ben çaresiz değilim, biz nafakamızı alabiliriz, baban bize her türlü bakar zaten, ananen var benim babamın evi var, oraya gitsem kimse gelme demez, oraya gitsem bir odası benim, çalışabilirim, çalışmama bile gerek kalmaz, senin baban her türlü masrafımı karşılar ama olay bu değil, yani ben çaresiz kaldığım için değil, bak baban sana bir şey yapıyor mu? Her şeyi maddi manevi karşılıyor mu? Sana karşı bir şeyi yok... bu benim hayatım ben senden yardım istersem bana yardım et, ama şu anda benim baş edemeyeceğim bir şey yok, iş maddiyat değil, manevi olarak bak kaç senemizi verdik yani böyle bölüp atmak, ben babanı çok seviyorum, he sevmesem, ooo biz çok... bir dakikamı almaz yani, bi de ben çok alışkanlıkları olan bir insanım ya, mesela bi kafeye gittim dimi ilk bir yerde, ben hep o kafeye giderim, bi restoranta gittim dimi ben hep o restoranta giderim, arabayla bir yoldayım hep o yolu takip ederim, hep o yoldan gelirim... yani çok alışkanlıkları olan ve bir de aşırı alışkanlığım var babaya, seviyorum da, sevmesem... bir de bu benim çok üzmedi, çok anksiyeteyi onun

yüzünden olmadım sedef hastalığını da onun yüzünden olmadım, babanın aldatmasına üzülmem, beni daha çok yaralayan şeyler oldu, bunlar benim için hiç önemli değil ki, bir de her şeyi açık ve net bir şekilde duydum, dinlediğim için yani en azından yalandan nefret ediyorum, en azından yalanlayamadı eskisi kadar (B20)...

B20'ye göre ayrılmak, eşini başkalarına "vermek" anlamına gelir. B20 çaresiz olmadığını, dilerse boşanabileceğini fakat eşini sevdiğini söyler. Kadınların hayatında sevgi, bir bakıma, kadınları çevreleyen evlilik normuyla birlikte de iş görür. Yani, kadınlar için boşanma bir bakıma ömür boyu sürecek bir evlilik hayalinin yıkılması anlamına geliyordu. Bir tür hayal kırıklığı olmasının yanı sıra aynı zamanda toplumda var olan evlilik normunu kırmak da demektir. Bunlarla irtibatlı olarak, iki kadın boşanmayı bir tür bir başarısızlık olarak gördüklerini söylediler. Bunu söyleyen görüşmecilerden biri mülakat boyunca birkaç kere ne kadar mücadeleci olduğundan bahsetti ve boşanmak bütün bu mücadeleler sonucunda başarısız olmak gibi hissediliyordu.

6. Kadınların Destek ve Köstek Mekanizmaları

Mor Çatı Vakfı'nın hazırlamış olduğu araştırmada kadınların şiddetle başa çıkmasında ona destek olan veya önüne taş koyan kişiler, kurumlar veya düşünceler için destek-köstek mekanizması kavramı kullanılır. Biz de Mor Çatı'nın araştırmasındaki bu kavramsallaştırmayı kullanarak, kadınların hayatlarındaki destekleri ve köstekleri ve kadınların bunları nasıl dile getirdiklerini ve yorumladıklarını merak ettik.

Araştırmaya katılan kadınlardan yalnızca bir tanesi bir kuruma başvur-

duğunu dile getirdi. Fakat eşi tarafından aldatılan görüşmeci, fiziksel şiddet yaşamadığı için sığınma evi tarafından geri çevrildiğini söyledi. Çok sayıda kadın, farklı şiddet biçimleri yaşayan kadınların maddi veya manevi açıdan kurumsal desteğe ihtiyaçları olduklarını ve bu konuda hayatlarında bir eksiklik olduğunu dile getirdi.

Raporda üzerinde durmak istediğimiz konu ise aile ve arkadaşların desteği ve kösteği oldu; çünkü kurumsal bir destek alamayan kadınların şiddeti yaşarken ve sonrasında etraflarında aile ve arkadaşlarından örülmüş bir destek ve köstek ağı var. Aile ve arkadaşlar bizzat eylemleri ve sözleriyle kadınların hayatlarında etkili olurken, onlardan oluşan ağ içerisinde yerleşik olan ve kabul gören toplumsal normlar ve değerler çerçevesinde ayrıca kadınların arzuları, düşünceleri ve kararları da şekilleniyor.

6.1 Ailenin Desteği ve Kösteği

Araştırmamıza katılan kadınlara “bu süreçte kimler yanındaydı ya da değildi?” sorusunu yönelttiğimizde kadınların büyük bir kısmı ilk anda “kimse yanımda değildi” cevabını verdi. Buradaki “kimse” çoğunlukla aileye işaret ediyordu. Yukarıdaki tabloda da görebileceğiniz gibi, birkaç kadın hariç kadınların neredeyse tamamı yaşadıkları şiddet sürecinde ailelerinin yanlarında olmadıklarını ifade etti.

Birkaçı hariç, kadınların tamamı evliliklerinde yaşadıkları şiddetten, özellikle psikolojik şiddet söz konusu olduğunda, ailelerine bahsetmediklerini söylediler. Ailelerinin üzülmesini istememek, aileleriyle eşlerinin aralarının iyi olmasını ve birbirlerine saygı duymalarını arzulamak, ailelerin müdahil olmalarıyla sıkıntının daha da büyüyeceğinden endişe etmek ve gururlu olmak bunun başlıca sebepleri olarak anlatıldı. Kadın-

ların büyük bir kısmı ancak boşanma aşamasına geldiklerinde yaşadıkları şiddeti aileleriyle paylaştıklarını ifade ettiler:

Annemle babama söyleyemiyordum, ona düşman kesilmesinler diye. Çünkü eşimi çok seviyorlar annemle babam (B7).

Keşke aileme de dertlerimi anlatsaydım, çok geç söylemeye başladım. Yani dördüncü çocuğum doğduktan sonra anneme dertlerimi anlatmaya çalıştım. Galiba gururumdan dolayı çünkü annem istemiyordu benim bu ilişkiyi yapmamı. Babam da istemiyordu. Ama artık yola çıkmışım. Bu gemiye binmişim. Çocuklarım oldu. İslam hayatını yaşamaya başladım. Ailem için çok zor oldu bu. Ben de biraz gurur ettim. Bu sefer sustum yıllar boyunca (B15).

Yani evet onu biraz açılması zordu ve çünkü şey bu şekilde taşımaya çalışıyorsunuz yani kendi içinizde onu taşımaya çalışıyorsunuz bir, hem de sizin eşiniz olduğu için ailenizden saygı görmesi için de ayrı çaba sarf ediyorsunuz. Hani bir takım rol oynamak gibi bir şey bu aslında bu benim için. Hem diyorsunuz ki statüsü böyle iyi olsun değil mi hani ailede karşı tarafta saygı görsün, önemsensin de istiyorsunuz (B29).

Krizler geçirdim, ondan sonra ağladım, tabii ki de bağırdım, her şeyi yaşadım kendimce. Kendi içimde yaşadım ama bazı şeyleri de. Yani içim kan ağlasa da tabiri caizse annelere ya da aileme hiçbir şekilde göstermedim, kendi içimde yaşadım. Zaten eğer aileme söyleseydim son nokta olurdu (B32).

Bazı kadınlar annelerine ve babalarına anlatamadıkları dertlerini aile

içindeki diğer kadınlara, ablalara, kız kardeşlere ya da teyze kızlarına anlattıklarını söylediler:

Öncelikli olarak aileme çok hissettirmemeye çalıştım. Eşime karşı şey hissedilmesin... ailelerin hani şeydir ya, boşanmalarda çok etkili olduğu... bu meseleleri kendinizin çözmemesi durumunda ailelerin daha da keşmekeş hale getireceği meseleyi... Bundan dolayı ailemden bir tek yakın olduğum ablamın kızıyla paylaştım (B8).

Yani onlara söylemedim çünkü çok üzüleceklerini düşündüm. Onlarla paylaşmadım. Hala şu an annem bilmez. Kız kardeşim bilir ama ona da boşandıktan sonra açıklamıştım. Yani onu evliliğim olduğu sürece açıklamadım hiç kimseye (B29).

Valla benim yanımda kimse olmadı ama çoğunlukla ben kardeşimle konuşurdum, rahat ederdim hani. Ya her şeyi anlatmasam da bazı şeyleri konuşup kardeşimle rahat ederdim yani. Bir tek kardeşim. Şimdiden sonra da anlatıyorum, yaşadıklarımı çünkü artık anlattıkça azalıyor, sanki yüklerim hafifliyormuş gibi hissettiğim için anlatıyorum (B25).

Aileleriyle paylaşan kadınların bazıları ailelerinden destek görürken, bir çoğu ailelerinin nasıl da farklı şekillerde onlara köstek olduklarını, kendilerini anlamadıklarını, suçladıklarını, onlarla konuşmayı kestiklerini ya da duruma hiç karışmadıklarını anlattılar. Özellikle evli kadınlar açısından evlilik kurumunun sürdürülmesi ve kadınların bunu idare etmesi gerekliliğinin, kadınlara ev içinde atfedilen sorumlulukların, hissetmesi ve hissettirilmesi beklenen duygular gibi toplumsal normların, değerlerin ve beklentilerin kadınların ailelerinin yanlarında olmamasında başlıca rol oynayan etkenler olduğunu gördük.

Suçlandım. En yakınlarım bile, mesela annem bile. “O zaman çok sinirliydin.” Görümcem dahi. Görümcem. Kayınvalidem ile birlikte oturuyorum veya annemin dırdırı vardı. Böyle kız anneleri hep kızlarına nedense böyle biraz daha, erkek çocuklarından beklemezler, ama kızlardan beklerler hep ilgilenilsin, edilsin. O sıkıntılar içerisinde tabi ki sinirli olabilirim. Ben de neticede melaike değilim. Sanki hani “Sen sinirliydin, sen aldatılmayı hak ettin.” gibi annem bile mazeret aradı benim aldatılmama. Kimse yanımda olmadı (B1).

Bana annemin anlattığı ki annem babamın beni suçladığını, “Onun diline zaten kim katlanır, kesin çocuğu bezdirmiştir. Niye yapamadı? Niye geçinemedi? Zaten geçimsiz bir kadın.” falan gibi şeyler söylemiş (B14).

Ailelerinin destek olmaması, bilhassa para kazanmayan kadınlar için gidecek bir yerin olmayışına, bir çıkışsızlığa ve çaresizliğe işaret ediyor. Ailesinden ve eşinden farklı şekillerde şiddet gören bir kadın olan B22 hem evlenme hem de uzun yıllar boşanamama hikayesinde bu çaresizliğe çokça değiniyor. Boşanma kararından sonra ailesi onunla konuşmuyor ve maddi olarak hiçbir destekte bulunmuyorlar:

Ben boşanma kararı aldıktan sonra annem de babam da benimle görüşmemeyi tercih ettiler. Annem bir iki kez görüştü, ama çok saçmaydı. Yani ben boşanma kararı aldım. Hiçbir şekilde arayıp sormadılar. Benimle görüşmek istemediler. Kız kardeşimin bana gelmesini yasakladılar ve ben taşınmak durumunda kaldım. Oturduğumuz ev yıkılacaktı. Taşınmaya çalışıyorum, “Kızım senin paran var mı? Kızım sen nasıl geçiniyorsun?” Hiç bunları sorma-

dılar, ama taşınma sürecimde hiç yardımcım yok, tek başıma taşınmaya çalışıyorum iki çocuğumla birlikte filan (B22).

Bazı kadınlar evliliklerinde yaşadıkları psikolojik şiddetin aileleri tarafından bir şiddet biçimi ve boşanma sebebi olarak görülmediğini ve idare edilmesi gereken bir durum olarak anlaşıldığını söylediler:

Annemlere bir kere, böyle çok daralmıştım, ben dayanamıyorum artık, dedim. Annem de kızım, dedi, burası her zaman sana açık ama kendi evindeki rahatını da bulamazsın. Buraya geldiğinde ararsın, kötü de olsa kendi yuvan daha iyidir, gibi bir şey söyledi. Babam delirdi, tansiyonu yükseldi, böyle şey olur mu... Hani diyor ki, bana geleceksen ancak aldatmayla gel, şiddetle gel yani dayak yediysen gel. Yani demiyor da ona erişiyor lafi. İşte Salih çok iyi, tamam kabalıkları var, anlayışsızlıkları var ama o öyle bir insan. Babasından öyle görmüş. Erzurumlu, işte kültürü böyle. Şey yapma, sık dişini, bak yediğin önünde yemediğin arkanda. Yani klasik aslında. Klasik bir Türk toplumu. Sen, yok duygusal tatmin olamamışsın, yok efendim sana yardım etmemiş, sana destek olmamış, seni yormuş, üzmüş laflarıyla... Buna kimse bakmıyor. O anlamda ailemden çok destek alamam. Hiçbir zaman da herhalde, gel kızım, boşver demezler (B11).

Ailelerin bazen destek bazen köstek olduğu hikayeler de çok var .Bu hikayelere bir örnek B25'in yaşadıklarıdır. B25, eşinin boğazını sıkıp onu nefessiz bir raddeye getirmesinin ardından bunu aynı gün ailesine anlatır. Babası B25'in ifadeleriyle, eşinin boğazına yapışarak, kızına yaptığıının hesabını sorar. Sonrasında bir hafta dayısının evinde kalan B25, bu sürenin sonunda dayısı ve ailesi tarafından eve geri dönmeye teş-

vik edilir. B25, aynı zamanda mülakat boyunca çok kereler annesinin onu nasıl da evinde istemediğini anlatarak gidecek bir yeri olmadığına işaret eder:

Ondan sonra dayımı aramış, tehdit etmiş Mustafa dayımı. Demiş ki geleceğim demiş, orada öldürürüm hepinizi demiş, alacağım karımı demiş. Dayım da demiş ki sen tavuk mu öldürüyorsun, demiş, ne öldürüyorsun sen, demiş. Sıkıyorsa gel al demiş, ben vermiyorum, yeğenim bana geldi demiş bitti demiş. Ben de ne kadar isterse o kadar kalır demiş dayım. Ondan sonra dayımda kaldım işte. Ondan sonra baktılar işte yalvarmaya başladı bu sefer, dayımı arıyor, annemi arıyor, babamı arıyor, falan. İşte dayım da dedi ki bak şey dedi bunun düzeleceği yok ama dedi hani düzeleceği yok gibi görünüyor ama dedi hani bak dedi pişman oldu dedi. Annem de zaten istemiyordu geri eve dönmemi.

[Annen neden istemiyordu?]

Ya annem neden istemiyor, annemle biz anlaşamadığımız için hani şu an da bile istemiyor. Hani en ufak bir ayrılısam şey yapsam beni istemiyor. Diyor ki ev tutarsın çalışırsın diyor benim için.

[Baban?]

Yani, babam- babam istiyordu ama Selman o kadar şey yaptı ki hani babamları da hani böyle kandırdı, diyeyim. (B25)

Ailelerin köstek olmasalar bile destek olmamaları, kadınların durumuna müdahale etmemeleri, onları içinde buldukları çıkmazdan çıkarmak için ellerini taşın altına koymamaları kadınların hayatına köstek olarak yansıyor. Böyle durumlarda kadınlar bazen ailelerinin yanında olduğunu duygusal olarak hissetmelerine rağmen, bu his yaşadıkları şiddetten çıkmalarını sağlayacak somut bir desteğe dönüşemiyor.

Benim ailem zaten karışmaz, karışmadıkları için bu hale geldik zaten, biraz onlar da dışlerini gösterseydiler...(B20)

Şöyle söyleyeyim, ailem her zaman yanımdaydı, ama çok eksik yanımdalardı. Şu an annemle konuştuğumuzda diyor ki, “Neden biz bu kadar sene susmuşuz? Neden seni alıp, bırak deyip, ortalığı birbirine katıp seni getirmemişiz? Ne münasebet, sana nasıl bu kadar işkence etmelerine izin vermişiz? Bu kadar baskı, bu kadar psikolojik şiddet, neden?” diyor.... Bu süreçte annemlerin yanımda olmasını isterdim. Şöyle, beni anlarlardı, severlerdi, bilirlerdi sıkıntım olduğunu. Annem de benimle birlikte çünkü kalp hastalığına yakalandı o sene sıkıntıdan. Bilirlerdi, ama bir şey yapamazlardı. Açıkçası ben de yapsınlar istemem. Çünkü ailem de eğer işin içine girerse. Ben birçok şeyi annelere asla söylemezdim. Hala anneler benim birçok sorunumu da bilmeliler. Eğer bir şey anlatacaksam da üstünden aylarca zaman geçer ki öyle söylerim. Zaten ben onu sindirmişimdir de hani söylerim. Ailemin yanımda olmasını, beni çekip çevirmelerini, beni bu kadar ezmemelerini sağlayacak yaptırımları olmalarını çok isterdim (B28).

Boşanma aşamasına geldiklerinde ailelerinden destek alan 7 kadın var araştırmada. Bu kadınlardan üç tanesi soru işaretli ve “ama”sız bir şekilde ailesinin kendisine destek olduğunu söyledi:

Bunu benim ailem boşandığım zaman, özellikle boşandığım zaman, beni hiçbir zaman sen niye bunu yaptın diyen olmadı. Her zaman demek ki vardır bir şey ki sen karar verdin dediler. Yani niye sen boşanıyorsun, iki tane de çocuğun var, kaç yıllık bir evliliğin

var, sen niye bitirdin, benim için önemli olan ailemdi zaten. Ailemin hani benim destek olmasıydı (B29).

B13 de, boşanma sürecinde ailesinin kendisine destek verdiğini söyleyen az sayıdaki kadından biri. Bu destekten dolayı şanslı olduğunu söyleyen B13, yine de ailesinin ona üzülmemesi yönünde temkinler bulunduğundan bahsederek anlaşılmadığını dile getirdi:

Dedim yok. Gidemezsin dedi. Bundan sonra annem ve anneannem, annem zaten yırtıyordu kendisini. Annem evliliğimi sürdürmemi hiç istemedi. Ben şanslıyım yani. Ee benim, iki kadın benim arkamdaydı. Ben ama o zaman onlara da kızıyordum. Biraz müdahalecilerdi çünkü. 'Ağlamayacaksın, üzülmeyeceksin, güçlü duracaksın' falan. Ondan sonra kuzenimin düğününe giderim, 'çıkart parmağındaki yüzüğü, geç git ortada oyna falan'. Yani diyorum ki bunlar da bana göre şeyler değil hani (gülüyor). Böyle bir süreçti bizimki de.

Ama herkes şanslı değil, herkes bu desteği alamıyor. Ailenin dışında. Ailenin çünkü seni istiyor ki üzülme, ağlama, buna kıyamet kopuyor ailede de. Hani ailem sonuna kadar arkamdaydı ama beni anlamıyorlardı (gülüyor). Hani ne demek ağlama, ne demek üzülme. Ya bekleyin, bir süreç yaşadım ben yani, biriyle muhatap oldum. Anlamıyorlar (B13).

Ailelerin destek olmaması sadece eşler tarafından yaşatılan şiddet söz konusu olduğunda karşımıza çıkmadı, bekar kadınların anlatılarında ya da evlilik öncesi döneme ait anlatılarda da ailelerin çeşitli şekillerde kadınları yalnız bıraktığını, yargıladığını ve önlerine taş koyduğunu gördük. Aşağıda ergenlik döneminde

tanımadığı bir erkeğin ısrarlı takibine maruz kalan bir görüşmenin anlatısında da bunu görmek mümkün:

Şimdiki aklımız olsa çok daha farklı tepki verirdik ama tabii 15 yaşında bir çocuksun daha. Ve bu üç-dört ay böyle devam etti bu psikolojik şiddet bende. En sonunda biz artık bunu babama söylemek... istedim ben. Yani ben, çünkü bir türlü işin içinden çıkamıyoruz. Arkadaşın annesi de bize yardım edemedi. Öğretmenlerim yardım edemedi. Ve babamın ilk tepkisi şu oldu, “dişi köpek kuyruk sallamazsa erkek köpek koşmaz”. Mesela bunları hiç unutamıyorum (B19).

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi, evli kadınların da, bekar veya boşanmış olanların da, bazen birbirlerine çok benzer, bazen de birbirleriyle farklılaşan şekillerde, kadınlığa dair üretilen toplumsal normlar ve değerler ve kadınların bedenleri üzerine kurulan cinsel ahlak anlayışının sınırları içerisinde davranmaları bekleniyor. Bu normların dışına çıkıldığı takdirde sorumluluk doğrudan kadına yükleniyor ve kadınlar bu normları ve değerleri sahiplenen aileleri tarafından destekten mahrum bırakılıyor.

6.2 Arkadaş Desteği ve Kösteği

Araştırmada aile desteğinin olmadığı durumlarda ya da şiddetin faili bizatihi ailenin kendisi iken kadınların en büyük destek kaynağının arkadaşlar olduğunu gördük. Arkadaş desteği alan kadınların bir çoğu arkadaşlarıyla dertleştiklerinden bahsederek onlardan aldıkları duygusal desteğin mahiyetine değindiler.

Örneğin, B11 arkadaşlarıyla dertleştiklerinden ve arkadaşları tarafından anlaşıldığını ifade ettikten sonra arkadaş desteğinin sınırlılığına değindi.

Bir kızkardeşim, ablam olsa keşke, öyle destek almayı isterdim. Arkadaşımdan bir yere kadar destek alıyorsun çünkü. Anlatıyorsun, seni anlıyor. Tutup Selin'in bana şey diyecek hali yok ya, "Kalk boşan, biz bir hal çaresine bakarız." Demez yani, diyemez çünkü onu da aşan bir konu bu. (B11).

Arkadaşların kadınlara verdiği destek manevi destekle sınırlı olsa da bu manevi desteğin kadınlar için önemi çok büyük. Arkadaş sohbetleri bazı kadınların hayatlarını değiştirmelerine, kendilerini ve içinde buldukları durumu görmelerine imkan sağlamıştı. Bir başka deyişle, ekonomik ve gündelik desteği kısıtlı olsa da "kadınların yoksun hissettiği anlaşılma isteği"ni karşıladıkları ve yaşadıklarını anlama ve yorumlamaya bir kapı açtıkları için arkadaş sohbetlerinin kadınların hayatında anlamlı bir yeri var:

Dördüncü sene de karar verdim dönmeye. Orda bir Eda'nın (arkadaşı) çok büyük bir katkısı var çünkü avukat kendisi. Dedi ki sen her zaman aynı şeyi anlatıyorsun. Ben farkında değildim daha. Çünkü içerdeyken psikolojik baskı ve şiddetiyle bazı şeyleri görmüyorsun (B15).

Kendilerine hatalı oldukları söylenen, dolayısıyla kabahati kendilerinde arayan ve aynı zamanda sürekli bir şeyleri idare etmeye çalışan kadınlar için özellikle psikolojik şiddeti fark etmek ve adını koymak çok zor. Arkadaşlar tam bu noktada kadınların kendilerini görmelerini sağlayacak desteği sunuyorlar. Eski eşi tarafından sürekli suçlanan, eksik bulunan ve manipüle edilen B12'nin 20 sene önce arkadaşının kendisine söylediklerini şöyle aktardı:

İşte boşanma kararını artık böyle kafamda geçirdiğim dönemde, Ankara'ya gelmişti o arkadaşım da, işte ben kendi evime davet etmiştim, bir şeyler yedik içtik, sadece ona şey sormuştum, muşum ben hatırlamıyorum o bana hatırlatıyor, “ben kötü biri miyim?” diye sormuşum. O, oradan hemen anlamış zaten burada bir şey kopuyor diye, sen, yani hemen ben ona... Aramız kötü falan demediğim halde, ben sence kötü biri miyim demişim, onun bana şey dediğini hatırlıyorum ama; biliyor musun sen çok güzel birisin o da çok çirkin biri, bunu dediğini hatırlıyorum (B12).

Arkadaşlıkların bu süreçte nasıl farklı konumlanabileceğini örnekleyen bir anlatı da şöyle: Boşandıktan ve başörtüsünü çıkardıktan sonra B17'nin ailesi ona maddi ve manevi destekte bulunmaz ve bu süreçte B17 maddi olarak ayakta kalabilmek için mücadeleler eder. B17'nin içinde bulunduğu politik örgütteki arkadaşları kendisine hem maddi hem de manevi destek olur. B17'ye göre bireysel arkadaşlıktan farklı olarak örgütlülüğün getirdiği bir dayanışma kendisine verilen desteği genişletmiştir:

Politik olarak birlikte çalıştığım arkadaşlarım vardı; işte X grubu. Sonra Y grubundan arkadaşlarım, bireysel olarak arkadaş olduğum kişilerin dayanışma oranı daha azdı sanki. Çünkü çoğu işte boşanmadan vazgeçirmeye işte, başörtüsünü çıkarmaktan vazgeçirmeye hani daha uyumlu olmaya teşvik eden şeyler söylüyorlardı. Onun için çok- hani destek oldular ama duygusal destek oldular. Diğerleri maddi destek de oldu. Politik duygudan kaynaklı bir şey büyük ihtimalle.

Birazcık da ben her işe koşturan bir insandım, biraz onunla da alakası olabilir belki. Yani onlar hem maddi hem manevi işte

dayanışma gösterdiler (B17).

Arkadaşların hikayelerde “evlilik ve iyi hayat ideallerine dayandırılarak” şiddet bağlamının içinde kalmaya yüreklendirdiği ve dolayısıyla sadece destek olarak değil, köstek olarak da anlatıldığı iki hikaye dinledik.

Etrafımda bunu paylaştığım arkadaşlarım bile “abartmışsın!”. Hani “yapmamalıydın”, işte “biz de böyleyiz, n’apıcaksın, evlenince böyle oluyor, kabullen artık, evlisin artık sen (B8)...

Tablo 3: Destek ve Köstek Mekanizmaları

NUMARA	MEDENİ DURUM	FAİL	DESTEK/KÖSTEK
B1	Evli	Eş, Anne	Kimse destek olmuyor, aile ve arkadaşlar köstek
B2	Boşanmış	Eş	Arkadaş/Abla desteği
B3	Evli/boşanma sürecinde	Eş, Kayınvalide	Yaşarken kimsenin, boşanma sürecinde aile desteği
B4	Evli	Baba, Üvey Anne, Eş	Arkadaşların desteği
B5	Eşi vefat etmiş	Eş	-
B6	Boşanma sürecinde	Eş, Kayınvalide	Yaşarken kimsenin, boşanma sürecinde aile desteği
B7	Evli	Eş, Kayınvalide Eşin akrabaları	Arkadaş desteği
B8	Evli	Eş	Arkadaş desteği
B9	Boşanmış	Eş, Baba	Kimse
B10	Evli	Eş	Arkadaşların desteği
B11	Evli	Eş	Arkadaşların desteği
B12	Boşanmış/ Partneri var	Eş	yaşarken kimse, boşanma sürecinde arkadaş
B13	Boşanmış	Eş	Yaşarken kimse, boşanma sürecinde aile
B14	Boşanmış	Baba, Eş	teyze, arkadaş
B15	Boşanma sürecinde	Eş	arkadaş
B16	Boşanmış	Partner, eş	herkes
B17	Boşanmış	Eş, aile	aile kösteği, arkadaşların desteği
B18	Bekar (ilişkisi var)	Baba	anne ve kardeşlerin desteği
B19	Evli	Abi, kayınvalide, önceden ısrarlı takip eden bir erkek	kimse destek olmuyor, babanın kösteği
B20	Evli	Eş	Kimse destek olmuyor

Tablo 3: Destek ve Köstek Mekanizmaları - devam

NUMARA	MEDENİ DURUM	FAİL	DESTEK/KÖSTEK
B21	Bekar (ilişkisi var)	-	-
B22	Boşanmış	Aile, cemaat eş	Kimse destek olmuyor, aile kösteği
B23	Bekar (ilişkisi var)	Baba	Kardeşlerin desteği
B24	Boşanmış	Eski eş	Kimse destek olmuyor
B25	Evli	Eş, Eşin Ailesi, Anne	Kimse destek olmuyor
B26	Bekar (ilişkisi var)	Eski partner, Aile	Kimse destek olmuyor
B27	Evli	Eş, Eşin ailesi	Kimse destek olmuyor
B28	Boşanmış (partneri var)	Eski eş	Yaşarken kimsenin, boşanma sürecinde anne ve kız kardeşin desteği
B29	Bekar	-	-
B30	Eşi vefat etmiş	Vefat eden eş	Annenin desteği
B31	Evli	Eş	Ablanın desteği
B32	Boşanmış	Eski eş	Aile desteği

7. Müslüman Olarak Şiddet Görmek

Araştırmaya katılan kadınlara bir Müslüman olarak şiddet görmenin nasıl bir duygu olduğunu sorduk. Bu soruya cevaben bir kaç kadın Müslüman olmalarıyla yaşadıkları şiddet arasında bağ kuramadıklarını söylediler:

Hiç aslında ilişkilendirmemiştim. Yani benim için şey herhalde biraz, Müslüman olmak farklı bir boyutta, ama işte erkek arkadaşım farklı bir boyutta. Sanırım onları... iç içe çok geçirmiyorum herhalde onları. Belki dinin kendisi bunları iç içe geçmesine izin vermediği içindir, bilmiyorum yani hep... Müslüman olarak... bunu düşünmemiştim yani (B26)...

O zaman belki de bunun farkında değildim, ben şimdi mesela Müslüman olarak düşünmedim onu çünkü belki de normaldi o zaman gözümde o şiddeti yoğun yaşadığım dönemde, bilemiyorum ki. Yani dini açıdan hiç düşünmedim bunu.

[Anladım. İnanıcının yaşadığın şiddetle başa çıkmanda bir etkisi oldu mu?]

Yok. Onunla onun hiç alakası yok yani. Yani Allah'a sığınıp da yarım öyle dualı bir şey değildi yani. Adamın psikolojik sıkıntılarının onunla ne alakası var (B28)?

Bununla birlikte, verilen cevapların çoğunda kadınlar İslam ile şiddetin bağdaşmadığını söylediler. Burada dikkat çekici olan konulardan biri, eğitim seviyeleri ve yaşları birbirinden farklı çok sayıda kadının toplum tarafından kabul edilen ve İslam dinine atfedilen toplumsal cinsiyete dayalı varsayımları eleştirerek, bunların İslam'a içkin olmadığını söylemeleriydi. Yani konuştuğumuz kadınlar açık bir şekilde kavram olarak "ataerki"yi kullanmasalar da, ataerki dini yorumlara karşı çıktılar. Şiddeti

meşrulaştıran ve İslam'da olduğu varsayılan öğretileri eleştirdiklerinden ve buralardaki etik tutarsızlıkları vurguladılar. Daha eğitilmiş ve bilhassa ilahiyat fakültesi mezunu kadınlar daha ayrıntılı bir şekilde fıkhi konuları yorumlayan cevaplar verirken, dini bilgisi çok fazla olmayan kadınlar da kendi tecrübelerinden ve temel dini etik prensipler üzerinden akıl yürütmeler yaparak, şiddetin failinin dini inancına ve toplumsal olarak kabul edilen dine dair sorgulamalarda bulundular.

[Peki bir Müslüman olarak şiddet görmek nasıl bir duygu? Nasıl hissediyorsun?]

Ezik. Çünkü Müslümanlık değil bu. Yani din, Müslüman dini, peygamberimiz Muhammet aleyhisselatü vesselam, en son bir tavsiye ne dedi? Dedi; kadınlara merhamet et, yani merhamet verin, hiç kıymayın kadınlara dedi. Son tavsiye bu; "Hiç kıymayın kadınlara." Ama onlar ne diyorlar Müslümanlık olarak artık anlamıyorum. Onlar şiddet yani erkekler. Erkek mesela ne diyor bana, kocam mesela diyor, benden rıza almazsan cennete giremezsin. Niye canım, sen beni emzirdin mi sen mesela? Niye canım yani kim sana dedi böyle bir şey? Diyorlar çünkü benden rıza... Mesele ney var, o da zayıf bir hadis, herkes dinlesin, ne diyorlar, kadın evden çıkarsa kocası izinsiz ya da bilmiyorsa o zaman kaç adım attı, meleklerden lanet atıyor. E lanet olsun inşallah sana. Hangi lanet? İşe giderken ne güzel git. Doğru mu? (doğru) hah işte! Doktora giderken bir şeyler bir fatura öderken, okula giderken, ne güzel lanet etmez. Sana lanet olsun o zaman. Kusura bakma, özür dilerim (B4).

Ben zaten doğru düzgün bir Müslüman ahlakı olmuş olsaydı evliliğimizin böyle olacağını düşünmüyorum. Evliliğimiz böyle seyretmez yani. Bunu

dini olarak şey yapmadım Burcu, bir tek şunu düşündüm ama hani peygamber ahlakını edinmiş olsaydı bana böyle muamele etmeyecekti (B11).

Ben hep şunu düşünürdüm; babam beş vakit namaz kılıyor, oruç tutuyor, işte yapması gerekenleri yapıyor ama evindeki çocuğuna ya da karısına ne yaptığını hiç düşünmüyor. Yani, yani, kul hakkına giriyor. Çok net bir şekilde kul hakkına giriyor yani. Benim canımı acıtıyor, benim suratıma bakmıyor. O zaman derdim ki “nerde Müslümanlık? Şimdi Müslüman olmak namaz kıl, oruç tut, zekât ver, şunu yap bunu yap mı?” Ve bu benim çok ağırımaya giderdi, bunu çok sorgulardım (B9).

B2o eşinin başka bir kadınla olan ilişkisini öğreniyor ve bunu kendisinin cinsellikle kurduğu ilişkideki problemlere bağlıyor. Bu problemler ise, B2oye göre, cinsellik konusunda toplumsal ve dini ön kabullerden kaynaklı. Diğer kadınlardan farklı olarak, B2o toplumsal olarak yaşanan din ile “hakiki” olan arasında bir ayırım yapmıyor, ona göre cinsellik dinde ayıp ve günah olarak anlatılıyor:

Tabi ki çok yaraladı ya, bizim dinimizde öğrettikleri ile adamların yaptıkları bir mi? Yani şimdi bize bi kural koymuşlar o günah bu günah şu günah, e tamam e günahsa uzak duracan dimi, bazı şeyleri de öğrenemeyeceksin, o zaman sen de öğrenmeyecece... sana da koyacak onu... senin için de geçerli, ben anlamıyorum bu erkekler ayrı mı onlarda da aynı şeyler var, e yani dinimize... diyorum ya evliliğin yarısı cinsellik, ayıp üzerine bize göre, dinimize göre, gizli yaşanması gereken şeyler, e bunları öğrenemiyorum ama sen gidiyorsun onu çok iyi öğrenmiş bir şeyden görüyorsun, e şimdi onla beni bir tutuyorsun, ondan sonra sen bir şey bilmi-

yorsun oluyor, tamam ben bir şey bilmiyorsam günahtan bilmiyorum, yani Müslümanlıktan bilmiyorum, günah, ayıp, e şimdi sen onu baş tacı ediyorsun beni o kadar rencide ediyorsun, hor görüyorsun, e şimdi bu Müslümanlığın neresinde (B20)?

8. Toplumsal Değerler ve Olaylara Yönelik Değerlendirmeler

Toplumsal değerler ile toplumsal cinsiyet temelli şiddet arasındaki karmaşık ilişkileri merak ettiğimiz araştırmamızda, görüşmecilerimize evlilik, boşanma, fitrat, feminizm ve İstanbul Sözleşmesi gibi kadına yönelik şiddetle ilişkili düşünülebilecek toplumsal değer, kurum ve olaylarla ilgili neler düşündüklerini sorduk. Kadınların değerlendirme sorularına verdikleri cevaplarda, kendi yaşadıkları tekil tecrübeleri dile getirdikleri anlatılarından farklı olarak, normatif bir din anlayışını ve zaman zaman da toplumsal cinsiyet hiyerarşisine dayanan ataerkil din yorumlarını sahiplendiklerini gördük. Bir başka deyişle, kadınların bir çoğu kendi tecrübelerini anlatırken kadına yönelik şiddete karşı çıkıp İslam'la şiddetin bağdaşmadığını dile getirirken, egemen iktidar tarafından şekillenen ve geçmişten beri toplumsal olarak kabul edilen toplumsal cinsiyet hiyerarşisini merkeze alan dini yorumları sorgulamayan kadınlar da çok idi. Aşağıda kadınların birbiriyle ortaklık arz eden cevaplar verdiği, temelde toplumsal cinsiyet kavramına eleştirilerle ve bazen de dini referanslarla şekillendirdikleri fitrat, feminizm ve İstanbul Sözleşmesi konularındaki değerlendirmelerini bulabilirsiniz.

8.1 Fitrat

Feminist olduklarını ifade eden 3-4 kadın hariç, araştırmamıza katılan kadınların tamamı kadınlarla erkeklerin fitratının, yani doğuştan sahip

oldukları yaratılışlarının farklı olduğunu ifade etti. Kadınların fitrata dair değerlendirmeleri çok çeşitli; fakat en temelde kadınlar kadın-erkek eşitliği fikrine karşı çıktılar ve fitrat kelimesi yaratılışa işaret ettiği için bu karşı çıkışı dini referanslara, onlarla iç içe geçmiş toplumsal varsayımlara ve kendi deneyimlerine dayandırdılar.

Kadınların ataerkil dini yorumlara karşı çıktığını söylesek de, araştırmamıza katılan kadınlardan bazıları fitraten erkeklerin kadınlardan daha güçlü ve üstün yaratıldığı fikrini taşıyordu. Gençlerden ziyade, daha orta yaşlı kadınların sahip olduğu bu düşünceye göre daha güçlü ve üstün yaratılan erkekler, daha güçsüz olan kadınları koruyup kollamalı. Bu doğrultuda, kadınların erkeklere emanet edildiği düşünülüyor.

B₁, erkeğin üstünlüğünü ve kadının itaatini savunurken, bunu okuduğu Kuran meallerine dayandırırken. B₂ ise kadınların erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı fikrini dile getirdi.

Bence farklı. Yani Allah farklı yarattı. Zaten her ne kadar feministler erkek kadın eşit diyorsa da ben o görüşte değilim. Dün okudum daha mealde. “Erkeği biz güçlü kuvvetli yarattık.” Daha bakıyor, ev geçindiriyor. Bence de öyle olmalı zaten. Yani bir evde erkek daha üstün durumda olmalı. Maaş yönünden değil. Daha akıllı olmalı, daha sakin. Kadın tabi olmalı. Belki kadın geri planda gibi olup mutlaka daha erkekten güzel fikirleri varsa o gerçekleştirilmeli, ama bir baba korkusu, bir koca korkusu, ağırlığı olmalı bir ailede. Hani Allah diyor ya, “Evin çobanı erkektir.” diye, olmalı. Kadın da rahat eder. Çünkü kadın illa böyle güvenmek, sığınmak, böyle bir duygu da yaratmış, Allah bizim fitratımıza vermiş yani (B₁).

Tabii farklı. Erkek daha güçlü. Erkeği daha güçlü kılmış ki; kadın zaten erkeğin sağ kaburgasının altında (...) Hep eli üstünde olsun diye. Erkek daha güçlüdür. Kadın onun emanetidir. Tabi bir değiller, ayırır onların şeyleri (B2).

B3 ise erkeklerin güçlü olduğunu dile getiren genç bir kadın. Erkeklerin güçlülüğünü daha çok fiziksel güçlülük üzerinden kursa da, dini olarak da erkeklerin kadınlardan güçlü olduğunu ifade ediyor. Erkeğin kadına sahip çıkması gerektiğini ve bu sebeple bir adım önde olması gerektiğini söylüyor:

Yani ben erkeğin her zaman kadından daha baskın olmasını görüyorum ama bunu asla şiddet olarak değil. Böyle olmasından kastım bu değil yani. Mesela erkek baskındır, işte, elini masaya vurduğu zaman da hôt dedi mi sesini kesecek olayı değil. Sadece kadına sahip çıkması konusunda bir adım daha önde olması gerek. Bunu daha korumacı olarak yapması gerekiyor. Yani dövüp vurup kırıp öldürmesi için değil. Hem yaratılış olarak hem dini olarak, sonuçta bizden daha güçlüler. Öyle olsa Allah bizi de güçlü kılardı. Biz de bedenlen güçlü olurduk. Onlara kuvveti onlara vermiş. Öyle olsa biz de güçlü olurduk mesela eşit olsaydık biz de güçlü olurduk. Mesela bir erkek bir kadını dövdüğü zaman kadın da aynı güç, kuvvetle onu dövebilirdi (B3).

Kadınlara daha duygusal ve naif, erkeklerin ise daha sert ve rasyonel olduğunu söyleyen de çok sayıda kadın var. B7 bunu ifade ederken toplumsal olarak kurulan, öğrenilen ve performe edilen ataerkiye değinmeden, çocuğun ateşlenme durumunda kendisi uyumazken eşinin rahat davranmasını fitrata atfediyor:

Tabii ki farklı. Kadınlar hep beğenilme duygusuyla donanmıştır fitraten. Erkekler de sahip olmak, hükmetmek. Kadınlar daha duygusaldır, erkekler öyle değil. Erkekler daha serttir. Çocuklarına karşı da öyle. Mesela çocuk ateşlense ben sabaha kadar uyuyamam. Ama o çok rahattır. Ha eğitim bakımından, çocuklarla ilgilenmek bakımından, sevmek bakımından, güzel, seviyorlar ediyorlar. Ama zorluklarda anne hep daha çok zorluk çekiyor, öyle hastalıklarda şeylerde. Babalar o kadar değil ya da benim kocam öyle değil (B7).

Kadınların ve erkeklerin fitratındaki farklılıkları anlatırken, bunu bir tür erkeğin üstünlüğü ve güçlülüğü üzerinden kurmadan, kadınların detaycılığından ve erkeklerin “düz” ve yüzeyselliklerinden bahseden kadınlar da çok araştırmada. Hatta burada belki kadınların kendilerini daha farklı ve belki de daha yetenekli ya da daha üstün olarak gördüklerini söylemek mümkün. Örneğin, aşağıdaki anlatıda, B9’un kadınların ev içinde vermeye mecbur bırakıldıkları emeği kadınların fitratından doğan detaycılığına atfettiğini görmek dikkate değer.

Yani kadın çok ayrıntıcı mesela, en basiti. Erkek dediğin şey çok yüzeysel. Yemek yenir, bitti. Kadın için, o yemek planlanır, hazırlanır, alışveriş yapılır, pişirmek için saatler harcanır, o sofraya kurulur, işte eş beklenir, hevesle o yemek yensin istenir ama erkek oturur yer, biter gider yani. Arkasına bile bakmaz çok basit çok düz. Yapılacak iş ve sonuç. Kadında öyle değil, ayrıntı çok, detay çok. Ben kadınların, artık yani günümüz kadınları, kadın ve erkek çok formatını değiştirdi yani. Hani standart kadın erkekle şu anki çok farklı bence de. Kadınların daha duygusal olduğunu düşünüyordum ama artık öyle olmadığını iddia ediyor insanlar,

erkekler daha duygusalmiş. Ben göremedim nerede olduklarını bilmiyorum. En önemli özellikleri bence o. Kadın dediğin şey, de-tay. Ama erkek dümdüz bir şey, odun (B9).

Fitrat konusundaki değerlendirmelerde dikkat çekici olan hususlardan biri de erkeklerin cinsel arzusunun kadınlarınkine kıyasla daha fazla olduğundan bahsedilmesi idi:

Ama flört ama bilmem ne, yapıyorlar. Yani şimdi artık şöyle düşünüyorum, şu saatten sonra, diyorum erkeğin doğasında var. Allah erkeğe bu kadar Kur'an'da mesela cennet vaat ediyor, çünkü biliyor yarattığı kulun ne kadar nefsinin kötü olduğunu. Hani şeytan fısıldar diyor ya, şeytanın çok fısıldadığını biliyor erkeklere o kadar tövbe edin diyor. Yani erkeklerin doğası bu. Tutamıyorlar kendilerini (B1).

Çünkü bir erkek, bir kadın. Erkeğin nefsine göre... ben bunu erkeğe göre yorarak yapıyorum. Mesela kadın nefsine sahip çıkabilir ama erkek o şekilde değil. Fitrat olarak, daha böyle nefsi baskın olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden ben evliliğin gerekli olduğunu düşünüyorum (B3).

Yani kadın, erkeğe bakarken her şeye bakar ama cinsel şeye bakmaz. Son şey. Erkek kadına bakarken, her şeye bakar ama onların, bir iki üç bakar dördüncü cinsel. Sonra diğer şeyler. Bunda önemli şeyler (B4).

İlahiyat fakültesi mezunu iki kadın, kadın ve erkeğin fitraten farklı olduklarını, dolayısıyla eşit olmadıklarını, fakat haklar bağlamında bir

farklılıkları olmadığını ifade etti.

Kadın ve erkeğin fitratlarının fiziksel olarak da farklı, duygusal olarak da farklı olduğunu düşünüyorum. Ama hak konusunda hiçbir farklılığı yoktur kadın ve erkeğin. Yani haklar konusunda... bu benim inancım da geçerli, Kuran'da "ey insanlar" diyor "ey kadınlar" ya da "erkekler" demiyor. İşte bir şey yapıyorsanız ya da bir şeye sahip oluyorsanız ona da olmalı, sana da olmalı. Hani böyle bir ayrımcılık söz konusu değil. Ama sadece fitri olarak, yani yaratılış itibarıyla fiziksel olarak, naiflik olarak, ya da hassaslık, duygusal manadaki hassaslık olarak ayırdığını düşünüyorum kadınla erkeğin (B21).

İki kadın ise kadınların duygusal veya rasyonel olarak daha üstün olduğunu söyledi.

E, ayrı dünyalardan geldiğimize kesinlikle inanıyorum. Çok şey gelebilir, amiyane, ama tamamen gerizekalı olduklarını düşünüyorum mesela. Gerçekten. Ben zeka olarak çok ciddi sıkıntıları olduğunu düşünüyorum. IQ anlamında, IQ mu EQ mu, başka yerlerden bakıyoruz yani bir kere. Yazık diyorum yani bir tane varsa hani öyle diyorlar ya, Adem önce geldi, sonra Havva'yı yaratmış ya. Bence şöyle oldu: Adem geldi, n'aptım ben, falan dedi herhalde. Şunun beta sürümünü falan hazırlayayım deyip bizi yolladı. Aksi takdirde hayatta kalamazdı yani, ben öyle düşünüyorum. Beceremiyor çünkü yani bence öyle bir şeyi yok. O anlamda, evet, kadınları daha üstün görüyorum. Hakikaten şaka yapmıyorum, gerçekten öyle düşünüyorum. Başka bakıyorlar yani, çok başka baktığımız, o bir gerçek. Olaylara yaklaşımımız çok başka. Evet,

o da bir gerçek. Çok keyifli erkekler de var, evet, tabii ki. Çok iyi erkekler de var. Ama başka bakıyoruz. Bence, işte, amigdaladan falan gelen... Mağara devrinde hem çoluk çocuğunu emzirirken bir yanda yaban gelip ocuğumu kapmasın diye ona bakarken bir yandan yemek pişiren varlıklarız. Multitasking çalışabilen yaratıklarız. Bambaşka bakıyoruz yani her şeye, yani benim kafam öyle alışıyor. Aynı anda yirmi tane şey düşünüp, yirmi adım sonra ne yapmam gerekiyor, ne olacak öngörmeyi.... Zaten boşanma kararını da bunu öngörerek yaptım. Ben delireceğim, dedim. Cibi. Onlardan yle şeyler beklemiyoruz. Onlar, böyle, yazık böyle, zavallı, bir testosteronla giden yaratıklar, ona bir şey vereceksin, o bir şeyi yapacak o. Öyle. Yani nefret etmiyorum onlardan ama ben bu anlamda üstün görüyorum. Evet, üstün görüyorum kadınları. Hormonlarla da ilgisi olduğunu düşünüyorum (B12).

Kadınlar ve erkeklerin yaratılıştan farklı olduklarını ifade etseler de, kadınlardan birkaçı kadın ve erkeklerin fitratlarının son zamanlarda değiştiğini vurguladı. Örneğin, B4, kadınların fitratının değiştiğini, ama işlerine gelmediği için erkeklerinkinin değişmediğini söyledi.

8.2 Feminizm

Feminist olduklarını söyleyen beş kadın ve feminizme olumlu bakan birkaçı hariç, araştırmamıza katılan kadınların büyük çoğunluğu ya feminizmi sert bir şekilde eleştirdiler ya da farklı sebeplerden dolayı ona sıcak bakmadıklarını söylediler. Feminizme getirilen en büyük eleştirinin kaynağı, yukarıda da bahsetmiş olduğumuz, toplumsal cinsiyet eşitliği fikrine duyulan mesafeydi. Bununla birlikte, feminizmi bilmeyen, farklı yaş grubundan kadınlar vardı. Feminizmi eleştiren ya da bilmeyen

kadınların bazılarının özdüşünümselliklerinin oldukça güçlü olması ve yaşadıklarını şiddet olarak isimlendirdikleri ve kişiselleştirdikleri anlatılara sahip olmaları, kadınların yaşadıkları şiddeti anlamlandırmalarına sağlayan düşünme biçiminin psikoloji söylemi olduğunu bize bir kere daha göstermiş oldu. Bir başka deyişle, kadınlar psikolojik söylemleri sahiplenir ve psikolojinin kavramlarıyla yaşadıklarını açıklarken, feminizm kadınların büyük çoğunluğu için fitratı inkar eden, eşitliği savunan, dinin karşısında olan, aşırılarına kaçan, politikaya değen ve dolayısıyla kaçınılması gereken bir -izm biçimi.

Aşağıda bulunan B1 ve B7'in "Feminizm sizin için ne ifade ediyor?" sorusuna verdikleri cevaplar, fitrat sorusuna verdikleri cevaplarla örtüşüyor ve eşitlik fikrine getirdikleri eleştiriyile temelleniyor:

Valla hiçbir şey ifade etmiyor. Yani ben onların çok dindar olduğunu filan da zannetmiyorum. Yani kadın erkek eşittir diye, bilmiyorum Allah beni affetsin, baştan daha yanlış yapıyorlar diye düşünüyorum (B1).

Asla asla, öyle şeye inanmıyorum. Feminizm diye bir şey yok. Erkek kadın Allah katında birdir. Herkesin kendine göre sorumlulukları vardır. Erkek fitraten daha üstündür zaten daha üstün yaratılmıştır. Kadınında erkeğin koruma görevi verilmiştir Allah tarafından, zaten Kuran-ı Kerim'de de sabit. Feminizm bana saçmalık gibi geliyor (B7).

Biraz spekülatif konuşacak olursak, Türkiye'de feminizme yüklenen negatif çağrışımların da kadınların cevaplarını şekillendirdiğini söyleyebiliriz. Zira feminizmin ne olduğunu bilmeyen B2'ye mülakatı yapan ark-

adaşımız feminizmin ne olduğuna dair yaklaşık bir tanımlama yapınca B2'in hemen "ben de onlardanım" demesi yani feminizme yüklenen anlamları bilmeyen ve eşinden fiziksel şiddet görmüş bir kadının feminizmi hemen sahiplenmesi bu noktada dikkate değer:

Hiçbir şey ifade etmiyor açıkçası. Feminizm nedir. Feministlik lafını çok duyuyorum, erkeklere karşı mı oluyor. Nedir tam olarak cahilliğimi bağışlayın. İçeriğini bilmiyorum. Nasıl kadınlar bunlar?

[Çok uzun bir tarihi var ama kısaca kadın erkek eşitsizliklerine karşı mücadele eden hareketin genel adı diyebiliriz.]

Ha işte ben onlardanım (B2).

Kadınlardan bir kaçı, tamamı eğitimli kadınlar, feminizmde cinsiyet farkının çok vurgulandığını, buna ihtiyaç olmadığını, bunun uç bir akım olduğunu söylediler:

Öyle dediğim gibi toplu bir şekilde savunulan hiçbir şeyin arkasında olmadım hiç. Hiç yanından bile geçmedim. Mesela feminizm yani, özerkleştirme yani, neden ki? Niye böyle bir şeye ihtiyaç var bilmiyorum. Bende hiçbir şey çağrıştırmıyor mesela. Anlamsız geliyor (B9).

Yani feminizm şöyle bir şey, hani mesela diyelim vejetaryensin, hayatındaki bütün beslenme programına o vejetaryenlik yansıyor. Feminizm de, yani benim için, her alanda o zaman bu cinsiyetçiliğin yansıması, yani sürekli bir şeyi vurgulamak, vurgulamak. Yani benim için çok yorucu bir şey bu, yani vurgulanması gerektiği. Evet, bazen vurgulanması gerekiyor ama yönte-

min oradan olduğunu düşünmüyorum. Feminizm benim için bir popülizm diyebilirim. Popülist bir akım gibi. Yani böyle uç bir akım. Uçta olmayı da sevmiyorum (B21).

Feminizme olumsuz bakmayan ama bu konuda soru işareti olan kadınlar da vardı:

Havle'yi biliyorum aslında. Hatta birkaç tane seminerini de, online olanlardan birkaç tane seyrettim. Çok da hoşuma gitti. Hani çok farklı insanların çok farklı görüşleri böyle ufku da açtı açıkçası, ama tabii ki çok soru işareti var zaten. Müslüman feminist, feminizm, Müslüman. Hani bunu baya biz kendi aramızda da tartışmasını yapmıştık. “Ya nasıl olur? Olur mu? Şöyle böyle.” falan diye. Baya kafa yordüğümüz bir şey, ama çok keskin değilim. Evet, saygı duyuyorum, olabilir, ama hani böyle çok evet. Böyle erkeklerin çok şey yapılması hoşuma gitmiyor açıkçası. Gerçi öyle de yapmıyorsunuz herhalde siz de, yani o farklılığı ve o saygıyı korumak lazım. Sonuçta bir oğlan annesi olarak (B10).

Araştırmaya katılan beş kadın ise feminizmin onlar için ne ifade ettiğini çoğunlukla kendi hikayeleriyle ya da kendi feministleşme hikayeleriyle birlikte anlattılar:

Feminizm benim için kendi hikayemi ifade ediyor. Yani işte dediğim gibi böyle muhafazakâr bir çevreden çıkıp şu an kendi kararlarını verebilen, ekonomik bağımsızlığı olan ve zihinsel olarak bir sürü süreç geçirebilen, yani düşünebilen bir insan olduğum için... yani ben bunu feminizme borçluyum bence. Bir yandan da bu benim kendi feminist hikayem. Yani o yüzden kendi hayatım-

la feminizm benim için eşdeğer şeyler. Ne kadar açıklayabildim bilmiyorum ama (gülüyor) (B26).

8.3 İstanbul Sözleşmesi

Araştırmamıza katılan kadınların fitrat, feminizm ve İstanbul Sözleşmesi sorularına verdikleri cevaplar büyük bir paralellik içinde ve cevapların bir çoğunu kadınların toplumsal cinsiyet kavramına olan yaklaşımları temellendiriyor. Kadınlardan İstanbul Sözleşmesi'ne karşı olduğunu ifade edenlerin, destekleyenlerin, muğlak konuşanların ve sözleşmeyi bilmeyenlerin sayıları birbirine çok yakın, dolayısıyla bu konuda kadınların büyük çoğunluğuna hakim bir görüş olduğunu söylemek mümkün değil. Fakat şunu söyleyebiliriz ki, feminist olduğunu söyleyen bir kaç kadın ve işi gereği bunu bilen hukukçu bir kadın hariç İstanbul Sözleşmesi hakkında kadınların bildikleri çoğunlukla medyanın anlattıkları ve toplumsal cinsiyet karşıtı grupların dolaşıma soktuğu iddialarla sınırlı. Birkaç kadının sözleşmeye dair ilk aklına gelen konunun LGBT olması da bu bağlamda manidar. Kadınlar İstanbul Sözleşmesi'ne olan karşı duruşlarını ya da soru işaretlerini, sözleşmede tanınmış olan toplumsal cinsiyetin ve "eşcinselliğin" fitrata aykırı olması ve hem bunların tanınması hem de kapsayıcı bir şiddet tanımını yapması sebebiyle sözleşmenin aile kurumuna ve kültüre zarar vermesi üzerinden açıklıyorlar.

Feminizm hakkında son derece olumsuz düşüncelerini belirten ve erkeklerin kadınlardan üstün olduğu bir fitrat anlayışını savunan B7, İstanbul Sözleşmesi'ni gayri-İslami bulduğunu şöyle ifade ediyor:

İstanbul Sözleşmesi saçma sapan uydurma, bu zamanın günümüzdeki gayri hani İslam dışı şeylerin uydurulma yapıldığı

şeyler. Yani dini mantığa sığmayan şeyler. İnanmıyorum, kaldırılmasına çok sevindim (B7).

B11 ise sözleşme hakkında çok bir fikri olmadığını söylerken, “eşcinselliğe dair maddelerin olduğunu duyduğunu” söylüyor.

Ben sözleşmenin içeriğini çok bilmiyorum ama sözleşmenin feshedilmesinin sebebi sanırım biraz şeyle de alakalı. Bu eşcinselliğe dair birkaç madde varmış sanırım. Yasin [eşi] okumuş sözleşmeyi. Yasin bu arada İstanbul Sözleşmesi'nin feshedilmesini doğru buluyor. Benim pek bir fikrim yok çünkü oturup bir okumam lazım önce. Yorum yapmak için.Benim, tabii ki kadın haklarını savunduğu için doğru buluyorum, ama eşcinsellik hakkında onda da aslında aradayım. Ne düşüneceğimi bilmiyorum. İslamiyet'te kabul görmeyen bir şey ama bunu da çok mantığım almıyor. Böyle yaratılan bir insanın, madem öyle yaratıldı, İslamiyet bunu kabul etmiyorsa. Bu da benim bir boşluğum yani dolduramıyorum, ne olduğunu bilemiyorum daha. Eğer İslamiyet'e göre bakılırsa İstanbul Sözleşmesi'nin olmaması lazım. Ama İslamiyet'i al kenara, tabii ki kadının haklarını savunacak bir sözleşmenin olmamasını kabul etmiyorum. Aradayım yani, bilmiyorum. İşte diyorum ya, içeriğini bilsem (B11).

Burada dikkat çekici olan, B11'in “eşcinsellik söz konusu olduğu için” “İslamiyet'e göre bakılırsa İstanbul Sözleşmesi'nin olmaması lazım” cümlesiyle İslamiyet'i sözleşmeyle karşı karşıya getirmesi. Kendisinin de bu durumu mantığının almadığını ifade eden B11'in anlatısında daha önceki anlatılarda da görmüş olduğumuz, kadınların dini statik ve normatif bir kurallar bütünü olarak düşünmelerini ve bu yüzden toplumsal cinsiyete

dair meselelere ilişkin bir norm olarak anlatılanlara soru işareti koymak konusunda tereddütlü olmalarını görüyoruz. Bir başka deyişle, bir kere daha kadınların kendi etrafında tanık olduğu ve gündelik tecrübeleden doğan düşünceleriyle kitabi ve normatif bilgi arasında bir boşluk var. Kadınlar bu boşluktan, tereddütlerinden ve kafa karışıklıklarından bahsetseler de, dini değerlerini korumak isteyen kadınlar için normatif olanı sorgulamak ve onu yeniden yorumlayacak söz üretmek çok zor ve aslında kadınların bir çoğu da bunu yapmak istemiyorlar.

B10 da, B11 gibi sözleşmeye dair fikirlerinin ikircikliliğinden bahsediyor. Sözleşmenin “masum” olmadığını çünkü aile kurumuna zarar verdiğini söylüyor. B10’un anlatısını yorumlayacak olursak, ona göre bunun nedeni, hem sözleşmenin toplumsal cinsiyeti tanıyan olması, hem de sözleşmede şiddetin tanımının genişletilmesi. B10’a göre, bu “aile içinde çözülebilecek” konuları kurumlara taşıyarak aileye zarar veriyor.

[Peki İstanbul Sözleşmesi’yle ilgili bilgin var mı?]

Evet, var. Onu hatta baya da şey yapmıştık. Bu Sema Maraşlı’yı dinlemiştim. Sema Maraşlı’yı dinlediniz mi, bir röportaj yapmıştı. Baya erkekleri savunmuştu. Hatta erkekler dedi ki, “Biz bile kendimizi bu kadar savunamazdık.” Ya o kadar değil, bir Sema Maraşlı kadar değilim, ama yine de Sözleşme’yi çok da onaylamıyorum açıkçası. Hani %100 hayır demiyorum. Evet, şiddetle ilgili maddelerini çok doğru buluyorum, ama kesinlikle o masum bir Sözleşme değil. Şahsi fikrim.

[Ne düşünüyorsun? Masum olmaması?]

Orada gerçekten de hem yabancı bir kültürden gelmesi hem de bizim Türk ailesini bozacağını düşünüyorum. Kültürel olarak oynanacağını düşünüyorum, çok hoşuma gitmiyor. Kültürümü-

zle oynamak isteniyormuş gibi hissettirdi bana. O yüzden çok hoşuma gitmedi bazı maddeleri. Bazıları çok hoşuma gitti. Hani net hayır ya da net evet diyemem Sözleşme için. Ama hoşuma gitmeyenler de oldu.

[Hoşuna gitmeyen maddeler neler mesela?]

Ya mesela bu hani cinsiyetçilikle ilgili ya da şeyler de var, hani eşinle en ufak bir tartışma bile yapsan işte olay bitiyor, aranıyor falan, bir daha görüşemiyorsun. Hani bunlar sonuçta aile içinde belki hallolup çözülebilecek bir şey çok yanlış, çok istismara açık bir konu gibi geldi bana. (B10)

Bununla birlikte daha az eğitilmiş, medyada konu hakkında daha az şey duymuş, ve özellikle fiziksel şiddet yaşamış kadınların sözleşmeye ve feminizme bakışlarının daha olumlu olabildiğini de gördük. Bu kadınların yaklaşımını normatif din anlayışı ve ideolojik söylemlerden ziyade kendi tecrübeleri ve başka kadınların yaşadıkları şiddete olan açıklıkları şekillendiriyor:

Duydum evet, evet duydum. Çok içeriğini bilmemekle beraber kadına şiddetle ilgili kanunla alakalı. O da iptal olmuş. Yani olmayı iyi olurdu. Yani yazık günah değil mi kadınlarımızı ölüyor (B2).

Ama bence yani yanlış. Niye yanlış, şöyle yanlış, zaten yani kadınlar öldürülüyor. Kadınlar yani daha nasıl seslerini duyursun nereden yardım istesinler? A benim gibi yani bir insan ya adamın elinde ölecektim ya da kenara çekilecektim, adamın yaptıklarına artık daha görmemezlikten geleceğim, duymamazlıktan geleceğim. Yani yaşayan ben. Yani az daha yani çocuklarım benim

babasının önünde durmasa, belki de vurup öldürecekti bazı şeylerde. Kapı mesela, biri geliyordu, geliyordu böyle ayrıldığı takdirde geliyordu, kapıyı çalıyordu, açın diyordu, annesi döveceğim, atacağım camdan aşağıya. Niye kadına bir iki laf sokmuşum, laf konuşmuşum diye. İşte çocuklar kapıyı açmıyordu. Ondan sonra döndü, dedim ya işte parayı kesti. Haftada para veriyordu ya, sekiz sene vermedi. Yani o şeyiyle, o hırsına. Niye kadına işte laf söylemişim diye. Yani, düşün yani, benim orada çocuklarda olmasa ne olacaktı. Adam gelseydi yani o sinirine belki vuracaktı, beni öldürecekti veya atacaktı bir yerim kırılacaktı ama devlet orada yanlış yapıyor yani. Zaten kadınlar öldürülüyor, bıçaklanıyor, öyle oluyor, böyle oluyor. Orada yanlış yani, devlete hak vermiyorum (B24).

Bunlar haricinde araştırmaya katılan kadınlardan 5'i sözleşmeyi duymadığını ve çoğu feminist olan bir o kadar kadın da İstanbul Sözleşmesi'ni desteklediğini ifade etti.

Sonuç

Toplumsal ve dini değerlerle toplumsal cinsiyet temelli şiddet arasındaki ilişkiyi anlamak için yola çıktığımız bu araştırma boyunca şiddetle mücadelemize katkı sağlayabilecek çok şey öğrendik. Araştırmada gördük ki, kadınların gündelik hayatlarının derinliklerine sızmış olan dini nesnelleştirerek üzerine konuşmaları oldukça zor. Kadınlar o yüzden yaşadıkları tecrübeden bahsettikleri anlatılarda, kader ve imtihan düşüncesi haricinde, dini referanslarda çok sık bulunmadılar. Fakat aile, fıtrat, feminizm, İstanbul Sözleşmesi gibi şiddet konusuyla ilişkili olan toplumsal değer, yapı ve mücadele biçimleriyle ilgili görüşlerini ak-

tarırken daha normatif diyebileceğimiz, toplum tarafından kabul gören ve egemen iktidar tarafından da şekillendirilen dini değerlere sıkça değindiler.

Kadınların bir kısmı, feminizme ve İstanbul Sözleşmesi'ne olan karşı duruşlarını ve fitrat anlayışlarını dini referanslar da vererek toplumsal cinsiyet eşitliğine olan eleştirileri üzerine temellendirdiler. Havle olarak bizlerin kadına yönelik şiddetle mücadele konusunda üzerimize düşen konulardan birinin, bu eleştirileri dikkate alarak bilgi üretmek ve savunuculuk yapmak olduğunu gördük.

Bununla birlikte, kadınlar “ideolojik” ve fitrata aykırı buldukları feminizme mesafelenirken, şiddeti bireyselleştiren ve dolayısıyla daha meşru bir zemin yaratan psikoloji söylemini kullanarak yaşadıklarını değerlendiriyorlar. Yaşadıkları şiddetin adını şiddet olarak koyan, şiddete işaret eden kavramları sıkça kullanan ve özdüşünümsellikleri güçlü çok sayıda kadının yaşadıklarına psikoloji söylemiyle anlam verirken feminizmi eleştirdikleri noktaları görmek de Havle'nin kadına yönelik şiddetle mücadelesinin çerçevesini çizmesinde etkili olan bir bilgi oldu.

